

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**MİMARSIZ MİMARLIK
ve
BİNGÖL, KİĞİ, ALAGÖZ KÖYÜ ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

Mimar Kader DAĞISTANLI

**FBE Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimari Tasarım Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. N. Ferah AKINCI (YTÜ)

İSTANBUL, 2007

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ.....	i
ÇİZELGE LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	2
1.2 Çalışmanın Yöntemi	3
2. MİMARLIK	5
2.1 Dünya’da Mimarlık.....	6
2.1.1 Mimarlığın Doğuşu.....	6
2.1.2 Mimarın Ortaya Çıkışı ve Mimarlığın Gelişimi.....	9
2.1.3 Endüstri Dönemi ve Sonrası Mimarlık	14
2.1.4 Modern Mimarlık Dönemi ve Sonrası	19
2.2 Türkiye’de Mimarlık.....	26
2.2.1 1950 Yılları Öncesinde Türkiye’de Mimarlık.....	27
2.2.2 1950 Yılı ve sonrasında Türkiye’de Mimarlık	34
3. MİMARSIZ MİMARLIK	41
3.1 Dünya’da Mimarlıksız Mimarlık.....	41
3.1.1 Mimarlıksız Mimarlık ve İlgili Terimler	42
3.1.2 Mimarlıksız Mimarlıkla İlgili Çalışmalar ve Yaklaşımlar.....	44
3.2 Türkiye’de Mimarlıksız Mimarlık.....	53
3.2.1 Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin Sınıflandırılması	53
3.2.1.1 Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünleri ve Özellikleri.....	55
3.2.1.2 Günümüz Mimarlıksız Mimarlık Ürünleri ve Özellikleri.....	61
3.2.2 Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci	68
3.2.2.1 Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci.....	69
3.2.2.2 Günümüz Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci	71
3.2.3 Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen Etkenler	76
3.2.3.1 Doğal Çevre Etkenleri.....	81
3.2.3.1.1 İklim.....	82
3.2.3.1.2 Topoğrafya ve Arazi	88
3.2.3.1.3 Malzeme ve Yapı Teknolojisi	92
3.2.3.2 Sosyo-Kültürel Çevre Etkenleri	97
3.2.3.2.1 Yaşama Biçimi ve Temel İhtiyaçlar	100
3.2.3.2.2 Aile Yapısı ve Komşuluk İlişkileri	107
3.2.3.2.3 Dini İnançlar ve Mahremiyet	110

3.2.3.2.4	Ekonomi	113
3.2.3.2.5	Politika ve Hukuk	118
4.	ALAN ÇALIŞMASI.....	123
4.1	Alan Çalışmasının Amacı ve Kapsamı	123
4.2	Alan Çalışmasının Yöntemi	124
4.3	Alanın Konumu ve Ulaşımı.....	126
4.4	Alanın Tarihi Gelişimi	127
4.5	Alandaki Mimarlı Mimarlık Ürünlerinin Sınıflandırılması	128
4.5.1	Geleneksel Mimarlı Mimarlık Ürünleri.....	128
4.5.2	Günümüz Mimarlı Mimarlık Ürünleri.....	137
4.6	Alandaki Mimarlı Mimarlık Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen Etkenler	140
4.6.1	Doğal Çevre Etkenleri.....	140
4.6.1.1	İklim.....	140
4.6.1.2	Topografya ve Arazi	143
4.6.1.3	Malzeme ve Yapı Teknolojisi	146
4.6.2	Sosyo-Kültürel Çevre Etkenleri	148
4.6.2.1	Yaşama Biçimi ve Temel İhtiyaçlar	148
4.6.2.2	Aile Yapısı ve Komşuluk İlişkileri	151
4.6.2.3	Dini İnançlar ve Mahremiyet	153
4.6.2.4	Ekonomi	154
4.6.2.5	Politika ve Hukuk	155
5.	DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	156
	KAYNAKLAR.....	163
	EKLER	173
EK 1	Anket formu Örneği	173
EK 2	Geleneksel ve Günümüz Mimarlı Mimarlık Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen etkenlerin Karşılaştırılması (Alagöz Köyü)	177
	ÖZGEÇMİŞ.....	178
		

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 İlk barınak türlerinden biri, mağara	6
Şekil 2.2 İlk insan barınakları	7
Şekil 2.3 Kazıklar üstünde kulübe.....	7
Şekil 2.4 Çatal Höyük kenti	8
Şekil 2.5 Piramit kompleksi, M.Ö. 2680-2560 dolayları, Giza, Mısır	10
Şekil 2.6 Yunan tapınağı, İktinos Parthenon, Akropolis, Atina, M.Ö. 450 dolayları	10
Şekil 2.7 Roma Flavian Amfitiyatrosu (Colosseum)	11
Şekil 2.8 Ayasofya Kilisesi.....	12
Şekil 2.9 Gotik Sanatının önemli eserlerinden, Westminster Büyük Manastırı, Londra	12
Şekil 2.10 Bilinen ilk Rönesans yapılarından birisi Kimsesizler Hastanesi, Filippo Brunelleschi, 1419-1424, Floransa, İtalya.	13
Şekil 2.11 San Lorenzo Kütüphanesi merdiveni, Michelangelo Buonarroti, 1558-1571, Floransa, İtalya.....	14
Şekil 2.12 S. Carlo alle Quattro Fontane, Francesco Borromini, 1634-1663, Roma.	14
Şekil 2.13a Eklektik dönemde yapılmış gökdelen, a- Flatiron Binası, Daniel Burnham, 1903, New York	16
Şekil 2.13b Eklektik dönemde yapılmış gökdelen, Singer Binası, Ernest Flagg, 1908, New York	16
Şekil 2.14 Mühendis yapısı bina. Saint Pancras İstasyonu tren hangarı, mühendisler W.H. Barlow ve R.M. Ordish, 1863-65, Londra	17
Şekil 2.15 Kırmızı Ev, William Morris ve Philip Webb, 1859-1860, Londra yakınları ..	17
Şekil 2.16a Art Nouveau Yapıları; Victor Horta Evi, Victor Horta, 1898-1900, Brüksel.	18
Şekil 2.16b Art Nouveau Yapıları; Tassel Evi, Victor Horta, 1892-93, Brüksel	18
Şekil 2.17a Art Nouveau Yapıları; Sagrada Familia ön cephesi	19
Şekil 2.17b Art Nouveau Yapıları; Sagrada Familia arka cephesi, Antoni Gaudi, 1884-tamamlanmamış, Barcelona	19
Şekil 2.18 Looshaus Goldman&Salatsch'ın butiği ve evi, Adolf Loos, 1909-1911.....	20
Şekil 2.19 Robie House, Frank Lloyd Wright, 1909, Chicago	20
Şekil 2.20a Schröder Evi, Gerrit Rietveld, 1924-1932, Utrecht.....	21
Şekil 2.20b Schröder Evi, Gerrit Rietveld, 1924-1932, Utrecht.....	21
Şekil 2.20c Renk kompozisyonu, Mondrian	21
Şekil 2.21 Tugendhat Evi, Mies van der Rohe, 1930, Çek Cumhuriyeti	22
Şekil 2.22 Villa Savoye, Le Corbusier, 1928-1931, Paris yakınları	23
Şekil 2.23 Yüksek Sanat Müzesi, Richard Meier, 1980-1983, Atlanta.....	25
Şekil 2.24a AT&T Binası, Philip Johnson, 1978-1983, New York.....	25
Şekil 2.24b Le palacio d'Abraxas konut blokları, 1978-1982, Paris yakınları.....	25
Şekil 2.25 Süleymaniye Camii, Mimar Sinan, İstanbul	28
Şekil 2.26 Dolmabahçe sarayı, İstanbul	29
Şekil 2.27a Gazi Eğitim Enstitüsü, Mimar Kemalettin Bey, 1926, Ankara.....	30
Şekil 2.27b Eski Büyük Millet Meclisi Binası, Vedat Bey, 1924, Ankara	30
Şekil 2.28 Etnografya Müzesi, Arif Hikmet (Koyunoğlu) Bey, 1928, Ankara	31
Şekil 2.29 Ankara şehri imar planı, Hermann Jansen, 1928, Ankara	31
Şekil 2.30 TBMM Binası, Hotzmeister, Ankara.....	32
Şekil 2.31 Sergi Evi, Şevki Balmumcu, 1933, Ankara	33
Şekil 2.32 İstanbul Radyo Evi, İsmail Utkular-Doğan Erginbaş, 1945	33
Şekil 2.33 İstanbul Adliye Sarayı, Sedat H. Eldem , Emin Onat, 1949, Sultanahmet....	34
Şekil 2.34 Ankara'da Mimarlık	35
Şekil 2.35 Hilton Oteli, SOM ve Sedat Hakkı Eldem, 1952, İstanbul	35

Şekil 2.36a	Gecekondular, Ümraniye, İstanbul	36
Şekil 2.36b	Apartmanlar, Ümraniye, İstanbul	36
Şekil 2.37a	Klassis Resort Oteli, Şefik Birkıye, 1984, Silivri, İstanbul	37
Şekil 2.37b	Garanti Bankası (Vestel) Genel Müdürlüğü, Şaziment ve Neşet Arolat, 1984-1989, Maslak, İstanbul	37
Şekil 2.38a	Optimum evleri yerleşim planı, Han Tümertekin, 1999, Ömerli, İstanbul.....	38
Şekil 2.38b	Optimum evleri, örnek ev planı, Han Tümertekin, 1999, Ömerli, İstanbul....	38
Şekil 2.39a	Çok işlevli yapılar, Akmerkez 1993, İstanbul	39
Şekil 2.39b	Çok işlevli yapılar, Metrocity iş, alışveriş ve konut kompleksi, Doğan Tekeli- Sami Sisa, 2003, Levent- İstanbul	39
Şekil 3.1	İlk barınağın yapımı	45
Şekil 3.2a	E. E. Viollet le Duc'un resimlediği ilk barınak	45
Şekil 3.2b	E. E. Viollet le Duc'un resimlediği ilk kulübe	45
Şekil 3.3	Le Corbusier'in eskiz defterinden İstanbul eskizleri	47
Şekil 3.4a	Ronchamp şapeli, Le Corbusier	47
Şekil 3.4b	Thira(Santorini) evleri	47
Şekil 3.5a	İsmailoğlu Mehmet Börekçi evi, Ortalık, Tosya, Kastamonu	48
Şekil 3.5b	Villa Savoye, Le Corbusier, Paris yakınları.....	48
Şekil 3.6a	Tipik teraslı İbiza evi	49
Şekil 3.6b	Jose Luis Sert'in kendisi için yaptığı ev, 1965, Punta Martinet yerleşmesi ...	49
Şekil 3.7	Yeni Gurna'dan bir ev, Hassan Fathy, Mısır	49
Şekil 3.7	Yeni Bariz köyü merkez kesimi, 1967, Hassan Fathy, Mısır.....	49
Şekil 3.8	Taşlık Kahvesi, Sedat Hakkı Eldem, 1950, İstanbul	50
Şekil 3.9	Ortahisar'da Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünleri'nin birlikte görünümü.	55
Şekil 3.10	Geleneksel Mimarlık ürünleri örnekleri, Artvin Yusufeli'nde yayla evleri	56
Şekil 3.11a	Geleneksel Mimarlık ürünleri örnekleri, Rize'de 30 metreyi aşan ağaç köprü	57
Şekil 3.11b	Geleneksel Mimarlık ürünleri örnekleri, Rize'de tahıl ambarı	57
Şekil 3.12a	Geleneksel Mimarlık ürünleri örnekleri; Bodrum'da değirmen.....	57
Şekil 3.12a	Geleneksel Mimarlık ürünleri örnekleri; Bodrum'da su sarnıcı	57
Şekil 3.13a	Doğaya ve çevre koşullarına uyan, birbirinin güneşini, havasını ve manzarasını kesmeyen yapılar, Altınoluk	59
Şekil 3.13a	Doğaya ve çevre koşullarına uyan, birbirinin güneşini, havasını ve manzarasını kesmeyen yapılar, Mardin	59
Şekil 3.14	Yeşil içerisinde, az yoğunluklu gecekondu örnekleri, Armutlu.....	63
Şekil 3.15	Sıkışık gecekondu yerleşmesi, Altındağ, Ankara.....	64
Şekil 3.16	Apartmanlaşan gecekondu, Ümraniye, İstanbul.....	64
Şekil 3.17	Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş ve Türkiye'nin herhangi bir yerinde olabilecek apartmanlaşma örneği.....	65
Şekil 3.18	Türkiye'nin her bölgesinde rastlanan askeri lojmanlar, Sarıgazi, İstanbul.....	66
Şekil 3.19	İkinci konutlar, Foça, İzmir.....	67
Şekil 3.20	"Beğenmedikleri ne varsa yıktılar" isimli karikatür	74
Şekil 3.21	Planlama sürecinin oluşumu; mekansal ölçeğe bağlı olarak planlama evrelerinin aşamalı bir düzende değerlendirilmesine ilişkin evre, süreç, ölçek ve çevre verilerinden oluşan, üç boyutlu planlama süreci modeli	75
Şekil 3.22	İnsan çevre ilişkisinin döngüsü	78
Şekil 3.23	Geleneksel Türk Evi'nin oluşumundaki etkenler	80
Şekil 3.24	Rüzgara göre biçimlenmiş yerleşme ve konut, İsviçre	82
Şekil 3.25	İç-dış mekan bütünleşmesinin sağlandığı Muğla evlerinden örnekler	83

Şekil 3.26	Karnıyarık tipi sofa örneği, Hahambaşı Konağı, Hasköy, İstanbul.....	84
Şekil 3.27	Küçük pencere, güneye yönelmiş yapı örneği, Suçatı, Sivas.....	84
Şekil 3.28	Güneydoğu Anadolu’da yer alan, büyük avlulu Mardin evi.....	85
Şekil 3.29	Çatıların üzerine taş ve lastik koyularak çatıların uçması önlenmeye çalışıldığı gecekondular örneği, Ümraniye, İstanbul.....	86
Şekil 3.30	Üç daire üzerine kurulmuş apartman örneği, Şahin Apartmanı, Ümraniye, İstanbul	24
Şekil 3.31a	Ahatlı Sağlık Ocağı, Antalya.....	88
Şekil 3.31b	Ümraniye Merkez Sağlık Ocağı, İstanbul.....	88
Şekil 3.32	Topoğrafya ile bütünleşmiş yerleşme örneği, Kozluca, Malatya.....	89
Şekil 3.33a	19. yüzyılda yapılan Amasya gravürü	89
Şekil 3.33b	Amasya.....	89
Şekil 3.34	Üzerinden yol geçmiş gecekondular, Ümraniye, İstanbul	90
Şekil 3.35	Dik merdivenlerle ulaşılan gecekondular, Ümraniye, İstanbul.....	91
Şekil 3.36	Gecekondularda eğime bakan odalar, Ümraniye, İstanbul	91
Şekil 3.37	İstinat duvarına bakan bodrum kat pencereleri	92
Şekil 3.38	Temel duvarları taş, normal duvarları kerpiç ve çıkması ahşap Van evi	93
Şekil 3.39	Aynı malzemenin kullanılmasıyla elde edilen farklı formlar.....	94
Şekil 3.40a	Doğu Karadeniz Bölgesinin ahşap serenderleri	95
Şekil 3.40b	İspanya Galicia’daki taş zahire ambarları	95
Şekil 3.41	Derleme malzemelerle yapılmış gecekondular, Ümraniye, İstanbul.....	95
Şekil 3.42	Apartmanlaşmış gecekondular, Ümraniye, İstanbul.....	96
Şekil 3.43	Ucuz, kalitesiz malzeme ve işçilikle yapılmış apartmanlar, Ümraniye, İstanbul.....	96
Şekil 3.44	İnsan yaşadığı yere benzer	97
Şekil 3.45	Kültür ekranı.....	98
Şekil 3.46	Farklı bölgelerde benzer yapı tipleri.....	100
Şekil 3.47	Geleneksel Türk Evi odasının çok işlevselliği	102
Şekil 3.48	Seki altından görünüş, Muğla.....	103
Şekil 3.49	Geleneksel Türk Evinde çıkma ve yaşama biçimi ilişkisi	103
Şekil 3.50	Gecekonduda ayakkabılık ve saçak örneği, Ümraniye, İstanbul.....	104
Şekil 3.51	Tuvaleti ayrı olan gecekondular örneği, Ümraniye, İstanbul.....	105
Şekil 3.52	Günümüz çıkma örneği, Bağdat Caddesi, İstanbul	105
Şekil 3.53	Antalya Merkez Muratpaşa Lisesi ek bodrum kat, spor bölümü, masa tenisi	106
Şekil 3.54	Aile tipi ve konutun gelişimi.....	107
Şekil 3.55	Ailenin ortak yaşama alanı olan “hayat”tan görünüm, Aydın	108
Şekil 3.56	Uygun imkan bulduğunda kat çıkmayı bekleyen gecekondular, Ümraniye, İstanbul	109
Şekil 3.57a	Aparman örneği, Bağdat Caddesi, Kadıköy.....	109
Şekil 3.57b	Aparman örneği, Mandıra Caddesi, Ümraniye	109
Şekil 3.58	Kepenli pencereleri ve kafesli ayazlığı ile mahremiyetin sağlandığı Kızılağaç’ta avlulu bir ev	111
Şekil 3.59	Doğu Karadeniz Bölgesi’nden gusülhane örnekleri	112
Şekil 3.60	İki hacimli gecekonduda, anne- baba ve çocukların paylaştıkları yatak odası Ümraniye, İstanbul	112
Şekil 3.61a	Amcazade Hüseyin Paşa yalısı, Kanlıca, İstanbul.....	114
Şekil 3.61b	Orta halli kişilere ait konutlar dizisi, Arnavutköy, İstanbul.....	114
Şekil 3.62	Doğu Karadeniz’de tarlaların içinde konumlanmış yapılar	115
Şekil 3.63	Ekonomik durumu farklı ailelerin gecekonduları, Ümraniye, İstanbul	116
Şekil 3.64	Işık almayan odaları olan daireler, Üsküdar, İstanbul	116

Şekil 3.65	17 Ağustos 1999 Marmara depreminde yıkılan binalar, Yalova.....	117
Şekil 3.66	Ümraniye merkez sağlık ocağı, Ümraniye.....	118
Şekil 3.67a	Bodrum Kule Konutu örneği, Bodrum	119
Şekil 3.67b	Memiş Ağa Konağı, Sürmene- Ketsel	119
Şekil 4.1	Alagöz Köyü, 2001	124
Şekil 4.2	Alagöz Köyü, 2006	124
Şekil 4.3a	Türkiye Haritası.....	126
Şekil 4.3b	Bingöl Haritası.....	126
Şekil 4.4	Kığı Haritası	127
Şekil 4.5	Nurettin Apatarkan evi, plan ve cepheleri.....	129
Şekil 4.6	Eğime oturmuş iki katlı teraslı ev örneği, Nurettin Apatarkan evi.....	129
Şekil 4.7	Bodrum katta mutfak-kiler girişi ile hayvan barınağı girişi.....	130
Şekil 4.8	Eğime oturmuş iki katlı teraslı ev örneği (üst kat yıkılmış).....	130
Şekil 4.9	Eğime oturmuş iki katlı teraslı ev örneği (üst kat yıkılmış).....	131
Şekil 4.10	Tek katlı ev örneği	131
Şekil 4.11	Tek katlı ev örneği, (mutfak ve hayvan barınağı yanda)	132
Şekil 4.12	Yıkılmış evler	132
Şekil 4.13	Yıkılmış evler	133
Şekil 4.14a	Tamir edilen teraslı ev, tamir öncesi.....	133
Şekil 4.14b	Tamir edilen teraslı ev, tamir sonrası.....	133
Şekil 4.15	İsmail Emsiz Evi Plan ve cephesi.....	134
Şekil 4.16	İsmail Emsiz evi ön görünüşü	134
Şekil 4.17a	İsmail Emsiz evi, ev ve hayvan barınağı ilişkisi	135
Şekil 4.17a	İsmail Emsiz evi, depo olarak kullanılan çatı arasına çıkış	135
Şekil 4.18	Naci Emsiz evi.....	135
Şekil 4.19	Celil Özlük evi.....	135
Şekil 4.20	Cezayir Oral evi plan ve görünüşü	136
Şekil 4.21a	Cezayir Oral evi.....	137
Şekil 4.21a	Cezayir Oral evi, evin ayrı yapılmış, 60 cmlık taş duvarlı mutfak.....	137
Şekil 4.22	Eski deprem konutu (tek konut örneği)	137
Şekil 4.23	Eski deprem konutu (tek konut örneği) plan ve cephesi.....	138
Şekil 4.24	Eski deprem konutu (ikiz konut örneği)	138
Şekil 4.25	Eski deprem konutu (ikiz konut) planı ve cephesi	139
Şekil 4.26	Müteahhit tarafından tamamlanmamış yeni deprem konutu.....	139
Şekil 4.27	Yeni deprem konutu plan ve cephesi.....	140
Şekil 4.28	Güneye yönelmiş odalar ve girişi.....	141
Şekil 4.29	%40-45 eğimli Geleneksel Mimarlık Ürünleri ile %33 eğimli Günümüz Mimarlık Ürünlerini	142
Şekil 4.30	İkiz konutlar	142
Şekil 4.31	Aynı arsada, aynı iklim koşullarında, farklı yönlendirilmiş deprem konutları	143
Şekil 4.32	Alagöz köyüne çıkış.....	144
Şekil 4.33	Köyde hayvan barınakları	145
Şekil 4.34	İkiz konutlar ve çözümlenmemiş detaylar	145
Şekil 4.35	Ahşap ve taşın birlikte kullanımı.....	146
Şekil 4.36	20 cmlık dış duvarlar ve depremde oluşmuş çatlaklar.....	147
Şekil 4.37a	Taş ve ahşap kullanılarak yapılmış mutfak eki,	147
Şekil 4.37b	Balkon eki,	147
Şekil 4.38a	Bodrum katta bulunan mutfakın görünüşü.....	149
Şekil 4.38b	Mutfaktaki odun ocağı	149

Şekil 4.39	Bodrum katın damı, giriş terası, buğday kurutmak için kullanılıyor.....	149
Şekil 4.40a	Mutfak eklenmiş eski deprem konutu (Yeşil kısım eklenen mutfaktır).....	150
Şekil 4.40b	Mutfaktan odun ocağı görünümü	150
Şekil 4.41	Eski deprem konutlarında odunluk olarak kullanılan bahçe	150
Şekil 4.42	Nüfus Yapısı.....	151
Şekil 4.43	Eğitim Düzeyi.....	151
Şekil 4.44	Çok amaçlı oda	152
Şekil 4.45a	Eski deprem konutlarının mevcut giriş terası.....	153
Şekil 4.45b	Eski deprem konutlarına eklenmiş teras	153
Şekil 4.46a	Yeni deprem konutlarında giriş	153
Şekil 4.46b	Yeni deprem konutlarında ek para ödenerek yaptırılmış giriş terası.....	153
Şekil 4.47	Halkın geçim kaynağı	154

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 3.1 Konut biçiminin belirleyicileri	80
Çizelge 5.1 Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenler	157
Çizelge 5.2 Alagöz köyü Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenler	160

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, konunun ele alınışında faydalı yönlendirmeleriyle her zaman yanımda olan, tez hazırlama dönemimi bir sistem içinde geçirmemi sağlayan değerli tez hocam Doç. Dr. N. Ferah AKINCI'ya ve sayın hocam Doç. Dr. Çiğdem Baytin'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Bütün hayatım boyunca, desteğini ve sevgisini her zaman yanımda hissettiğim annem Birgül Akyurt'a, babam Adnan Akyurt'a, abim Özkan Akyurt'a, ablam Canan Akyurt, Özgül Bulut ve Maria Akyurt'a; özellikle tez çalışmam boyunca gösterdiği sonsuz destek ve sabrından dolayı eşim Canip Dağıstanlı'ya ve kızım İnci Doğa Dağıstanlı'ya, kısacası tüm aileme, ayrıca her türlü yardımları için canım arkadaşım Eda Erkan Altunbaş'a çok teşekkür ederim.

Anket çalışmalarım esnasında yardımlarını benden esirgemeyen Alagöz köyü ve Eşme köyü halkına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

MİMARSIZ MİMARLIK ve BİNGÖL, KIĞI, ALAGÖZ KÖYÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kader DAĞISTANLI

Mimarlık, Yüksek Lisans Tezi

Tarihsel süreç içinde, uzmanlaşmış kişiler tarafından oluşturulan mimarlığa paralel olarak gelişmiş olan “Mimarsız Mimarlık” gelişim ve değişimleriyle incelenmiştir.

Mimarsız Mimarlık incelenmeden önce; mimari oluşumun bir süreklilik bağlamında geliştiğini vurgulamak adına, geçmişten günümüze mimarinin nasıl şekillendiğine değinilmiştir. Mimarlık, Dünya’da ve Türkiye’de olmak üzere iki aşamada değerlendirilmiştir. İlk aşamada; mağara ve saz kulübelerle diğer bir ifade anlayışıyla Mimarsız Mimarlık ile başlayan ve kültürel bir süreklilik çerçevesinde varlığını sürdürüp günümüze ulaşan Dünyada Mimarlık yaklaşımları incelenmiştir. İkinci aşamada ise; Osmanlı imparatorluğu sonrasında Türkiye Mimarlığı irdelenmiştir.

Mimarsız Mimarlık da, Dünya’da ve Türkiye’de olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır. Dünya’da Mimarsız Mimarlık çok geniş bir konu olduğundan bu bölümde, Mimarsız Mimariyle ilgili terimler ve Mimarsız Mimariye yaklaşımlar aktarılmıştır. Türkiye’de Mimarsız Mimarlık ise daha kapsamlı incelenmiş; “Geleneksel” ve “Günümüz” olmak üzere sınıflandırılmıştır. Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri kapsamında; kültürel bir süreklilik sonucu oluşmuş, halkın kendi el emeğiyle yaptığı yapılar (vernaküler, yöresel, geleneksel vb. olarak adlandırılan yapılar); Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri kapsamında ise; gecekondular, yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve tip proje yapıları incelenmiştir. Ürünlerin özellikleri ve oluşum süreçleri anlatılmış, biçimlerin oluşum etkenleri belirlenmiştir. Etkenler, doğal ve sosyo-kültürel çevre etkenleri olarak sınıflandırılmış, bunların Geleneksel ve Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda etkili olup olmadığı irdelenmiştir.

Literatürden elde edilen verilerin sorgulanması amacıyla, Bingöl’ün Kiğı ilçesine bağlı Alagöz köyünde alan çalışması yapılmıştır. Alanda yer alan Geleneksel ve Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri ve oluşumlarını belirleyen etkenler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda etkili olan doğal ve sosyo-kültürel çevre etkenlerinin Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda çoğunlukla etkili olmadığı belirlenmiş, bu sonuç alan çalışmasıyla da doğrulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mimarsız Mimarlık, Doğal Çevre Etkenleri, Sosyo-Kültürel Çevre Etkenleri, Bingöl-Kiğı-Alagöz Köyü.

JÜRİ:

1. Doç. Dr. N. Ferah AKINCI (Danışman)
2. Doç. Dr. Çiğdem POLATOĞLU (BAYTİN)
3. Yrd. Doç. Dr. Murat ŞAHİN

Kabul Tarihi: 09/02/2007
Sayfa Sayısı : 178

ABSTRACT

AN ANALYSIS of ARCHITECTURE WITHOUT ARCHITECT and BİNGÖL, KİĞİ, ALAGÖZ VILLAGE

Kader DAĞISTANLI
Architect, M.S. Thesis

“Architecture without Architect”, which has developed within the historical process in parallel to the architecture by experts, has been analysed in terms of its development and changes.

Before starting to study Architecture without Architect; a description of how architecture has been shaped from past to present has been made in order to emphasise that architectural formation has developed within the context of continuity. Architecture has been evaluated in two stages; namely, that in the world and that in Turkey. The first stage was focused on the approaches of Global Architecture that started with caves and huts, that is with Architecture without Architect, and that has reached the present day within the framework of a cultural continuity. The second stage is about Turkish architecture after Ottoman Empire.

Architecture without Architect has been addressed under two subtitles, such as in the World and in Turkey. Since Architecture without Architect in the World is a very comprehensive subject, this section includes terms related with and approaches to Architecture without Architect. Architecture without Architect in Turkey has been addressed in more detail and classified as “Traditional” and “Current”. Within the scope of Buildings of Traditional Architecture without Architect, buildings manually created by the public as a result of cultural continuity (vernacular, indigeneous, traditional, etc.) have been reviewed; whereas within the scope of Current Architecture without Architect, squatter houses, apartment blocks that have been built by contractor for selling and type project structures have been reviewed. Buildings features and formation processes have been described and factors affecting the formation of shapes have been identified. Factors have been classified as natural and socio-cultural environment factors and it has been discussed whether they were effective on the formation of the Buildings of Traditional and Current Architecture without Architect.

In order to investigate the data obtained from literature, a fieldwork has been carried out in Alagöz village of Kiğı town in Bingöl. The Buildings of Traditional and Current Architecture without Architect in the field and the factors affecting their formation have been comparatively evaluated.

In conclusion, it was stated that the natural and socio-cultural environmental factors that have influenced the formation of the Buildings of Traditional Architecture without Architect did in general not influence the Buildings of Current Architecture without Architect and this result was verified by the fieldwork.

Keywords: Architecture, Architecture without Architect, Natural Environmental Factors, Socio-Cultural Environment Factors, Bingöl-Kiğı-Alagöz Village.

JURY:

1. Doç. Dr. N. Ferah AKINCI (Supervisor)
2. Doç. Dr. Çiğdem POLATOĞLU (BAYTİN)
3. Yrd. Doç. Dr. Murat ŞAHİN

Date: 09/02/2007

Page: 178

1. GİRİŞ

Tarih öncesi zamanlardan günümüze kadar (21. yüzyıl) her çağda insanlar, kendilerini dış etkenlerden koruyacak ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak bir mekan arayışı içinde olmuşlardır. Bu arayış doğrultusunda, insanlar her çağda kendi malzemesi ve teknolojisini yansıtan yapılar yapmışlardır. Toplumsal yapı ve yaşam kültürünü yansıtan bu mimari ürünler fiziksel çevreyi oluşturmuşlardır.

Mimarlık; insanların yaşamasını kolaylaştırmak ve barınma, eğlenme, dinlenme, çalışma gibi eylemlerini sürdürebilmeleri için gerekli mekanları, estetik, işlevsel gereksinimleri, teknik ve yönetsel zorluklarla bağdaştırarak inşa etme sanatıdır (Hasol, 1998). Mimarlık, barınak olduğu kadar, bir iletişim biçimi ve simgesidir; Sir Herbert Read'in gözlemlediği gibi, aslında tüm sanat "bir simgesel söylem kipidir". Mimarlık, insanın düşüncesinin ve özleminin fiziksel bir temsili, ürettiği kültür değerlerinin ve inançlarının kayıdır (Roth, 2000).

Mağara ve saz kulübeler ile başlayan mimarlık, küçük konutlardan büyük tapınaklara, katedrallerden saraylara ve gökdelenlerden gecekondulara kadar uzanan geniş ve kapsamlı bir süreci içine almaktadır. Bu süreçte, yapıların bir kısmı uzman kişilerce oluşturulurken, diğer kısım ise halkın kendi çabalarıyla oluşturulmuştur. Halk eliyle yapılan yapılar Mimarlıktan Mimarlık olarak isimlendirilmiş ve uzunca süre mimarlık ürünü olarak kabul edilmemiştir. Dostoğlu (1981), tüm fiziksel çevrenin, sadece tek, önemli ve benzersiz yapılardan oluşan (ziguratlar, anıtlar, saraylar, kiliseler, katedraller, camiler, büyük özel malikaneler, önemli mimarların yapıları vb.) küçük bir bölümünün mimarlık içinde değerlendirildiğini vurgulamıştır.

Tarih öncesi devirlerde başlayan mimarlık, geçirdiği tarihsel süreç boyunca bir çok farklı dönemlere sahne olmuştur. Ortaya çıkan her yeni dönemde mimarlık, bir önceki dönemin mimarlığından etkilenmiş; ya onu kabul ederek özümsemiş ve devam ettirmiş ya da red ederek karşıt ürünler vermiştir. Ama, oluşturulduğu dönemlerin toplumsal yapısını yansıtmış ve kültürel süreklilik çerçevesinde meydana gelmiştir.

Uzmanlaşmış kişiler tarafından oluşturulan mimarlığa paralel olarak, Mimarlıktan Mimarlık da oluşumunu ve gelişimini sürdürmüştür. Mimarlıktan Mimarlık Ürünleri, tezin 3. bölümünde Geleneksel ve Günümüz Mimarlıktan Mimarlık Ürünleri olmak üzere sınıflandırılmışlardır. Kullanıcı ve kullanıcı usta işbirliği ile oluşturulan Geleneksel Mimarlıktan Mimarlık Ürünleri, kurumsallaşmış mimarlıkta olduğu gibi bir önceki dönemin devamı olma niteliğini taşımıştır. Mimarlıktan Mimarlık ürünleri, insanların olanak ve koşulları içinde, gereksinimlerini doğrudan

karşlamak amacıyla oluşturulmuş, geçmişe dayalı bir kültür birikimi ile biçimlendirilmiş ve toplumların yaşam şekillerini yansıtmışlardır. Yapılar, önemli değişimlerin olmadığı dönemlerde, uzun süre değişmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir. Çeşitli nedenlerle meydana gelen değişimler ise çoğunlukla yapılarda büyük çaplı değişikliklere yol açmamış, yapılarda süregelen kültürel devamlılık kesintiye uğramamıştır. Günümüz Mimarlık Ürünleri ise, bu süreklilikten yoksundurlar. Ne gecekondular (tamamen masum barınma amacı güdülen yapılmış olan gecekondular hariç), ne yapsatçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar, ne de tip proje yapıları herhangi bir kültürü özümsemeyen, tamamen rant beklentisi içinde oluşmuşlardır. Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünleri, bu noktada ayrılmaktadır. Kuban (1996), Geleneksel Mimarlık Ürünlerinin hiçbirinin yepyeni bir tasarım olmadığını ve erişilebilen en eski tarihli ilkel yapının bile çok eski bir geleneği özümlediğini ve insanın kendi eliyle yaptığı yapılarda yüzlerce yıllık deneyimlerini yinelediğini vurgulamıştır. Günümüz Mimarlık Ürünlerinin estetik ve işlevsel olmayışını da, geçmişe dayalı bir deneyimi, ne malzeme, ne program ne de tasarım olarak sürdürmeyişi bağlamıştır.

Sosyal mimarlık ve fiziksel mimarlık sentezinin yetkin bir düzeyde başarılmasıyla oluşmuş Geleneksel Mimarlık Ürünleri, yaşam tarzının mekana yansıtılması; malzemenin ve strüktürün rasyonel yorumlanması; bina-çevre ilişkilerinin bir bütünlük içinde olması gibi temel kavramlara dayandığından ve doğal ve sosyo-kültürel çevreyle bütünleştiklerinden çağdaş ve kalıcı olarak nitelendirilmişlerdir. Bu özelliklere sahip olmanın önemini Ruskin (1853); “Her yapının saygınlığı, yapının kendi özel amaçlarına uygunluğuna göre değişiklik gösterir ki bu amaçlar iklim, toprak yapısı ve ulusun geleneklerine göre farklılaşmaktadır” sözleriyle vurgulamıştır. Oysa Günümüz Mimarlık Ürünleri, çoğunlukla bahsedilen bu özelliklerden yoksundurlar. Bu nedenle niteliksiz çevreler oluşturmaktadırlar.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı:

Bu çalışmanın amacı; insanlığın var oluşundan bu güne kadar, halkın kendi olanakları ya da ustalar yardımıyla yaptığı yapıların, yani Mimarlık Ürünlerinin günümüzde geldiği noktanın araştırılmasıdır. Bir başka deyişle; tarihsel süreç içerisinde elde edilmiş olan kültürel birikimlerin ve deneyimlerin değerlendirilmesiyle oluşmuş Geleneksel Mimarlık Ürünleri ile yoğun bir kentleşme süreci sonrasında, değişen toplum yapısına ve şartlara bağlı olarak birdenbire ortaya çıkmış ve gelişmiş Günümüz Mimarlık Ürünlerinin incelenmesidir. Ayrıca, diğer bir amaç ise, günümüzde büyük bir hızla yok edilen, geçmişten

günümüze bilgileri, deneyimleri ve gelenekleri taşıyan geleneksel yapıların araştırılıp, arşivlenmesi ve daha sonraki kuşaklara aktarılması için ön çalışma yapmaktır.

Bu bağlamda, ilk olarak Dünya’da ve Türkiye’de mimarlık, ilk ortaya çıkışından 21. yüzyılda geldiği noktaya kadar tarihsel süreklilik içerisinde incelenmiştir. Mimarlıkla eş zamanlı oluşmuş ve gelişmiş Geleneksel Mimarlık ve toplumun geçirdiği sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkmış olan Günümüz Mimarlık ve toplumun geçirdiği sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimler sonucunda ortaya çıkmış olan Günümüz Mimarlık, özellikleri, oluşum süreçleri ve etkenleri ile irdelenmiştir. Son olarak; her iki gruptan yapılarında bulunduğu Bingöl’ün Kiğı ilçesine bağlı Alagöz köyünde alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışmasında, literatür taraması sonucu elde edilen bilgilerin doğrulanması amaçlanmış, her iki gruptaki ürünler ve oluşumuna etki eden veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve sonuçlandırılmıştır.

1.2 Çalışmanın Yöntemi

Tez çalışması genelinde yöntem olarak;

1. literatür araştırması,
2. bu araştırmaların değerlendirilmesi,
3. verilerin alan üzerinde test edilmesi uygulanmıştır.

Mimarlık ürünlerinin incelendiği bu çalışmanın ilk aşamasında, literatür araştırması yapılmıştır. Kapsamlı arşiv taraması için, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Elazığ Fırat Üniversitesi, Yapı Endüstri Merkezi ve İstanbul Mimarlar Odası kütüphanelerine bizzat gidilerek araştırma yapılmıştır. İnternet taraması yolu ile de konu ile ilgili yazılı bilgilere ve şekillere ulaşılmıştır.

Literatür araştırmasıyla sağlanan bilgiler değerlendirilmiştir. Bu verilere dayanarak, Mimarlık Ürünleri sınıflandırılmış, özellikleri belirlenmiş, oluşum süreçleri ve etkenleri anlatılmıştır. Bu yapılarla ilgili çeşitli gözlemler yapılmış, fotoğraflar çekilmiş, krokiler çizilmiştir.

Literatür araştırmasıyla elde edilen bilgilerin sorgulanması ve test edilmesi amacıyla alan çalışması yapılmıştır. Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerini bir arada bulunduran alanda yapılan çalışmada; literatür araştırması, anket uygulama, kişisel görüşme, gözlemler ve yerinde yapılan tespitlerle veriler elde edilmiştir. Ayrıca, çekilen fotoğraflar ve yapılan çizimlerle yapılar belgelenmiştir.

Araştırmada sonucunda, bulgular değerlendirilmiş, yorumlanmış ve yapıların oluşumunu etkileyen faktörler belirlenmiştir. Geleneksel ve Günüümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin olumlu ve olumsuz yönleri karşılaştırılmış; birbirleriyle ilişkileri, ortak ve farklı noktaları nedenleriyle irdelenmiştir.

Bu yöntemlerle ulaşılan veriler değerlendirilerek sonuç ve önerilere varılmıştır.

2. MİMARLIK

Mimarsız Mimarlık kapsamında ele alınan tezde, mimari oluşumun bir “*süreklilik*” bağlamında geliştiğini vurgulamak adına; geçmişten günümüze mimarinin nasıl şekillendiğine değinilmiştir. Bu bölüm iki ana aşamadan oluşturulmuştur. İlk aşamada; mağara ve saz kulübelerle diğer bir ifade anlayışıyla Mimarsız Mimarlık ile başlayan ve kültürel bir süreklilik çerçevesinde varlığını sürdürüp günümüze kadar ulaşan Dünyada Mimarlık yaklaşımları tarihsel süreç içinde incelenmiştir. İkinci aşamada ise; Osmanlı imparatorluğu sonrasında Türkiye Mimarlığı irdelenmiştir.

Dünyada mimarlık kapsamında; Prehistorik Devirlerde mimarlığın başlangıcını oluşturan Mimarsız Mimarlık ile sonrasında ortaya çıkan üsluplar ve akımlar; antik dönemlerden Rönesans ve Barok’a, Modern Mimariden Postmodernizme kadar uzanan yapısal çevre; biçim özellikleri, birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileşimleriyle bir bütün olarak ele alınmıştır. Geçmişten günümüze süregelen mimarlığın, her yeni dönem tarafından nasıl değerlendirildiği, zorunlu ya da değil hangi geçişleri nasıl yaşadığı üzerinde durulmuş ve kültürel süreklilik çerçevesinde meydana geldiği ortaya konulmuştur. Bu çalışma yapılırken, Mimarlığın dünyadaki gelişimine benzer bir şekilde, kültürel sürekliliğe dayalı bir gelişim sergilemiş olan 1950 öncesi Türkiye mimarlığının dışında, 1950 sonrasında yaşanan kopukluklarla birdenbire ortaya çıkmış ve yapısal çevreyi büyük ölçüde oluşturmuş ve oluşturmaya devam eden Mimarsız Mimarlığın daha iyi kavranması amaçlanmıştır.

Bir başka deyişle; dünyada Geleneksel Mimarsız Mimarlık ile başlayıp, kültürel süreklilikle gelişerek bu güne ulaşan mimarlık incelenerek; birçok kültürün önemli bileşenlerinin bir arada toplanması sonucu meydana gelmiş olan bir mimarlık mirasına sahip Türkiye’de, 1950 sonrasında beliren, toplum ve kültür etkileşimi dışında kalarak önemli ölçüde rant beklentilerine dayanan Günümüz Mimarsız Mimarlığının, mimarlık içindeki durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Asiliskender, vd. (2005), kültürel sürekliliği; toplumun kimliğini, özünü kaybetmeden, dönemin gerçeklerine bağlı olarak değişim içinde bulundurması olarak tanımlamış ve değişen her değer, kendinden önceki birikimlerin toplum tarafından özümseyerek, ilerleme arzusuyla yenilenmesi ve gelişmeyi barındırması gerekliliğini vurgulamıştır. Dünyada mimarlık bu süreklilik çerçevesinde 21. yüzyıla ulaşmıştır. Birbirini takip eden her yeni dönemde, bir önceki dönemin mimarlığından etkilenmiş; ya onu kabul ederek özümsemiş ve devam ettirmiş ya da red ederek karşıt ürünler vermiştir.

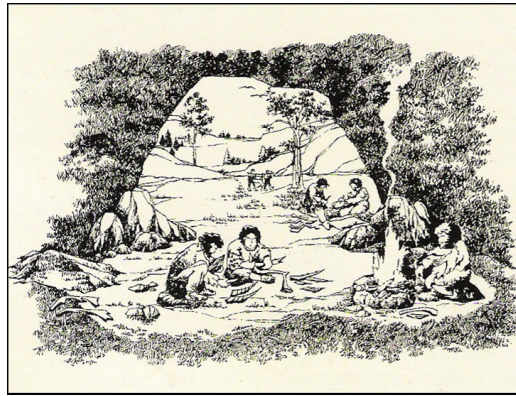
Geçmiş, bugün ve gelecek için kültürel süreklilik ortaya koyan “*mimarlık*”, bu yönde oluşturduğu toplumsal benimseme ve tepki ile, çağdaş olmanın önemli bir göstergesi durumundadır. Ancak günümüzde, Türkiye kent toplumları bu çağdaşlaşma sürecinden halen uzak bir yörünge çizmektedir (Anon, 2006).

2.1 Dünyada Mimarlık

Dünyada Mimarlık, mimarlığın doğuşundan 2000’li yıllara kadar yaşanan süreç kapsamında dört alt başlıkta ele alınmıştır. İlk adımda; tarih öncesi devirlerde insanların kendi çabalarıyla oluşturdukları ilkel mimarlık evresinden başlanıp, Mısır’da mimarın ortaya çıkışına kadar yaşanan dönemler anlatılmış; ikinci adımda ise mimarın doğuşundan Endüstri Devrimine kadar devam eden süreç incelenmiştir. Endüstri Devrimi sonrasında yaşanan kültürel, sosyal ve teknolojik gelişmelerin mimarlığa etkileri, bu etkiler sonucunda oluşan yeni mimarlık ve ürünleri üçüncü adımda ele alınmıştır. Daha sonra, Modern Mimarlığın doğuşu, ortaya çıkan mimari akımlar, bu akımların etkisiyle oluşan mimarlık ortamı ve günümüzde mimarlığın içinde bulunduğu durum belirlenmiştir.

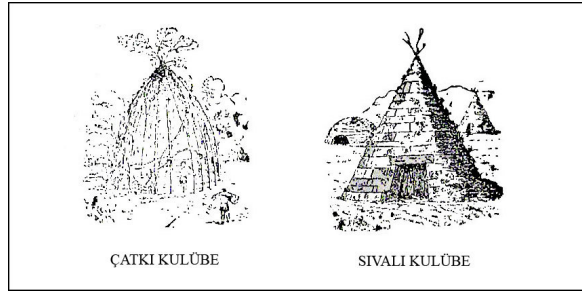
2.1.1 Mimarlığın Doğuşu

Dünya uzaydaki varlığını, yaklaşık üç milyar yıldan beri sürdürmektedir. Bu gezegenin en gelişmiş canlısı olan insan, yaşamını sürdürebilmek için yırtıcı hayvanlardan ve doğanın zor koşullarından korunabilmek kaygıları ile sığınabileceği mekânları oluşturma çabası içine girmiştir. Önceleri bu soruna, doğada hazır bulunan olanaklar ile çözüm aranmıştır. Mağaralar (Şekil 2.1), ağaç kovukları ve ağaçların geniş dalları; avcı ve göçebe olarak yaşamlarını sürdüren ilk toplulukların barınma yerleri olmuştur (Sezgin, 1984).

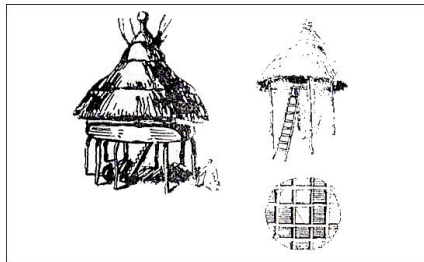
Şekil 2.1 İlk barınak türlerinden biri, mağara (Acar, 1996)

İnsan emeği ürünleri ilk defa M.Ö. 600000-12000 yılları arasındaki Paleolitik Devirde belirmeye başlamıştır. Dönemin uzunluğuna karşın gelişme çok yavaş olmuştur. Yeryüzündeki şiddetli iklim değişikliklerine bağlı koşullar, bu devir insanların yaşantılarını etkilemiştir (Mutlu, 2001). Devrin başlarında, iklimin çok sıcak olması, insanların su boylarına yerleşmelerine neden olmuştur. Buralarda oluşturdukları ilk barınaklar; kamış, saz, çalı ve sııklardan oluşturularak, üzeri dallarla örtülmüştür. Daha sonra; şiddetli yağmurlara karşı dalların arası çamurlu çim ve tezekle sıvanarak kapatılmıştır (Şekil 2.2). İklimin soğumaya başlamasıyla, insanlar, toprak içlerindeki inlere, taş mağaralara sığınmışlardır. Burada ateş yakmasını öğrenmiş, ayrıca duvarlara resimler yapmışlardır. Yapıcılık bakımından, bu mağaralara kapı yapılması ve duman için baca deliği açılması önemli adımlardır (Ünsal, 1973). Mağaralar, barınma, tapınma ve korunma amaçlı kullanılmışlar ve konut-mağara, tapınak-mağara ve konut-tapınak mağara olmak üzere üç farklı fonksiyonda oluşturulmuştur.(Mutlu, 2001).

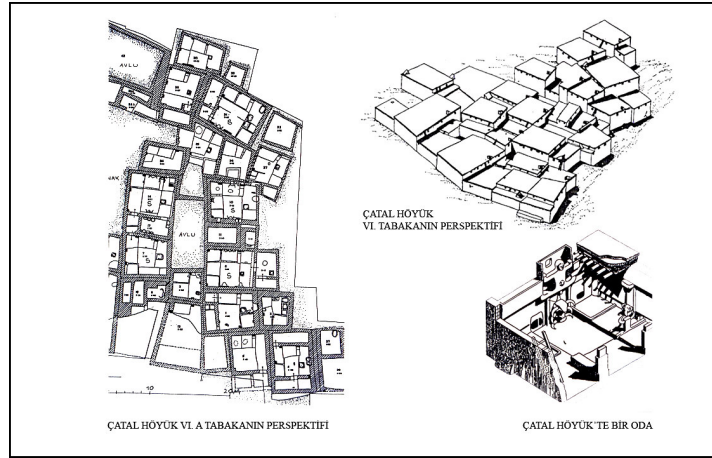
Şekil 2.2 İlk insan barınakları (Ünsal, 1973)

Bir geçit çağı olan Mezolitik Devirde (M.Ö.12000-8000), iklim yumuşamaya, buzullar kuzeye doğru çekilmeye ve dünya coğrafyası bugünkü görünümünü almaya başlamıştır (Mutlu, 2001). İnsanlar mağaralardan çıkıp orman içlerine, nehir ve göl kenarlarına yerleşmiş ve avcılıkta daha fazla uzmanlaşmışlardır (Büktel, 2000). Bu dönemde insanoğlunun karşılaştığı sağanak ve tufan halindeki yağmurlar, barınakları yıkmış, bu felaket karşısında insan, kulübesini direkler üzerine kaldırmayı icat etmiştir (Şekil 2.3). Bu yapım tarzıyla döşeme kavramı oluşmuş ve yapıcılıkta bir adım daha atılmıştır (Ünsal, 1973).

Şekil 2.3 Kazıklar üstünde kulübe (Ünsal, 1973)

Mezolitik Devirden sonra Neolitik Devirde (Yeni-Cilalı Taş Çağ) günümüze kadar uzanan uygarlığın temelleri atılmıştır. Ancak bu gelişmeler, her yerde aynı zamanda başlayıp aynı hızla ilerlemediğinden, sonuçlar her bölgede farklı olmuştur (Mutlu, 2001). Bu dönemin en büyük özelliği, besin probleminin çözümünde gerçekleştirilen büyük devrim yani, avcılığın yerini hayvancılığın, toplayıcılığın yerini ise tarımın almasıdır. Tarım devrimi olarak da bilinen bu gelişmeler, insan etkinliğinin şeklini değiştirmiştir. Hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmesiyle, insan üretimle ilgili her konuda karar verme aşamasına geçmiştir (Güvenç, 1991). M.Ö. 8000 yılından itibaren, Nil vadisi boyunca, doğu Akdeniz kıyısından yukarı doğru ve Türkiye'nin güneyini içine alacak şekilde Dicle ile Fırat nehirlerinin vadilerinde, Bereketli Hilal denilen bölgede bilinçli tarım yapılmıştır. Tarlalara yakın noktalarda sürekli olarak ikamet etme zorunluluğu ile daha dayanıklı yapılar yapılmaya başlanmıştır. Giderek artan yapılaşma sonucu önce köyler oluşmuştur (Roth, 2000). “Bu dönemdeki biçimiyle köylü yerleşimleri, bazı değişiklikler ve uyarlamalarla günümüze kadar gelmiştir ve dünya halklarının çoğunluğu için başlıca kırsal yerleşim ile köylü hayat tarzını temsil etmektedir” (Begel, 1996).

Şekil 2.4 Çatal Höyük kenti (Roth, 2000, Bektaş, 1996)

Daha sonra köylerin bir araya gelmesiyle kasabalar ve kentler oluşmaya başlamış, dolayısıyla oluşan toplumsal örgütlenme yapı tiplerini çoğaltmıştır. İnsanın temel gereksinimini sağlayan konut yapılarına, hükümet, belediye binaları, dinsel tapınaklar ve mezarlar eklenmeye başlamıştır. Neolitik bir kentin özelliklerine ilişkin en ayrıntılı bilgi Türkiye’de bulunan Çatal Höyük kentinin katmanlarından elde edilmektedir. M.Ö. 6500 yılında yerleşilmiş olan bu kent, 32 akrelik (1 akre= 4046,724 m²) bir alana kurulmuştur. Hiç sokak bulunmayan bu alanda, oldukça sıkışık olarak yerleştirilmiş, girişi damdaki delikten sağlanan, zaman zaman avluları olan dikdörtgen evler bulunmaktadır (Şekil 2.4) (Roth, 2000).

Bu dönemdeki ilk mimari anıtlar ise Megalit'lerdir. Tarım sayesinde artan üretim gücü ve zenginlik, kolektif bir çalışmanın ürünü olan bu inşaatların yapılmasına olanak sağlamıştır. Gelişmiş bir toplumsal teşkilatlanmayı da belirten, dinsel ve büyü ile ilişkili bir anlam taşıyan bu anıtlar, menhir, kromlex ve dolmen olmak üzere üç ayrı tiptedir. Bu dönemde mezar mimarisi ve dini mimarinin konut mimarisinden daha çabuk gelişmiş olması sonsuzluk kavramıyla ilgilidir. Menhirlerin gelecek kuşaklara hatıra kalacak, ölümsüz anıtlar olarak düşünüldüğü kesindir (Mutlu, 2001).

Neolitik Dönemin ardından, Kalkolitik Çağ ileri bir üretici dönem olarak nitelendirilmiş, bakır ve taş beraber kullanılmıştır. Tarım ve hayvancılık ilerlemiş, kentler zenginleşmiş, ticaret artmıştır. Bunlara bağlı olarak savunma sistemlerine gerek duyulmuş ve yerleşmelerin çevresinde ilk surlar oluşmaya başlamıştır. Türkiye'de bulunan Hacılar ve Can Hasan yerleşmeleri Geç Kalkolitik Dönemin özelliklerini tanıtmaktadırlar. Yapılar kerpiçten yapılmıştır. İçlerinde hazır oturma ve uyuma yerleri bulunan evlerin iki katlı olduğu düşünülmektedir (Sinemoğlu, 1984). Daha sonraki Maden Çağı olarak adlandırılan dönemde mimarlık en ileri düzeyine ulaşmıştır.

2.1.2 Mimarın Ortaya Çıkışı ve Mimarlığın Gelişimi

Maden Çağına kadar yaşanan dönemlerin ardından, iki büyük uygarlık ve iki büyük mimari belirmeye başlamıştır. Orta Asya, Yakın Doğu, Orta Doğu ve Akdeniz'de beliren yerleşimler içinden, Mısır ve Mezopotamya ön plana çıkmıştır (Mutlu, 2001). Toprakları kil, kalker, kumtaşı ve granit bakımından zengin ama ağaç bakımından yoksul olan Mısırlılar; olağanüstü bir insani düzenle, dünyanın geri kalanı tarihöncesi dönemdeyken, usta işi bir sanat ortaya koymuşlardır. Kurutulmuş kil ögeli inşaat tekniği ile (konutlarda ve askeri yapılarda) megalitik inşaat tekniğini (tapınak ve mezarlarda) aynı anda kullanmışlardır. Özel konutlarına önem vermezken, tanrılara ve ölümlere gösterdikleri saygının belirtisi olarak, mezar ve tapınaklarda kusursuz bir inşaat sergilemişlerdir (Moreux, 1975). Firavunun maddi ve manevi gücü, Nil nehrinin bereketi uygarlığın gelişmesini etkilemiş ve koşullar değişmiştir. Üretim ve malzeme türleri artmıştır. Bu gelişmeler bir çok alanda uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Binalar uzmanlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yapı sanatı artık bir meslek olarak kendini göstermiştir. Piramitler (Şekil, 2.5), firavunun istekleri doğrultusunda uzman kişilerce tasarlanmış, böylece Mısır'ın mimari anıtlarını yapan, tasarım, yetki ve yönetme özelliklerine sahip kişiler mimar olarak nitelendirilmiştir (Aşkun, 2005).

Şekil 2.5 Piramit kompleksi, M.Ö. 2680-2560 dolayları, Giza, Mısır (Roth, 2000, www.richard-seaman.com)

Mısır’da ortaya çıkan yapı konusunda, çeşitli bilgi ve deneyime sahip, düş gücünü tasarıma yöneltmiş olan meslek adamı, her dönemde genellikle gücü elinde tutanlar için çalışmıştır. Mimar; firavun için tasarladığı ve yaptığı yapılarla ortaya çıkmış, sonrasında rahipler, krallar, sultanlar gibi yönetici grup için çalışarak varlığını sürdürmüştür. Mısır’da başlayan şaşalı mimarlık sanatı, değişim sürecine paralel olarak, farklı bölgelerde farklı şekillerde etkisini göstermiş ve gelişerek devam etmiştir. Mısır mimarlığından sonra, kullanılan malzeme, inşaat tekniği ve yapılarındaki üstün estetik değerlerle Yunan Mimarlığı etkili bir şekilde öne çıkmıştır.

Yunan Mimarisi’nin temelleri, M.Ö. 7. yüzyılda atılmıştır. Yunanlılar tamamen kendi öz yeteneklerinden yararlanıp özgün bir mimari oluşturmuşlardır. Mimari, resim ve heykel alanında önemli yapıtlar sergilemiş, bu sanat dallarının her birinde doğa yasalarına benzeyen kurallar koymuşlardır. Sütun ve Üstütaş denilen özel yapı yönteminin kullanılmasıyla, “düzen” fikrini geliştirmişlerdir. Yunan Sanatı’nda “dor”, “iyon” ve iyonun geliştirilmesiyle oluşmuş “korent” düzenleri bulunmaktadır. Bu düzenlere dayalı tapınaklar, Yunan Mimarisi’nin en önemli eserleridir (Şekil, 2.6) (Conti, 1982).

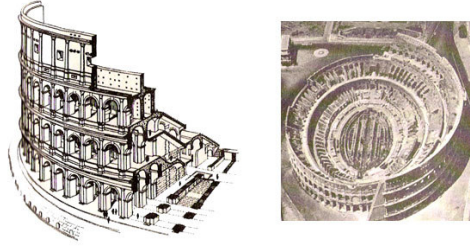

Şekil 2.6 Yunan tapınağı, İktinos Parthenon, Akropolis, Atina, M.Ö. 450 dolayları (Gombrich, 1986)

M.Ö. 338 yılında Büyük İskender’in imparatorluk kurması, Yunan Sanatı bakımından son derece önemli bir olay olmuştur. Yunan Sanatı, böylece birkaç küçük kentin ilgi merkezi

olmaktan çıkarak, dünyanın neredeyse yarısının ortak dili haline gelmiştir. Bu değişiklik, sanatın niteliklerini de etkilemiş, bundan sonraki dönemin sanatından, Helenistik Sanat diye söz edilmiştir (Gombrich, 1999). Kent planlamasına da önem verilen bu dönemde, Yunan Mimarlığının simgesini oluşturan tapınakların yanında, mezar anıtları, tiyatrolar, spor okulları, toplantı salonları, agoralar, çeşitli askeri yapılar ve konutlar inşa edilmiştir. Yunan Mimarlığı, M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkan Roma Mimarlığı dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

Roma Mimarisi, yapıyı öncelikle heykelsi bir vücut olarak görmüş, ancak bu ölçüde tamamen bağımsız olamamıştır. Daha bilinçli bir yapı kümelenendirilmesi yapılmış, bölümler birbirinden daha az koparılmıştır. Duvarlar kalın yapılmış, içlerinde nişler oluşturulmuştur. Romalılar, mekan örtüsü olarak beşik ve haçvari tonoz kullanmışlardır. Tonoz ve kemer, Yunanlıların erişemedikleri önemli mühendislik başarılarıdır (Pevsner, 1970). “Romalılar, mimaride eski Yunan tapınaklarındaki plastik anlayış ve fantezi düzeyine ulaşamamışlar, bunun yanında daha etkili ve basit hacim anlayışını benimsemişlerdir. Bu çağda çoğunlukla su kemerleri, hamamlar, büyük tiyatrolar (Şekil 2.7) ve toplantı yerleri yapılmıştır” (Tabanlıoğlu, 1981).

Şekil 2.7 Roma Flavian Amfitiyatrosu (Colosseum), 55.000 kişi kapasitesi olan bu tiyatronun yapımına M.S.80 yılında başlanmıştır (Roth, 2000)

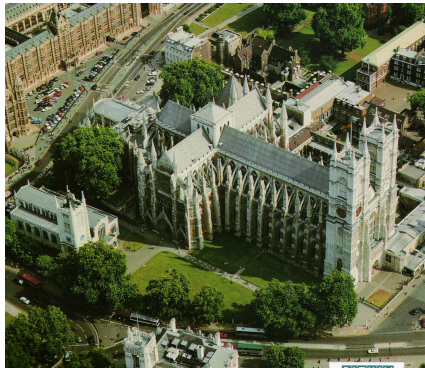
Roma İmparatorluğu’nun 395 yılında parçalanmasıyla ortaya çıkan Doğu Roma yani Bizans, 1453 yılına kadar yaşamıştır. Bizans uygarlığı, çoğunlukla Roma, Yunan ve Hristiyanlık kültürlerinden etkilenmiş, bunun yanında doğu sentezinin de izlerini taşımıştır. Karakteristiği kubbe olan Bizans Mimarisinde, kemerler ve kubbeler tuğla ile inşa edilmiştir. Bizans Sanatı, 6. yüzyılda olağanüstü bir gelişme göstermiştir. Bizans Mimarisinin önemli eserlerinden biri olan Türkiye’deki Ayasofya Kilise’si (Şekil 2.8) bu dönemde yapılmıştır. Daha sonra Bizans Sanatı etkilerini, modern çağa dek canlı kalacak biçimde Venedik ve Rusya’ya kadar ulaştırmıştır (Hasol, 1998).

Şekil 2.8 Ayasofya Kilisesi (www.richard-seaman.com, azizistanbul.com)

Doğuda Bizans Mimarlığı varlığını sürdürürken, batıda 5. ve 12. yüzyıllar arasında Latin ülkeleri mimarisi ortaya çıkmıştır. Eski Roma toprakları üzerinde geliştiği için Roman Mimarisi (Romanesk Mimarlık) adını almıştır (Hasol, 1998). Roma mimari eserlerinin anılarının henüz silinmediği bu dönemde, ortaya çıkan mimarlığın sağlam payeleri ve yuvarlak kemerleri, Roma konstrüksiyonunun masif yapısını ve açık dairesel geometrisini çağrıştırmaktadır (Roth, 2000). Roman Mimarisi'nde (Romanesk Mimari) antik öğelerin yanında Bizans'tan da etkilenilmiş, bu dönemde bir çok önemli kilise yapılmıştır. Roman Mimarlığının ardından Gotik Mimarlık oluşmuş ve yayılmıştır.

Avrupa'da 12. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar uzanan Ortaçağ, çok önemli ekonomik ve sosyal değişim devri olmuştur. Zanaatçı, tüccar ve bankerlerin oluşturduğu yeni bir sosyal düzenin gelişmesine tanık olunmuştur. Öte yandan din adamlarının güçleri oldukça artmıştır. Bu dönemde Gotik üslup ortaya çıkmış ve bu üslupla bir çok önemli din yapısı, kilise ve katedral yapılmıştır. Dikey hatları ile öne çıkan bu yapılar, şekil olarak hem karmaşık hem saf, usulen sert ama ayrıntılar bakımından çok zengin görünümündedir (Şekil 2.9). Yükselme etkisi bir takım teknik yeniliklerle sağlanmış, sivri kemer ve destek kemerleri kullanılmıştır (Gozzoli, 1982).

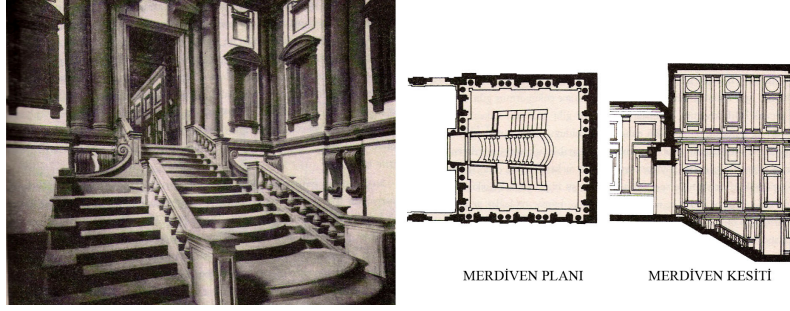
Şekil 2.9 İngiliz Gotik Sanatının önemli eserlerinden, Westminster Büyük Manastırı, Londra (Carr, 2004)

Dinsel reform ve Rönesans (yeniden doğuş), karanlık olarak tanımlanan Orta Çağın aslında mimarlık sanatında ışıldayan Gotik üsluba son vermiştir. Rönesans, Avrupa'ya gerçeklere açık, yeni bir düşünüş ve ifade şekli getirmiştir (Aşkun, 2005). Rönesans Sanatı, 15. yüzyılda Filippo Brunelleschi'nin çalışmalarıyla İtalya'da başlamış, sanat ve mimarlığı etkilemiştir. Eski Yunan ve Roma klasik öğelerinin tekrar ele alınmasıyla oluşmuştur. Antik Roma mimarisindeki, formlar, detaylar ve süslemeler yeni yapılarda tekrar ortaya çıkmıştır (Şekil 2.10). Bu dönemde “sanat sanat içindir” sözü hakim olmuştur. Birçok ülkeye yayılan ve 16. yüzyıl ortalarında son bulan Rönesans Döneminde, mimar kendine özgü üsluplar kullanarak bireyselleşmeye başlamış ve gerçek anlamıyla sanatçı kimliğine kavuşmuştur. Ayrıca bu dönemde mimarlıkla ilgili bir çok kitap basılmış, düşünülen mimarlık ile uygulanan mimarlık arasındaki özerkleşme başlamıştır.

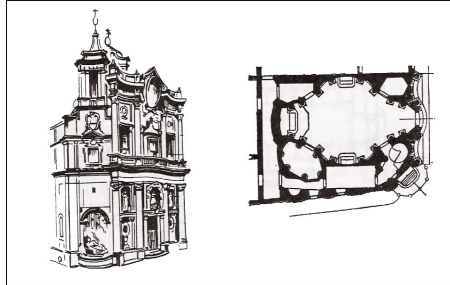
Şekil 2.10 Bilinen ilk Rönesans yapılarından birisi, Kimsesizler Hastanesi, Filippo Brunelleschi, 1419-1424, Floransa, İtalya. Yapıda, korent başlıklı sütunları ve pencerelerin üzerindeki üçgen alınlıklar Roma motifleridir (Roth, 2000).

Rönesans Sanatı, klasik mimari formların yeniden uyarlanarak kullanılması anlayışında, form ve kesinlik açısından duruluğu başarmıştır. Hedefi, mutlak bir denge ve ussal düzen hali olarak tanımlanabilecek saflık olan Rönesans da, kurallar tam olarak belirlendikten sonra, kurulu normlardan sapmalar ve kurallarda oynamalar başlamıştır. Rönesans, 16. yüzyıl ortalarında yerini tasarımda bilinçli bir oyunbazlığı ve incelikli bir gerilimi öne çıkaran Maniyerizm'e bırakmıştır. 15. yüzyıl boyunca özenle geliştirilmiş, evrensel düzen ve usallık anlayışı bir anda ortadan kalkmış ve sanatçılar formel disiplini hiçe sayarak hayal güçlerinin oyunlarına kendilerini bırakmışlardır. Michelangelo Buonarroti bu değişimi yapıtlarında çarpıcı bir şekilde örneklemiştir (Şekil 2.11) (Roth, 2000).

Şekil 2.11 San Lorenzo Kütüphanesi merdiveni, Michelangelo Buonarroti, 1558-1571, Floransa, İtalya, (Roth,2000)

Rönesans ve Maniyerist dönemin ardından, 1580-1750 yılları arasında varlığını sürdüren Barok Sanat anlayışı ortaya çıkmıştır (Turani, 2004). İtalya’da başlamış, diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşmıştır. Barok Sanatının etkileri, yapıların hem planlarında hem süslemelerinde görülmüştür. Süslemelerdeki kabarık ve şişkin biçimler, kuru ve geometrik Rönesans biçimlerinin yerini almıştır. Sütunların öne çıktığı cephelerde, Rönesans’daki düz çizgilere karşılık, girintiler, çıkıntılar ve dalgalanmalar görülür (Şekil 2.12). Mimarlık, heykel gibi polikrom bir özellik almış, çeşitli renklerdeki mermerler tunçla birlikte kullanılmıştır. Kitle etkilerine renk ve ışık etkileri de eklenmiştir. Lorenzo Bernini ve Francesco Borromini Barok Dönemde yetişmiş önemli mimarlardandır (Yetkin, 1977).

Şekil 2.12 S. Carlo alle Quattro Fontane, Francesco Borromini, 1634-1663, Roma. İçteki içbükey ve dış bükey hareketler cepheye yansımıştır (Hasol, 1998).

2.1.3 Endüstri Devrimi ve Sonrası

16. yüzyılda başlayan keşifler, kıtalararası ticaret ve sömürgecilik, ulus-devletin ve yeni kurumların inşası, bilimsel keşifler ve teknolojik buluşlar, sekülerleşme ve zihniyet değişimi bir sinerji yaratmış ve 19. yüzyıldaki sıçramayı gerçekleştirmiştir (Bilgin,1998).

Endüstri Devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlamış ve sonrasında Avrupa’ya yayılmış, yeni bir dönem açmıştır. “Endüstri Devrimi ile, yapı sanatı ve inşaat teknikleri dönüşüme uğramıştır” (Benevolo, 1981). Endüstri Devriminin iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi “topraktan kopma” dır. Topraktan kopma, hem toprağı işlemekten, toprak

üzerinde üretim faaliyeti içinde olmaktan kopma; hem de bulunulan, kök salınan ait olunan yerden kopmadır. Her iki durumunda kesin sonuç “köylülükten çıkış” olarak algılanabilir. 19. yüzyıldaki sıçramanın ikinci önemli sonucu da üretimin; artık eskiden nitelikçe farklı bir teknik, örgütlenme, yatırım ve ilişki birikimi anlamına gelen makineler üzerinden ve kentlerde yapılmaya başlamasıdır (Bilgin, 1998). Prehistorik Devirde, göçebelikten toprak uygarlığına geçiş ile yaşanan yapımsal farklar, Endüstri Devrimine geçiş ile ikinci değişime uğramıştır. Her iki sıçrayışta da toplum hayatı; ekonomik değişikliklerin yanı sıra, büyük sosyal ve kültürel değişikliklere sahne olmuştur. Ancak birinci geçiş yüzyıllar boyu süren çok yavaş bir gelişme içinde ve bölgesel karakterde olurken, ikinci geçiş çok süratli olmuş ve evrensel bir önem taşımıştır (Hasol, 1970).

18. yüzyılın sonlarında, modern çağı ortaya çıkaran demokratik devrim, Endüstri Devrimi ile birlikte Modern Mimarlık da biçimlenmeye başlamıştır. Bütün dönemlerin mimarlığı gibi Modern Mimarlık da, insan yaşamı için özel bir çevre yaratmaya ve insanoğlunun düşünce ve eylemlerini, olduğuna inandığı gibi ya da olmasını istediği gibi görselleştirmeye girişmiştir (Scully, 1980).

Endüstri Devrimi ile, mimariyi de ilgilendiren iki sorun ortaya çıkmıştır (Joedicke, 1966):

- Endüstrileşmeyle birlikte ortaya çıkan “şehirlere akın” problemi, şehir nüfusunun haddinden fazla yoğunlaşması ve
- endüstrinin belirlediği yeni yapı malzemeleri.

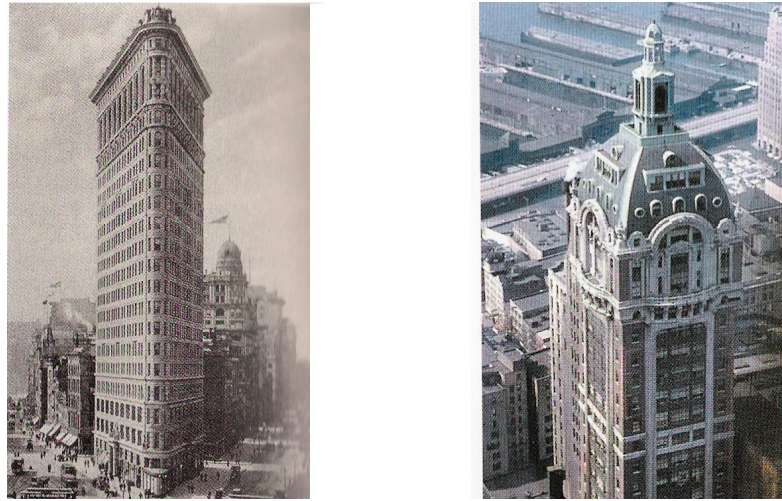
Modern Mimarının en önemli çabaları, yukarıdaki sorunlara cevap verebilmek ve bunları bir bakıma kontrolü altına alabilmek yönündendir.

Endüstri Devrimi ile inşaat teknikleri değişmiş, taş, tuğla, ahşap gibi geleneksel malzemelerin, daha rasyonel bir şekilde işlenmesi ve daha kolay dağıtılması sağlanmıştır. Bunlara zamanla dökme demir, cam ve daha sonraları da çimento gibi yeni malzemeler eklenmiş, bilimdeki ilerlemelerle, bu malzemeler daha elverişli bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Şantiyelerde iş makinelerinden yararlanma yaygınlaşmış, geometri alanındaki gelişmeler sayesinde, binanın plan ve cephe çizimleriyle, tek anlamlı ve kesin tasarımların yapılması sağlanmıştır. Uzmanlaşmış okulların kuruluşu ile toplum, profesyonel meslek adamları kazanmıştır (Benevolo, 1981).

Endüstri Devrimi, kent bütününde de etkisini göstermiştir. Önceden mevcut olan kent tiplerine, 19. yüzyılın ürünü olarak karşımıza çıkan sanayi kenti eklenmiştir. Önceden herhangi bir işi olmayanlar, üretimdeki artış sayesinde işe kavuşmuştur. Kent nüfusu içinde işçilerin oranında artış gözlenmiştir (Begel, 1996). Şehirlerde arsa değerleri yüksek oranda

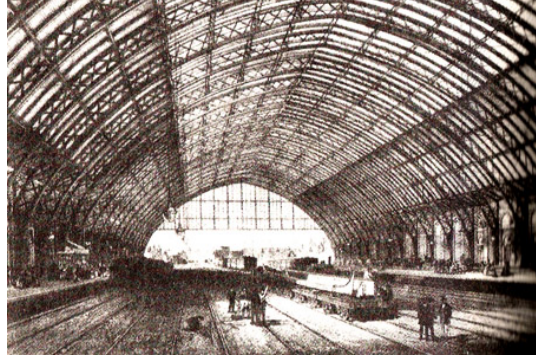
artmış, yoğun nüfus problemi, eski iskan yöntemleriyle çözülemez hale gelmiştir. Bugün şehirlerin tipik bir unsuru olan sıra evler, bu durum sonucunda doğmuştur. Aynı zamanda, hızlı taşıt araçlarının geliştirilmesiyle, banliyöler oluşmuş, işçiler şehirde çalışıp şehir dışında oturma imkanı elde etmişlerdir (Richards, Mock, 1966).

19. yüzyılda, mimarlar çok yönlü sorunlarla karşılaşmışlardır. Kapalı halk pazarları, demiryolu istasyonları, kamu ve hayır kurumları, hastaneler, akıl hastaneleri ve hızla gelişen sanayi kentlerine yerleşen işçiler için konut yapıları gibi daha önce hiç yapılmamış olan yapılar için planlar yapmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca, mimarların kullanımına, seri üretimdeki gelişmeler sayesinde önemli miktarda cam, dövme ve dökme demir gibi yeni malzemeler sunulmuştur (Roth, 2000). Bu dönemde; mimari hem toplumsal hem de estetik yönden oldukça tehlikeli bir duruma girmiştir. Hatta mimarlar, Endüstri öncesi yıllarda yapılmış olan her şeyin, kendi çağlarının karakterini yansıtmak üzere yapılan şeylerden daha iyi olduğuna inanmışlardır. Böylece 19. yüzyıl bir Historisizm çağı olmuştur (Şekil 2.13) (Pevsner, 1970).

Şekil 2.13 Eklektik dönemde yapılmış gökdelenler, a- Flatiron Binası, Daniel Burnham, 1903, New York; b-Singer Binası, Ernest Flagg, 1908, New York (Eşsiz, Özgen, 2006).

Mimarlar; eski üsluplarla yapı yaparken, yeni malzemelere çelik ve betonarme de eklenmiş, bu konuda bilgi eksikliklerinden dolayı, yarışı mühendisler kaptırmışlardır (Kuban, 1998). İki meslek arasında yapı türleri ve konular da paylaşılmış, antrepolar, depolar, fabrikalar, gibi bazı yapı türleri mühendisler tarafından yapılmaya başlanmıştır (Şekil 2.14). Daha sonraki dönemlerde, modern mimarlar, bu ideolojik dar görüşlülüğü ortadan kaldırmak için çağdaş konulara özellikle de fabrika tasarımlarına yönelmişlerdir (Tanyeli, 1997).

Şekil 2.14 Mühendis yapısı bina. Saint Pancras İstasyonu tren hangarı, mühendisler W.H. Barlow ve R.M. Ordish, 1863-65, Londra (Roth, 2000).

Endüstri ürünlerinin yaygınlaşmasıyla, 1860’larda İngiltere’de endüstri ürünlerine ve bunların sanatı yok sayan monotonluğuna karşı olan Arts and Craft akımı ortaya çıkmıştır. John Ruskin ve William Morris’in öncüsü olduğu bu akım, endüstri aracılığıyla üretilen ürünlerin niteliksiz olduğunu savunmuştur. Sanatçılar, daha önceden el emeğiyle üretilen nesnelerin yerine, makine ile seri bir şekilde üretilen ucuz ve kalitesiz nesnelerin almasına karşı çıkmış ve endüstri dönemi öncesindeki el sanatlarının yeniden canlandırılması için çalışmıştır. Bu akım, endüstrileşmenin getirdiği tasarım sorununu göz önüne çıkarması ve problemin varlığına işaret etmesi açısından önemlidir. William Morris, Philip Webb ile birlikte yaptığı Kırmızı Ev’de (Red House) düşüncelerini yapıya dönüştürmüştür. Kırmızı tuğla kaplamalı ev, İngiliz yöresel mimari geleneklerinden izler taşımaktadır (Şekil 2.15). “Sanayi devriminin tarihi niteliğini anlamadan, görünen arızalarına çare aramak şeklinde ve devrin egemen kültürel eğilimleri içinde, yüzü geriye dönük bu davranışlar, mimarlık mesleğinin yirminci yüzyılda yeniden değerlendirilmesi sırasında oldukça etkili olmuşlardır” (Kuban,1998).

Şekil 2.15 Kırmızı Ev, William Morris ve Philip Webb, 1859-1860, Londra yakınları (www.nationaltrust.org.uk).

19. yüzyılın sonlarında hemen hemen tüm ürünlerini Chicago kenti ve çevresinde verdiği için Chicago Okulu diye adlandırılan önemli bir atılım başlamıştır. Hızla gelişmekte olan Amerikan down-town’larındaki (kent merkezi) ticari yapı gereksinmesini karşılamak amacıyla yola koyulan Chicago Okulu mimarları iki önemli gelişmeye neden olmuşlardır.

Birincisi, yapı üretimi alanında çelik strüktür ve asansör gibi teknik yeniliklerin yaygınlaşmasına ve etkin biçimde kullanılmasıdır. Bu teknikler sonucunda, gökdelenler oluşmaya başlamıştır. İkincisi ise eklektisist dili büyük oranda bir yana bırakma denemeleridir. Dönemin en önemli kişiliği, uzun süre Adler ile birlikte çalışan Louis Sullivan'dır. Modern Mimarlığın birkaç devinden biri haline gelecek olan Wright da onun yanında yetişmiştir (Tanyeli, 1997).

Şekil 2.16 Art Nouveau Yapıları. a- Victor Horta Evi, Victor Horta, 1898-1900, Brüksel;
b-Tassel Evi, Victor Horta, 1892-93, Brüksel (Gieselmann, 1996)

Tekniklerin gelişmesi ve yaygınlaşmasının bütün sonuçları tamamıyla ortaya çıkmadan, Avrupa'nın büyük merkezlerinin çoğunda "tarihsel üslup"ların egemenliğinden kaçmak için ilgi çekici çabalar harcandığı görülmüş, 1890-1910 yılları arasında, dekoratif yönün ağır bastığı başka bir akım ortaya çıkmıştır. Paris ve Brüksel'de "Art Nouveau", İngiltere'de "Modern Style", İtalya ve Orta Avrupa'da "Jugendstil" adını almıştır (Chastel, 1975). "Art Nouveau, Victor Horta'nın Brüksel yakınlarında yaptığı bir evle birden bire ortaya çıkmış ve Henry Van de Velde tarafında yaygınlaştırılmıştır" (Şekil, 2.16)(Hasol, 1998). Barcelona'da, yapılarında bitki ve hayvan motifleri kullanan (kemik, kanat, çiçek, salyangoz, kaplumbağa vb.) Antonio Gaudi ile ilgi çekici ve özgün bir uzantıyla devam etmiştir (Şekil2.17)(Chastel, 1975). Mimarlığın özünü biçim ve konstrüksiyonun oluşturduğu yolunda bir tezin geliştirmesiyle doğan Art Nouveau, genellikle bitki biçimlerine dayanan ifadeli, kuvvetli ve akan çizgiler sanatıdır ve zamanın sert geometrik biçimleriyle büyük tezat oluşturmuştur. Ortaya çıkmasıyla 19. yüzyıl mimarlığının kısırlığını sarsan taze fikirler aşılamıştır (Richards, Mock, 1966). "Art Nouveau 1. Dünya Savaşı öncesinde son bulmuştur" (Gieselmann, 1996).

Şekil 2.17 Art Nouveau Yapıları; a- Sagrada Familia ön cephesi, b- Sagrada Familia arka cephesi, Antoni Gaudi, 1884-tamamlanmamış, Barcelona (Akyurt, 2006).

2.1.4 Modern Mimarlık Dönemi ve Sonrası

Scully (1980), Modern Mimarlığın başlangıcını Endüstri Devrime dayandırmıştır. Ancak Kortan (2000), Modern Mimarlığın başlangıcı için çeşitli görüşlerin olduğunu; bazı tarihçilerin, doğum tarihi ve yeri olarak 1850 yılını ve Londra'yı; bazılarının 19. yüzyıl sonlarını ve Chiago'yu; diğerlerinin ise 20. yüzyılın ilk on yılını ve Fransa, Hollanda, Almanya, Avusturya, ABD'yi gösterdiklerini söylemektedir. Joedicke (1966) ise, gerçek anlamdaki Modern Mimarinin başlangıç tarihi olarak 1917 yılını, yani Hollanda'daki De Stijl akımının ortaya çıkışını beklemek gerektiğini, bundan önceki gelişmelerin, hazırlayıcı nitelikteki birtakım münferit deney ve olaylardan ibaret olduğunu vurgulamaktadır. Kortan (2000), sonuç olarak, 100-150 yıldan beri varlığını sürdürmekte olan batı kökenli Modern Mimarlığın, tek bir ideolojisi, tarzı olmayıp bir çok ideolojiden, manifestolardan, tarzlardan oluşan ve sürekli olarak gelişen, olgunlaşan bir hareket olduğunu söylemektedir.

20. yüzyıla gelindiğinde 19. yüzyılda Endüstrileşme sonrası başlayan seçmeciliği reddeden, akılcı, sadeliğe açık ve soyutlamacı değişim giderek gelişir, mimaride ve plastik sanatlarda değişik örneklerini verir. Bu örneklerden biri de mimaride Adolf Loos (Şekil 2.18), Tony Garnier ve Auguste Perret gibi adların savunduğu aşırı sadeleşmeci tavidir. Hatta Loos, “süslemeyi suç sayan” söylemler geliştirmiş ve “Kültürün evrimi, kullanıma dönük nesnelerin süslemeden arındırılmasıyla eş anlamlıdır.” sözleriyle düşüncelerini vurgulamıştır (Arıtan, 1999).

Şekil 2.18 Looshaus Goldman&Salatsch’ın butiği ve evi, Adolf Loos, 1909-1911. Saraya olan yakınlığı ve süssüz oluşu nedeniyle yapıldığı dönemde skandal olarak karşılanmıştır. Bu bina, mekan anlayışı, strüktürü ve malzeme seçimleriyle modern mimarlığın en iyi örneklerinden biri olarak mimarlık tarihine geçmiştir (arkitera.com).

Birçok akımın geliştiği 20. yüzyılda, Antonio Sant Elia ve arkadaşları 1909 yılında İtalya’da “Fütürizm” (Gelecekçilik) akımını kurmuşlardır. Bu akım, mimarlıkta ve sanatın diğer dallarında, bütün klasik, heybetli, hiyerarşik, gösterişli, dekoratif, anıtsal, eski eserlerin taklitlerini reddetmiş, bunun yerine hareket, hız, değişim gibi radikal kavramlar getirmişlerdir (Kortan, 2003)

20. yüzyılın yeni ve özgün stilini ilk ortaya koyan özel konut yapıları, Frank Lloyd Wright tarafından Chicago çevresinde yapılmıştır. Bu evlerde rahatça yayılan ve büyüyen zemin kat planları vardır. İç ve dış mekan, teraslar ve konsol çatılar aracılığıyla birbirine kaynaştırılmış, bir odadan diğerine geçiş akıcı bir devinimle sağlanmıştır (Pevsner, 1970). Bu dönemde “Priarie House” denilen kır evleri yapılmıştır. Bu yapılar içinde, Frank Lloyd Wright’ın “Robie House” isimli yapısı önemlidir (Şekil,2.19).

Şekil 2.19 Robie House, Frank Lloyd Wright, 1909, Chicago (herbstour.com)

Hemen hemen hiç süssüz, buna karşın kütle oyunları, parapet, pencere bantları ve saçaklarındaki yatay hatlarıyla son derece zengin bir görünüme sahip yapı, mimarlık tarihi içinde dahiyane bir çözüm olarak yerini almıştır. Organik mimarinin savunucusu olan ünlü

mimarın kendine özgü biçim dünyası, yayınların da yardımıyla kendisine gerekli ortamı Hollanda’da bulmuştur (Gieselmann, 1996).

1917 yılında Hollanda’da genel yaklaşımı anti-naturalist olan ve soyut özü seçen yaklaşımı benimseyen De Stijl akımı ortaya çıkmıştır. Pek çok mimar, heykeltıraş, ressam ve şairin yer aldığı De Stijl grubu, aynı adı taşıyan dergilerinde düşüncelerini açıklamışlardır. Gerçek, belirlilik, açıklık, basitlik, işlevsellik, objektiflik ve yasal olma De Stijl’in temel özelliklerindendir. Theo Van Doesburg ve Piet Mondrian’ın öncüleri olduğu bu akım da, dönemin getirdiği soyutlama ve somut geometriler aynen benimsenmiş, geleneksel mimarlığın statik dengesine karşın yerden olabildiğince kopan dinamik bir denge, kinetik bir ritm ve asimetrik bir form düzeni önerilmiştir (Arıtan, 1999). Mondrian, mimariyi cephe kompozisyonları ve renk kullanımı konularında etkilemiş, Gerrit Rietveld’in “Schröder Evi” Mondrian’ın resminin plastiğe dönüşmüş ifadesi olmuştur (Şekil, 2.20). Her ne kadar De Stijl taraftarları fonksiyonel düzeni savunmuşlarsa da, ortaya çıkan mimari, sanatsal ve estetik ağırlıklı olmuş ve bu nedenle teorisyenlerle uygulamacılar arasında anlaşmazlık doğmuştur. (Gieselmann, 1996).

Şekil 2.20 a ve b, Schröder Evi, Gerrit Rietveld, 1924-1932, Utrecht; c- Renk kompozisyonu, Mondrian ([www .espace.ch](http://www.espace.ch), www.tenplusone.inax.com, [www .rpi.edu](http://www.rpi.edu)).

Bu sırada Almanya’da da gelişmeler yaşanmıştır. “İnşa etme sanatının kendi ilkelerine dönmek ve sanayi uygarlığından doğan gereksinimleri göz önünde bulundurmak zorunluluğu, radikal kavramlı bir okulun, yani Walter Gropius’un, Klee, Kandinsky gibi önemli sanatçıları, yapımcıların bütün eleştirilerine karşı birleştirdiği Bauhaus’un kurulmasına yol açmıştır” (Chastel, 1975). Bugün mimarlık fakülteleri tarafından benimsenen Modern Mimarlık eğitiminin temeli, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya’da kurulan Bauhaus okulunda atılmıştır (Kuran, 1969). “Bauhaus her dereceden mimarları, ressam ve heykeltıraşları becerikli birer el işçisi ya da bağımsızca yaratan sanatçı olarak yetiştirmek, ayrıca önde gelen ve yeni yetişen atölye sanatçıları bir araya getirmek ve böylece, yapıları benzer bir ruhtan yola çıkarak bütün kapsamları içinde (kaba yapı, ince işler, süsleme ve döşeme bakımından) bütüncül olarak biçimlendirmeyi becerecek bir çalışma grubu oluşturmayı amaçlamaktadır”

(Gropius, 1997).

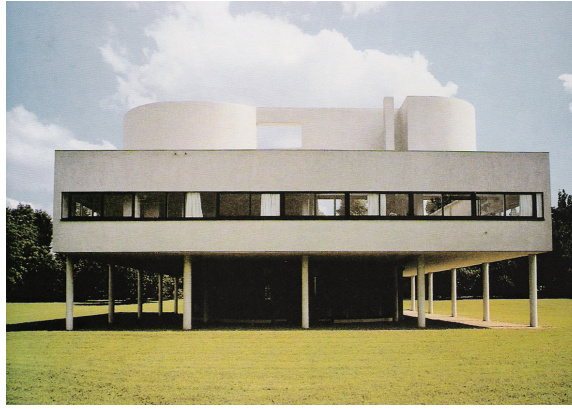
1918 sonrası Avrupa’ında ortaya çıkan önemli sanatçılardan biri de Alman Mies van der Rohe’dir. Mies malzemesini mantık ve açıklık ile kullanarak sonuçlara varan bir mimardır (Richards, Mock, 1966). Yapılarında, dikdörtgen ve bunların türevi olan prizmalardan yola çıkmış, her işlevi en iyi karşılayacağını düşündüğü bu biçimlerin çeşitlemelerini araştırmıştır. Mobilya tasarımları da yapmış olan Mies van der Rohe, yapıyı bir bütün olarak görmüş, en küçük ayrıntılarına kadar üstünde durmuştur. Yalın bir biçim dilini benimseyen mimar, "Az çoktur" (Less is more) biçiminde dile getirdiği düşünce doğrultusunda hiçbir zaman gerekenden fazlasını yapmamış, olabildiğince en azı kullanarak en fazlayı sağlamaya çalışmıştır (Alsaç, 1997). “Tugendhat Evi” bu dönemde yaptığı en önemli eserlerinden birisidir (Şekil, 2.21). “Almanya’da çalışan Mies van der Rohe, 1937 yılında çalışmalarının engellenmesi nedeniyle burayı terk etmiştir. Chicago, Illinois Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Bölümü’nün yöneticilik önerisini kabul ederek, meslek yaşamında uluslararası bir etkiye sahip olduğu bir döneme girmiştir” (Roth, 2000). Yaşamının bu bölümünde, yapıtlarında ağırlıklı olarak Neo-Klasik mimarinin ön yargılı form seçimi, merkezi planlar, statik formlar, eksenlere ve simetriye önem vermek gibi temel ilkelerini benimsemiştir. Bütün bunlar, “Fonksiyonalizm’e (işlevselciliğe) karşıt olarak “Formalizm’e (biçimciliğe) gidiştir. Mies bundan sonra kendisini dikdörtgen prizmatik “cam kutu”lara adanmıştır (Kortan, 2000).

Şekil 2.21 Tugendhat Evi, Mies van der Rohe, 1930, Çek Cumhuriyeti. Açık, akıcı planı, geri çekilebilen pencereli duvarı ve lüks modern malzemeleriyle ünlü yapı, 2001 yılında UNESCO’nun Dünya Mirasları Listesi’ne dünyanın en önemli anıtlarından biri olarak kaydedilmiştir (arkitera.com).

De Stijl ve Bauhaus’un yanı sıra Rasyonalizm’e temel oluşturan bir diğer hareket ise Le Corbusier ve Amedee Ozenfant tarafından yaratılan Pürizim (Biçimsel saflık) akımıdır. (Kortan, 1986). “Bu akım, temel geometrik biçimleri saf, yalın kompozisyonlarla bir araya getirerek çağın ruhunu evrensel ve idealist bir estetikle yansıtmayı amaçlar” (Erenler, 1997). “1918’de “Kübizm Sonrası” adlı manifestoda Amedee Ozenfant ile birlikte sanat eserinin

tanımını yapan Le Corbusier, Modern Mimarlık ilkelerini de bir anlamda ortaya koymuştur. Bu tanımda sanat eserinin rastlantısal, seri dışı izlenimci, inorganik, tepkici ve pitoresk değil, bunlara karşıt olarak genelleşmiş statik ve değişmezliğin ifadesi olması gerektiğini savunan Corbusier, pürist-rasyonalist anlayışı kabul ettiğini ifade etmiştir” (Kocagil, 1999). 1926’da yayınladığı bir makalesinde, mimari yapı için beş ilke belirlemiş ve yapılarında uygulamıştır. Örneğin; 1926-1931 yılları arasında yaptığı “Villa Savoye” de; yapıyı yerden kaldırmak için kullanılan ince ayaklar, “pilotiler”; iyi düzeyde aydınlık sağlamak için tasarlanmış “yatay bant pencereler”; zemindeki doğal yaşamı binanın üstüne de taşımak için yapılmış “çatı bahçeleri”; “serbest plan” ve “serbest cephe”den oluşan bu beş ilke görülmektedir (Şekil, 2.22).

Şekil 2.22 Villa Savoye, Le Corbusier, 1928-1931, Paris yakınları (Corbusier, 2003).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan bir başka akım ise Ekspresyonizm (Dışavurumculuk) dir. “Dışavurumculuk akımında sanatın asıl amacı, sanatçının duygularını ve iç dünyasını, renk, çizgi, düzlem ve kütle aracılığıyla dışa vurmasıdır. Bu duyguları daha güçlü yansıtabilmek için sanatçılar tasarımda denge ya da güzellik gibi geleneksel kavramlardan uzaklaşarak biçim bozma yöntemini yaygınlıkla kullanmışlardır” (Rona, 1997). Bu akım geçerliliğini 20.yüzyılın ilk çeyreği boyunca korumuş, mimarideki mekanı Almanya ve Hollanda olmuştur (Bilgin, 1997).

1930’ların ikinci yarısı totaliter yönetimler altındaki ülkeler başta olmak üzere, tüm dünyada Modernizm’in ikinci plana düşüş dönemi olmuştur. Almanya ve SSCB’de Modern Mimarlık resmen onaylanmayan bir davranış olarak etiketlenmiş, İtalya’da da karşıtları ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı, Almanya ve İtalya’nın yenilgisiyle sonuçlanınca, totaliter yönetimlerin desteklediği Modernizm karşıtı eğilimler de gözden düşmüş, savaş sonrasında, önce eski çizgiyi yakalama çabalarıyla geçen kısa bir toparlanma dönemi yaşanmıştır (Tanyeli, 1997).

Savaş sonrasında, 50’li ve 60’lı yıllarda hüküm süren Modern Mimari, 20’li yıllarda görüldüğü gibi yenilikçi, geçerli olana dur diyebilen bir karaktere sahip olamamış aksine

ihtiyaçlardan doğan hastalıklı bir yeniden inşa etme nedeninden kaynaklanmıştır. Bu dönemde mimarının aladeliliğine tepki olarak Brütalizm akımı ortaya çıkmıştır (Gieselmann, 1996). İngiltere’de Brütalizm’in belirişi, ABD’nin öncülüğü ele geçirdiği 1950’ler dünyasına Avrupa’nın ilk önemli katkısı olmuştur (Tanyeli, 1997). Yapının işlev malzeme ve strüktürünün dışarıdan algılanabilir biçimde tasarlanmasına yönelik bir anlayış geliştirmiştir. İlk Brütalist yapı İngiltere’de 1949’da Peter ve Alison Smithson’un tasarladığı bir okuldur. Bu yapıda, yalnızca tesisat öğeleri duvarlara gömülmeden açıkta bırakılmış, sonraki yıllarda betonarme strüktür ve tüm malzemeler görülebilir durumda bırakılmıştır (Sözen, Tanyeli, 1992).

Modern Mimarlık 70’li yılların başına kadar yaygın bir üslup olarak baskınlığını korumuştur. Bu yıllarda örnekleri giderek artan aykırı uygulamaların yanı sıra, 1966’da yayınlanan Robert Venturi’nin “Complexity and Contradiction in Architecture” (Mimarlıkta Karmaşıklık ve Çelişki), Aldo Rossi’nin “L’Architettura della Citta” hatta daha önceleri, 1963’de Christian Norberg-Schulz’un “Intensions in Architecture” isimli çalışmaları ile bir ortak tema olarak “kültürel sembolizme” açılma kavramı çerçevesinde Modern Mimarlığın soyut dilini sorgulamaya başlamışlardır. 1970’lerin başından itibaren ise pek çok mimar en azından dil bazında, Modern Mimarlık geleneğinin dışına çıkan ürünler vermeye başlamıştır (Güzer, 1996). Bu dönemde, mimarların iki ayrı gruba ayrıldığı görülmüştür. İlk grubu, Modernizme özgü anlatım özelliklerini genişleten ve ayrıntılandıranlar, Geç Modernistler; ikinci grubu ise bilinçli olarak Modern Mimarlığı kullanıcıların kolayca erişebileceği anlam düzeyleriyle yeniden donatmaya çalışanlar, Postmodernistler oluşturmuştur (Roth, 2000).

Geç Modernistler; modern anlayışa ya yeniden sahip çıkmaya ya da ana ilkeleri koruyan bir dönüşüm içinde Modernizm’in dilini geliştirmeye çalışmışlardır. Özellikle Norman Foster, Richard Rogers gibi mimarların teknolojiyi yeniden mimarlığın itici gücü kabul eden çalışmaları, “Geç Modern” olarak adlandırılan tutumun öncüsü olmuştur (Güzer, 1996). Bazı Geç Modernistler, Le Courbusier’in erken döneminde temsil edilen Erken Modernizm’in karakterini yeniden canlandıran ve sürdüren bir tür tarihselcilik anlayışını uygulamaya koyulmuşlardır. Richard Meier’in Atlanta’daki Yüksek Sanat Müzesi (Şekil 2.23) buna örnektir (Roth, 2000).

Şekil 2.23 Yüksek Sanat Müzesi, Richard Meier, 1980-1983, Atlanta (www.csphoto.net).

Postmodernizm, Modern Mimarinin tek düzeliğine tepki olarak doğmuş, eski dönemlerin biçimlerini, estetik öğeler olarak yeniden ön plana çıkarmıştır. Öncüleri Robert Venturi ve Charles Moore'dur. Venturi, Modern Mimarlığı çirkin ve sıradan bulduğunu belirterek, Mies van der Rohe'nin "Less is more" (Az Çoktur) sloganının karşısına "Less is bore" (az sıkıcıdır) sloganıyla çıkmıştır (Hasol, 1998). Postmodernizm, Venturi'nin "Guild Evi" gibi yapıtlarıyla başlamıştır. "Guild Evi", Batı Mimarlığının süregelen klasik geleneklerine başvurmanın olanaklarını gözler önüne sermiştir (Roth, 2000). Postmodernizmin, en çarpıcı örneklerinden birisi ise, Philip Johnson'un New York'taki ATT Binası'dır (Şekil,2.24a). Yapı, yırtılmış çatısıyla Maniyerizm'i gökdelen mimarisi ile buluşturmuştur. Böylelikle Klasisizm'e karşı yeniden bir sevgi doğmuş ve cephelerde yeniden üçgenler, kemerler, kolonlar, kornişler görülmeye başlanmıştır. Postmodernizmin en etkili örneği ise, Ricardo Bofill'in 1982 yılında Paris yakınlarında gerçekleştirdiği konut bloklarıdır (Şekil, 2.24b) (Gieselmann, 1996).

Şekil 2.24 a-AT&T Binası, Philip Johnson, 1978-1983, New York; b-Le palais d'Abraxas konut blokları, 1978-1982, Paris yakınları (www.brynmawr.edu, anonymoses.blogspot.com).

20. yüzyıl mimarlığında, radikal değişikliklerle ortaya çıkan mimari eğilimlerden birisi de, 1988 yazında Philip Johnson ve Mark Wigley'in New York'ta düzenledikleri sergi ile gündeme gelen "Dekonstrüktivist Mimari" dir. Dünyanın değişik merkezlerinde eş

zamanlarda uygulamalarını sürdüren sekiz mimarın, P. Eisenman, F. Gehry, D.Libeskind, Z. Hadid, B. Tschumi, R. Koolhaas, W. Prix ve H. Swiczinsky'nin alışılmış mimarı kalıpları sorgulayan eserleri, yeni olmayan bu kavramın mimarı çevrelerde yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Dekonstrüktivizm, bir dönem Postmodernist akımın geniş yelpazesi içinde yer alan ancak bugün radikal çıkışlarıyla farklılaşan ve bu yelpazenin dışına taşan bir yaklaşımdır (Esin, 1996). Bernard Tschumi Dekonstrüktivizm'i "üslup ya da bir hareket olmayıp, mimarlığın çözülmemiş limitleri içinde bir araştırma yapmaktır" şeklinde ifade etmiştir. Amaç, sanatın geleneksel, yerleşmiş kurallarına ve düzenine karşı çıkma, bir başkaldırıdır (Kortan, 2003). Dekonstrüktivizm de mekana ve konstrüksiyona ağırlık verilirken dinamizm, değişkenlik, çelişkiler, sürprizler bütünü oluşturulmaktadır. Dekonstrüktivist yaklaşım, saf mimari geometrik biçimlere kırma, delme, dilimleme, parçalara bölme gibi işlemler uygular ve bu işlemler sonucunda özgün biçimler farklılaşır. Dekonstrüktivizm birbirinden farklı, ancak birbirini karşılıklı etkileyen, hatta bozan, ancak birbirini yok etmeye çalışmayan biçimlerin bir arada var olması olarak da yorumlanabilmektedir (Hasol, 1998).

20. yüzyılın başlangıcından günümüze kadar pek çok mimari teori ve ideolojiler üretilmiştir. Bu ideolojiler çerçevesinde gelişen akımlar, farklı diller beraberce varlık ve yaşamlarını sürdürmüşlerdir (sürdürmektedirler) ve değişik ifadelerin var olduğu çoğulcu bir ortam oluşmuştur (Kortan, 1996). Bu farklı akımlar etkisinde 21. yüzyıla ulaşan mimarlık, hızlı bir şekilde gelişen bilim ve teknoloji olanaklarıyla her geçen gün biraz daha ilerlemekte, çeşitli alanlarda başarılı ve başarısız bir çok ürün verilmektedir.

2.2 Türkiye’de Mimarlık

Tarihsel süreç içinde, Dünya’da mimarlık ve mimarın yeri ana hatlarıyla belirlendikten sonra, Türkiye ölçeğinde konuyu irdelemek tezin kapsamı açısından alt veri olacaktır. Mimarlığın başlangıcından bu güne kadar gelinen süreçte, Türkiye Mimarlığı iki süreç içinde incelenecektir.

İlk mimarlık ürünlerinin bulunduğu Anadolu mimarlığından başlayıp, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ve ilk cumhuriyet yıllarındaki mimarlığın durumu olan ilk süreç ile başlayıp; İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan hızlı kentleşme, sanayileşme sonucu oluşan yeni yapılanma süreci, sonrası ve bugün ile sonuçlandırılacaktır.

2.2.1 1950 Yılları Öncesinde Türkiye’de Mimarlık

Anadolu’da, ortaya çıkan mimarlık ürünlerinin kalıntıları, Türkiye’de mimarlığın tarih öncesi devirlerde başladığını göstermektedir. Herkesin kendi evinin mimarı olduğu bu dönemlerde insanlar öncelikle barınacakları küçük kulübeleri yapmışlar, daha sonra bu basit barınaklar bir araya gelerek köyleri, gelişerek kasabaları ve kentleri oluşturmuştur. Yan yana dizilmiş evlerden oluşmuş, Neolitik Devre ait, Türkiye’deki Çatal Höyük kenti, o devirdeki toplu yaşantının ve kentlerin özelliklerini ayrıntılı bir şekilde günümüze taşımıştır.

Tüm dünyada yaşanan yapı yapma süreci Türkiye’de de yaşanmış, halk kendi evini kendi yaparken, toplum içinden bazı kişiler yapı işlerinde uzmanlaşarak öne çıkmıştır. Uzunca bir dönem, uzmanlaşmış bir kişi olan yapı ustası, kullanıcılarında yardımıyla yapılarını gerçekleştirmiştir. Daha sonra yapı ustaları da kendi aralarında farklı alanlara yönelerek ayrışmışlardır: Taş ustası, ahşap ustası, çini ustası gibi.

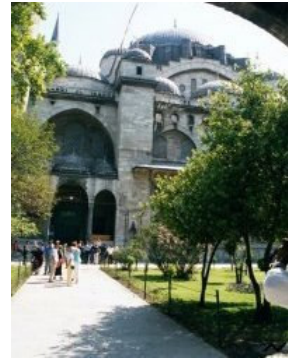
Her dalda olduğu gibi, yapı ustaları arasında da, her çağda işini zanaatçılıktan sanatçılığa çıkaranlar olmuştur ve ustanın sanatkarlaşmasıyla bugün “mimar” diye tanımlanan kişi belirmeye başlamıştır. Bu kişiler, düşündüğünü, işverene önceden çizimle, modelle ya da başka bir yolla anlatmış, başlangıcından sonuna kadar işinin başında durmuş ve yapıların üzerine kendilerini tanıtan bir işaret (isim, imza, vb.) koymuşlardır. Örneğin; Selçuklu döneminde yapılmış yapıtların mimarlarının isimleri Yazıt’lardan öğrenilebilmektedir (Bektaş, 2001).

Kuban, Türkiye’de mimarlık mesleğinin oluşumunu şöyle anlatmıştır; “İslam Ortaçağında mimar, EI benna, gezici, belki bir lonca mensubu olan bir zanaatkardır. Yapı mimar, taşçı, çinici, oymacı, marangoz gibi bir çok ustanın ortak meydana getirdikleri bir yapıttır. Bu ortaklıkta mimarın ne ölçüde idare eden olduğu belli değildir. Gerçekten de büyük Selçuk anıtlarının taş kapılarında, taş oyma bezemeyi yapan ustaların mimardan daha önemli bir yeri olduğu düşünülebilir. Ortaçağ Türkiye’sinde henüz yerine yerleşmekte olan bir toplumun oldukça karışık bir mimarlık ortamı vardır” (Kuban, 1998).

Osmanlılar çağında mimarlık, sarayın yani devletin örgütlediği ve Fatih çağından sonra ortaya çıkan bir Hassa mimarları örgütüne sahiptir. Bu örgüt II. Mahmut zamanında yapılan bir değişiklikle Ebniye-i Hassa Müdürlüğü ismini almıştır (Kuban, 1998). Örgütün görevi, yeni yapıların tasarım ve üretimiyle sınırlı kalmamış; her türden yapıların keşif, bakım, onarımının yanı sıra işçi ücretleri ile malzeme kalite ve fiyatlarının belirlenmesini de üstlenmiştir. Mimar Sinan bu örgüte bir tür okul niteliği kazandırmaya çalışmıştır. Yetenekli kişiler seçilerek usta-

çırak düzeni içinde yetiştirilmiş ve mesleğin çeşitli kademelerinde görevlendirilmiştir. Mimarlığı kadar mühendisliği de güçlü olan Mimar Sinan, bu örgütü mimari bilgisi, yapı malzeme ve teknolojisi gibi birçok yönden o dönemin mimarlık mühendislik okulu düzeyine yükseltmiştir. 17 ve 18. yüzyılda da örgüt bu düzeyini korumaya çalışmıştır (Sönmez, 1983).

Osmanlı Mimarlığı, Mimar Sinan döneminde üst seviyelere çıkmış, bu dönemde ve sonrasında önemli eserler yapılmıştır (Şekil 2.25). Dini yapılar, saraylar ve kamu yapıları gibi prestij yapıları Hassa Mimarlar ocağında yetişen mimarlar tarafından yapılırken, konutlar kullanıcı ve ustanın ortak çalışmasıyla yardımıyla yapılmaya devam etmiştir. 18. yüzyıla kadar toplum yapısının değişmemesi, yapılan mimarlığın zamanın ihtiyaçlarını karşılıyor olması, dönemin mimarlık düşüncesinin uzun süre değişmeden aynı düzeyde devam etmesine neden olmuştur.

Şekil 2.25 Süleymaniye Camii, Mimar Sinan, İstanbul (www.istanbullife.org, www.istanbul.net.tr)

18. yüzyılın başından itibaren, Avrupa ülkelerinin Osmanlıları politik ve ekonomik olarak sınırlamaları, Osmanlıları bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilmek için ilk önce onları daha yakından tanımak, sonrada onların seviyesine çıkabilmek, yani onlardan öğrenmek düşünceleri bu yüzyıldaki düşünce ve davranışları etkilemiş ve batılılaşma hareketleri başlamıştır. Batılılaşma hareketlerinin mimarlık üzerindeki ilk yansıması Lale Devrinde olmuştur (Alsaç,1973).

18. yüzyılın sonlarına doğru hızlanan batılılaşma hareketlerinin Türk mimarlık düşüncesi üzerindeki en önemli etkilerinden biri, askerlik alanında ıslahat yapmak için Türkiye'ye gelen yabancıların tavsiyeleriyle kurulan ve daha ileride batılı anlamda mimarlık ve mühendislik eğitimi verecek olan okullardır (Alsaç, 1973). III. Selim devrinde Mühendishane-i Bahri-i Humayun adı ile kurulan bu okul, Türkiye'deki ilk, dünyadaki üçüncü en eski yüksek eğitim kurumudur. 1944'de İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşün bu kurum, 1909'da Mühendis Mekteb-i Alisi ve 1928'de Yüksek Mühendis Mektebi adları ile varlığını sürdürmüştür (Erpi, 1999).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1840'larda başlayan ekonomik ve toplumsal dönüşüm bir çok alanda olduğu gibi yapı üretiminde de önemli değişikliklere yol açmıştır. Gelişen ulaşım olanakları, banliyöleşme, merkezi iş alanlarının oluşumu gibi kentlerde yeni çıkan sorunların çözümü için kurumsal ve yasal yeniliklere başvurulmuştur. Batıyla ilişkilerin güçlenmesiyle konut alanında da değişimler yaşanmış, sıra ev ve apartman gibi daha önceden olmayan yapı türleri ithal edilmiştir. Ayrıca, değişen ekonomik ve toplumsal yaşamın gerektirdiği gar, iskele binası, banka, postane gibi yeni yapı türleri de yapılmaya başlanmıştır (Sey, 1998).

Batılılaşma hareketlerinin devam ettiği 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu Mimarlığı, batıdakine benzer şekilde eklektik bir döneme girmiştir. Türk mimarların itibarını yitirdiği ve yabancı mimarların yapım sürecinde öne çıktıkları bu seçmeci dönemde, Barok, Rokoko, Neogotik, Neoklasik, vb. üslupların yoğun olarak kullanıldığı yapılar yapılmıştır (Şekil 2.26). “Büyük oranda Avrupa mimarlarından ve yapı ustalarından görülüp öğrenilen biçimler, Osmanlı Mimarının, mimarlık pratiğinin genel anlamda ideolojiden özerk bir bilgi alanına sahip olduğunu kavrayabilmesinin olanaklarını oluşturmuş olmalıdır. Levanten, özellikle azınlık ve yabancı mimarlar aracılığı ile batı canlandırmacılığının ve seçmeciliğinin biçimleri 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığını belirlemiştir” (Tanju, 1999).

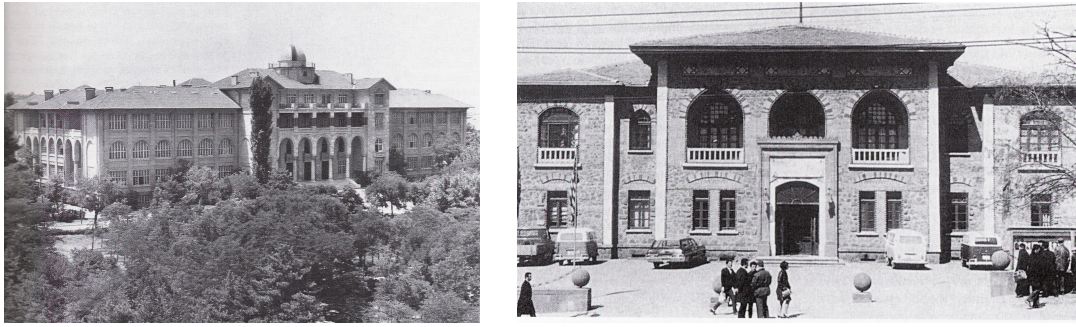
Şekil 2.26 Dolmabahçe sarayı, İstanbul (www.tbmm.gov.tr).

19. yüzyıl sonuna kadar usta-çırak ilişkisiyle yetiştirilen Türk mimarları, 1882 yılından itibaren batı anlamında kurulan eğitim kurumlarında eğitim almaya başlamışlardır. 1882 yılında kurulan, resim, heykel ve mimari bölümlerini içeren Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi ile mimarlık eğitimi bağımsızlığına kavuşmuştur (Sözen ve Tapan, 1973). 1926'dan itibaren Güzel Sanatlar Akademisi adını almıştır. Bu dönemden sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Danışmanı olarak görev yapan Ernst Egli, Mimarlık Bölümü'nün “curriculum”unu yeniden düzenleyerek Orta Avrupa modeli bir eğitim sistemi oluşturmuş ve mimarlık eğitimini çağdaş düzeye getirmiştir (Batur, 1998). Günümüzde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olarak eğitime devam etmektedir.

19. yüzyılın sonunda kurulmuş bu kurumlarda öğrenim görmüş mimarlar, 20. yüzyıl Türkiye

mimarlığını önemli ölçüde etkilemişlerdir. 20. yüzyılda Türkiye’deki mimarlık düşüncesi, yerli ve yabancı mimarların yanı sıra, birçok farklı mimari akımında etkisinde kalmış, yaşanan sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çeşitli evrelerden geçmiştir.

1908 yılında 2. Meşrutiyet’in ilanı ile artan milliyetçilik düşünceleri mimarlığı da etkilemiş, yaklaşık olarak 1930’lara kadar devam edecek olan yeni bir mimari dönem başlamıştır. “Milli Mimari Rönesansı” ya da “Neoklasik Türk Üslubu” adlarıyla anılan bu dönem, 19. yüzyılda başlayan batı seçmeciliğine ve yabancı mimar egemenliğine tepki olarak doğmuştur. Önderliğini Mimar Kemalettin ve Vedat Beylerin yaptığı, Osmanlı canlandırmacılığına dayanan bu akım, daha sonraları Birinci Ulusal Mimarlık dönemi olarak adlandırılmıştır.

Şekil 2.27 a-Gazi Eğitim Enstitüsü, Mimar Kemalettin Bey, 1926, Ankara; b- Eski Büyük Millet Meclisi Binası, Vedat Bey, 1924, Ankara (Batur, 1998).

Bu dönemin temel fikri, klasik Osmanlı Mimarisinden alınan dekoratif unsurlar (özellikle yarımküre şeklindeki Osmanlı kubbeleri, destekleyici dirsekleri olan geniş çatı konsolları, sivri kemerler, mukarnaslı başlık, çini dekorasyonu, vb.) ile yeni inşaat tekniklerini (betonarme, demir ve çelik) birleştirmektir. Bu üslupla, bankalar, devlet daireleri, sinemalar ve diğer kamu binalarının yanı sıra, modern hayatın iş amaçlı binalarında da (örneğin 1913 ile 1917 yılları arasında İstanbul’da yapılan vapur iskelesi binaları) yapılmıştır (Bozdoğan, 2002). Mimar Kemalettin Bey’in yaptığı Gazi Eğitim Enstitüsü (1926, Ankara) (Şekil 2.27a), Devlet Demir Yolları İşletme Müdürlüğü Binası (1928, Ankara), Mimar Vedat Bey’in yaptığı eski Büyük Millet Meclisi Binası (1924, Ankara) (Şekil 2.27b), Ankara Palas Oteli (1926, Ankara), Büyük Postane Binası (İstanbul) ve Arif Hikmet Bey’in yaptığı Etnografya Müzesi (Şekil 2.28) (1928, Ankara) bu dönemin önemli eserlerindendir. Ayrıca Ankara ve İstanbul dışında diğer Anadolu şehirlerinde de bu üslupla önemli yapılar yapılmıştır.

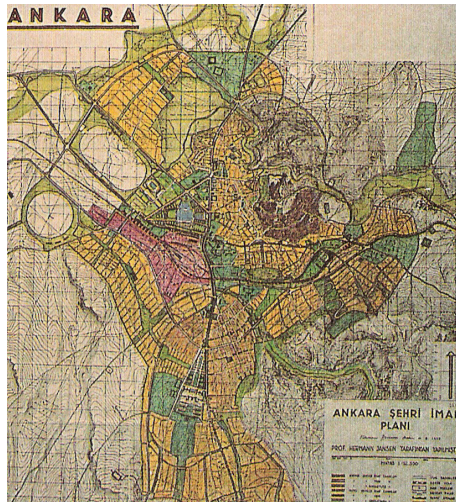

Şekil 2.28 Etnografya Müzesi, Arif Hikmet (Koyunoğlu) Bey, 1928, Ankara(Batur, 1998).

Bir taraftan Türk mimarları milli mimarlık düşüncelerini geliştirirken, diğer taraftan yabancı ve gayrimüslim mimarlar, Avrupa'dan taşıdıkları düşüncelerle mimarlık yapmaya devam etmiş ve Art Nouveau özelliklerini taşıyan yapılar yapmışlardır (Alsaç, 1973).

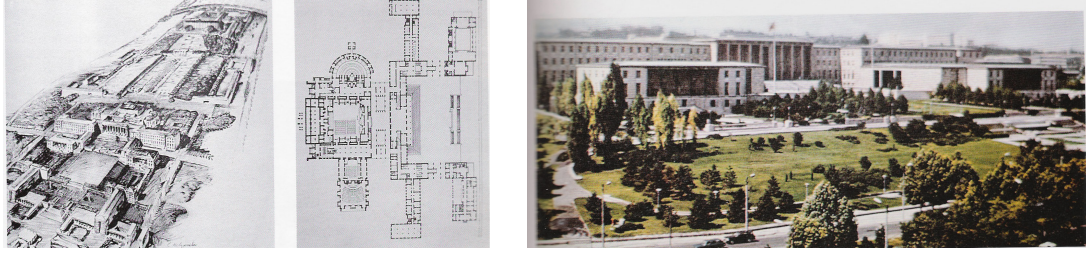
Cumhuriyet devrimi ile birlikte toplumun kimliği “ulusal ve çağdaş” olarak belirlenmiştir. Birinci Ulusal Mimarlık akımı, Osmanlı'yı hatırlatan geriye dönük özellikleri nedeniyle kimlik, meşruiyet ve etik açıdan gözden düşmüş ve yürürlükten kaldırılmıştır (Kandil, 1993). Yeni başkentin Ankara olmasından sonra, buradaki yapım gereksinimleri hızla artmıştır. Buna karşılık mimar sayısının yeterli olmaması, 1927'den sonra yeniden bir yabancı mimarlar egemenliği dönemi başlamasına neden olmuştur. Clemens Hotzmeister, Ernst Egli, Theodor Post, Hermann Jansen, Martin Wagner, Martin Elsaesser, Bruno Taut, Robert Oerley gibi mimarlar eğitimci, danışman, planıcı, uygulayıcı olarak üstlendikleri görevlerle genç Cumhuriyet'in mimarlığını kişisel eğilimleri doğrultusunda etkilemişlerdir (Hasol, 2003).

Prof. Hermann Jansen'in 1928'de Ankara Nazım Planı Yarışmasını kazanmasıyla modern eğilim açıklık ve hız kazanmış, ilk uygulamalar yabancı mimarlarca yapılmıştır (Şekil 2.29).

Şekil 2.29 Ankara şehri imar planı, Hermann Jansen, 1928, Ankara (Altaban, 1998)

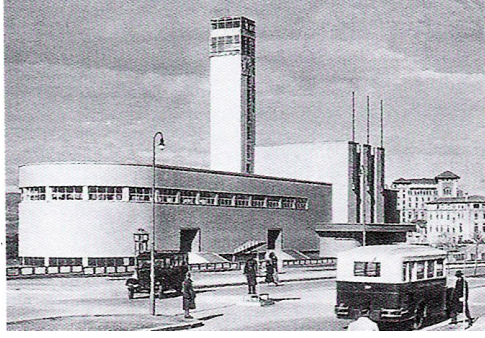
Bu mimarlardan Hotzmeister ve Egli, profesyonel çalışmalarının yanı sıra danışmanlıkları ve öğretim kurumlarındaki görevleri nedeniyle Türkiye’de mesleğin gelişmesinde önemli bir yere sahiptirler. Projelerinin sayısı, büyüklüğü ve nitelikleriyle öne çıkan Hotzmeister’in, Ankara’daki en büyük ve önemli binası TBMM Binasıdır (Şekil 2.30). 1927-1940 ve 1953-55 yıllarında öğretim üyesi danışman ve mimar olarak çalışmış olan Egli de Ankara’da bir çok önemli yapı yapmıştır. Egli’nin Cumhuriyet mimarlığındaki asıl etkisi, Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki öğretim üyeliğinden kaynaklanmaktadır (Batur, 1998).

Şekil 2.30 TBMM Binası, Hotzmeister, Ankara (Batur, 2005).

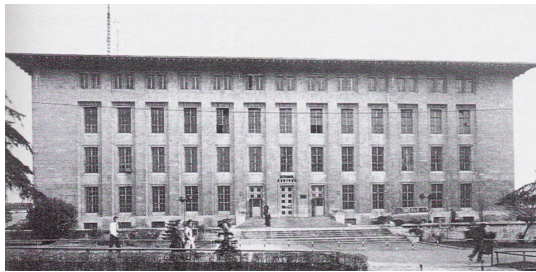
1930-40 yılları arasında etkili olan bu yeni mimari, çıplak ve sade hatlarıyla o zamana kadar uygulanan Osmanlı mimarisinden tamamıyla farklı bir yapı tekniğine sahiptir. Plan ve cepheler, süslemeden tamamen uzaklaşmış düz, dekorsuz hat ve yüzeyleriyle ortaya çıkmıştır. Kiremit ve saçak ortadan kaldırılmış, pencere oranları ve detayları farklılaşmış, estetik ve genel görünüş kökünden değişmiştir. Bu yeni tarz halk tarafından yadırganmış, fakat Ankara’dan geldiği için kabullenilmiş ve Anadolu’da da yayılmaya başlamıştır (Eldem, 1973).

Mimarlığın yabancı mimarların egemenliğinde olduğu bu dönemde, dünyadaki yeni gelişmeleri takip eden Türk mimarları da mimarlık alanında kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu dönemde açılan yarışmalara Türk mimarların da katılmaya başlaması, mimarlığımız açısından önemli bir adım olmuştur. Özellikle Ankara’da yapılacak olan sergievi binası için, 1933 yılında açılan uluslararası yarışmada, Şevki Balmumcu’nun birincilik ödülü alması, Modern Mimarlığa yönelen Türk mimarları için, varlıklarını duyuracakları bir döneminin başlangıcı olmuştur. Balmumcu’nun Sergi Evi, Türkiye’nin Modern Mimari tarihinde önemli bir yere sahiptir (Şekil 2.31). Yine bu yıllarda Seyfi Arkan’ın Hariciye Köşkü yarışmasını kazanması önemlidir. Bu ilerici dönemde, Şevki Balmumcu ve Seyfi Arkan’ın yanı sıra, Sedat Hakkı Eldem, Zeki Sayar, Bekir İhsan, Rüknettin Güney ve Asım Kömürcüoğlu gibi mimarlarımızda önemli eserler vermişlerdir.

Şekil 2.31 Sergi Evi, Şevki Balmumcu, 1933, Ankara (Balamir, 2003, mimarlikmuzesi.org).

“1930-40 döneminde ulus-devletimizin mimari dili, uluslararası yaygınlık kazanmış olan modern mimari dil olmuştur. Bu dile bir tepki olarak akademik çevrelerde duygusal kıpırdanmalar baş göstermiştir. Seminerler, yeterlilik tezleri Osmanlı yalı ve konaklarının incelenmesine yönelmiştir” (Gür, 2000). 1934 yılında Sedat Hakkı Eldem Güzel Sanatlar Akademisinde Milli Mimarlık Semineri’ni başlatmıştır. Bu seminerle, geleneksel Osmanlı sivil mimarisine odaklanılmış ve yeni bir mimari akımın temelleri atılmaya başlanmıştır. Bunun yanında, 10 yıldır etkinlikleri süren yabancı mimarlara karşı olan tepkiler, dünyada başlayan milliyetçilik eğilimleri ve İkinci Dünya Savaşı’nın da inşaat sektöründe oluşturduğu olumsuz etkiler sonucunda, tekrar Neoklasik mimariye dönüş yaşanmıştır. Bunun sonucunda yerel-ulusal öğelerin kullanılmasına dayanan “Milli Mimari” akımı ya da “İkinci Ulusal Mimarlık” akımı kendini göstermiştir. Yapılarda, yöresel sivil mimarinin geniş saçakları, cumbaları, sabit pencere oranları kullanılmış, cepheler taşla kaplanmıştır. Geleneksel Türk Evi plan şeması da bu dönemde yoğun olarak yinelenmiştir. Bu dönem, Geleneksel Türk Mimarlığı yapılarının incelenmesi ve belge niteliğinde bir çok dokümanın toplanmış olması açısından da önem taşımaktadır. 1939 yılındaki uluslararası New York Sergisi’ndeki Türkiye Pavyonu (S.H. Eldem), Anıtkabir (Emin Onat-Orhan Arda, 1942-53), Fen-Edebiyat Fakültesi (S.H. Eldem-E. Onat, 1944) ve İstanbul Radyo Evi (İsmail Utkular-Doğan Erginbaş, 1945) (Şekil 2.32) gibi yapılar bu dönemin önemli yapılarındandır.

Şekil 2.32 İstanbul Radyo Evi, İsmail Utkular-Doğan Erginbaş, 1945 (Batur, 2005).

Milliyetçi ideoloji savaş sonrasında gerilemeye başlamış ama mimarlık alanında etkilerini

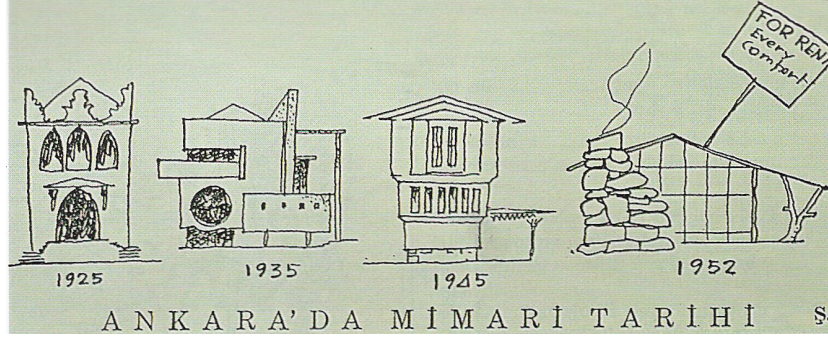
ancak 50'lere doğru yitirmiştir. Çözölmeyi çabuklaştıran olay, 1948 yılında İstanbul Adalet Sarayı Yarışması'nın özellikleri ve müellifleri olmuştur (Şekil 2.33). S. Hakkı Eldem ve Emin Onat'ın ortak tasarımları olan proje, öncülüğünü yaptıkları ulusalcı mimarinin kalıplarından arınmış, işlevsel planlama ilkesine oturan sade bir tasarımdır. Öncülerin, özellikle S.H. Eldem'in ani dönüşüyle İkinci Ulusal Mimarlık akımı son bulmuştur (Batur, 1998).

Şekil 2.33 İstanbul Adliye Sarayı, Sedat Hakkı Eldem , Emin Onat, 1949, Sultanahmet-İstanbul (mimarlikmuzesi.org)

2.2.2 1950 Yılı ve Sonrasında Türkiye’de Mimarlık

1950 yılına gelindiğinde, Türk mimarlığında çağdaş hareketin yeniden canlanması diye tanımlanabilecek, yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin başlamasında, savaşın sona ermesi ile Türkiye’nin dış dünya ile kültürel bağlantı kurabilmesinin ve 1950’li yıllarda başlayan hızlı sanayileşme hareketlerinin önemli rolü olmuştur (Kırımlı, 1983). Türkiye’deki Mimarlık hareketlerini bir sarkacın hareketine benzeten Kortan (1985); bir ileri bir geri giden sarkacın, bu dönemin ardından tekrar ileri, evrensel bir mimariye doğru gittiğini söylemektedir. Balamir (2003) ise; çok partili düzene geçilen 1950’li yılların, “Batı” kavramında bir yer değiştirmeye sahne olduğunu ve yapı, yaşam kültüründe Amerikanlaşma döneminin başladığını dile getirmiş; Cumhuriyetin kuruluşundan 1950’lere kadar yaşanan gelişmeleri, 1952 yılında mimarların yıllık balo gazetesinde yer alan bir karikatürle vurgulamıştır (Şekil 2.34). Karikatürde ardıl olarak gelişen aşamalar; 1925 Yeni- Osmancılık, 1935 Avrupa Avangardı, 1945 Yeni-yöreselcilik, 1952 Amerikan Modernizmi olarak ifadenmiştir.

Şekil 2.34 Ankara'da Mimarlık (Balamir, 2003).

Bu dönemde yapılan ve birçok tartışmaya konu olan Hilton Oteli, etkili bir örnektir (Şekil 2.35). Bu yapıyla, saçak ve çatı kalkmış, beyaz beton yüzeyler, büyük cam yüzeyler, asma akustik tavanlar, gömme tavanlar ve daha birçok yenilik, Türk Mimarlığına girmiştir (Eldem, 1973).

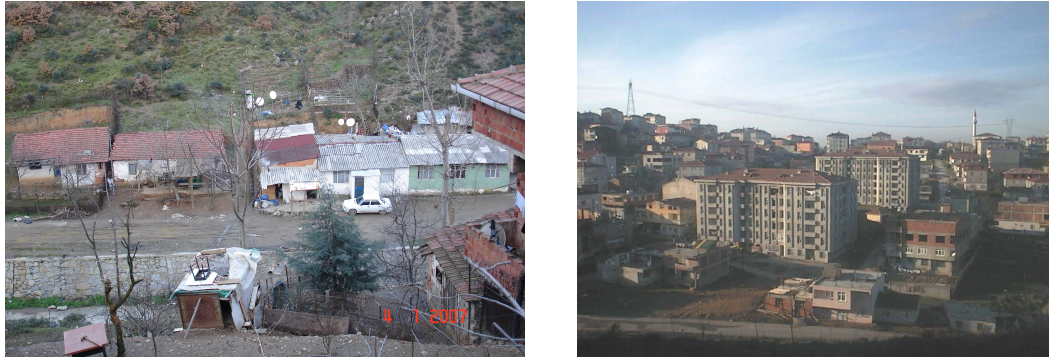

Şekil 2.35 Hilton Oteli, SOM ve Sedat Hakkı Eldem, 1952, İstanbul (Balamir, 2003).

1950-60 yılları arasındaki bu dönemde, Türk mimarları genellikle, Batı'nın büyük ustalarının ilke ve disiplinleri sonucu oluşmuş, Rasyonel-Uluslararası mimarlık anlayışının etkisinde kalmışlardır. Bazı mimarlarımız, bu çerçeve içinde kalarak kendilerine bir yön seçmiş, beğendiği yapıları veya inandığı ilkeleri kendi ilaveleriyle de geliştirerek çeşitli yapıtlar ortaya koymuşlardır. Bu yapıtlar, en belirgin olarak Le Courbusier ve Mies Van Der Rohe'nin mimarlık üsluplarının belirli bir süresinin etkilerini göstermişlerdir (Kortan, 1971).

Bu serbest mimarlık düşüncesi devrinde, mimarlıkta serbest biçimlerle, malzeme ve konstrüksiyon imkanlarını deneyerek çözümlere gitme düşünceleri artmıştır. Resmi örgütten yoksun olan mimarlara Mimarlar Odası gibi bir örgüt sağlamış, yarışmalar düzene sokulmuş ve devamlı mimarlık büroları kurulmuştur. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi gibi eğitim kurumlarının kurulmasıyla, mimarlık eğitimi Anadolu şehirlerine yayılmıştır (Alsaç, 1973).

Bütün bu gelişmelerin yaşandığı 1950’lerde, toplumsal açıdan da büyük bir dönüşüm yaşanmış, bu dönüşüm mimarlığı önemli ölçüde etkilemiştir. Tarımda makineleşmenin başlamasıyla insan gücüne olan ihtiyaç azalmış, diğer yandan sanayileşme sonucunda, büyük kentlerde yeni iş alanları oluşmuştur. Bunun sonucunda, kırsal alandan kentlere doğru kitlesel göçler başlamıştır. “Kırdan göç sonucu hızlı kentleşmenin doğurduğu konut sıkıntısı ve yeni konut girişimleri için sermaye birikiminin yetersizliği, kent topraklarının doğrudan işgaline ya da ranta dayalı niteliksiz gelişimine yol açmıştır. İmarsız ‘gecekondular’ ile imarlı ‘apartman kentleri’nin gelişimi, hemen hemen paralel seyretmiştir” (Şekil 2.36) (Balamir, 2003).

Şekil 2.36 a-Gecekondular, b-apartmanlar, Ümraniye, İstanbul

Gecekondular belediye sınırları ve yasal konut alanları dışındaki arazilerin hızlı bir biçimde bölünmesini beraberinde getirmiştir. Bu yayılma ve yasadışı gelişme sonucunda, yasal ve yasadışı konut alanları olarak ikili bir yapı ortaya çıkmış, kentler kontrolsüz bir gelişme sürecine girmiştir. Başlangıçta sosyal ve teknik alt yapı belediyelerce sağlanamamış, ancak sonradan çıkan aflar sonucunda, belediyeler bu bölgelere bazı temel alt yapı olanakları sağlamaya başlamıştır (Aksoylu, 2003).

Dönemin diğer önemli olgusu olan “apartmanlaşma” sürecinin hızlanması sonucunda, 19 yüzyılın sonlarında İstanbul’da başlayan ve batılı yaşam biçiminin bir simgesi gibi görülen apartmanlar tüm Türkiye’ye yayılmıştır. Kentsel rantı artırmak düşüncesiyle yapılan apartmanlar, yasaların ve yönetmeliklerin katkısıyla da artmış, yapı sektöründe oluşan yap-sat usulünün egemenliği ve kat mülkiyetinin yasalaşması, süreci daha da hızlandırmıştır. Apartmanlaşma süreci ile tüm kentler aynılaşmaya ve kendine has mimari özelliklerini kaybetmeye başlamıştır (Sey, 1998).

1970’lerden başlayarak, Modern sonrası ve dış etkilere dayalı çoğulculuk (plüralizm) örneklerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu yıllarda Batı’da yaygınlaşan Post-Modernizm, Türkiye Mimarlığını da etkilemiştir (Hasol, 2003). Post-Modernizm’in Türkiye Mimarlığı’na

girişi, daha önceki batı kökenli üslupların girişinden farklı olmuştur. 70'li yıllara gelinceye kadar sadece mimari biçimler ve üsluplar ithal edilirken, bu anlayışın düşünsel altyapısı tartışılmıştır. Post-Modernizm, izleyicileri ve muhalefet cephesiyle Türkiye'ye hareketli bir tartışma ortamı getirmiştir. Türkiye'de uygulanan Post-Modernizm; tasarım anlayışındaki ayırımlara göre, üç grupta toplanmıştır:

1. Tarihsel biçimlere doğrudan yönelme,
2. Tarihsel yorum denemeleri,
3. Serbest biçim denemeleri (Kazmaoğlu, Tanyeli, 1986).

1980'li yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli değişimler yaşanmıştır. Dünyadaki yansımaların yanı sıra, Türkiye'de yaşanan yönetim değişikliği ve sonrasında oluşan ekonomik, politik değişimler mimarlığı da önemli ölçüde etkilemiştir. Yerel yönetimler daha geniş imar yetkilerine ve finansman gücüne sahip olmuş, bu yetkilerle kentlerin karakterlerini etkileyecek önemli kararlar alınmıştır (Kahvecioğlu, 1991). Bu yıllarda, devletin konut sektörü içinde oynadığı rol paradoksal olarak değişim geçirmiştir. Konut piyasasında etkili rol oynayacak olan Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu gibi kurumlar açılmış, Toplu Konut Yasası çıkarılmıştır. Ayrıca, 80 sonrasında büyük sermaye grupları inşaat sektörüne ve gayri menkule yatırım yapmaya başlamıştır. 80 öncesinde kamu tarafından yapılan kamusal mekanlar artık özel girişimler tarafından da yapılmaya başlanmıştır. Büyük tatil köyleri, oteller (Şekil 2.37a), alışveriş merkezleri, rekreasyon ve eğlence merkezleri ve iş merkezleri (Şekil 2.37b) 80'li yılların ve sonrasında kamusal mekanlarını oluşturmaya başlamıştır (Bilgin, 1998).

Şekil 2.37 a-Klassis Resort Oteli, Şefik Birkiye, 1984, Silivri, İstanbul; b- Garanti Bankası (Vestel) Genel Müdürlüğü, Şaziment ve Neşet Arolat, 1984-1989, Maslak, İstanbul (mimarlikmuzesi.org).

80'li yıllarda, devletin dış politikasındaki değişikliklerle, ithalat imkanları da artmıştır. Alüminyum cephe kaplama elemanları, plastik esaslı örtü elemanları, reflektif cam, renkli

cam gibi dış kaynaklı yapı malzemeleri daha geniş alanda kullanılmaya başlanmıştır. Ülke içinde de, malzeme alanında önemli gelişmeler gözlenmiştir (Kahvecioğlu, 1991). Bu yıllarda demokratikleşme, resmi toplumdan sivil topluma geçiş yaşanmış, uluslararası alanda yeni dünya düzeni arayışları artmış, haberleşme teknolojisindeki gelişmelerle birlikte, dünyada kültürlerin birlikte yaşandığı canlı bir dönem başlamıştır. Türkiye Mimarlığında ise; bir yanda yabancı yayınların etkileri, yeni mimari yöneliş ve arayışlar, gösterişli binalar, diğer yanda çevre kirliliği tanımayan tip projeler, hemen her kentimizde yayılan anonimleşmiş/tek düze kooperatif konutları, inşaat mühendisleri tarafından tasarlanmış binalar, değerli ve prestijli tarihi kültürel ve doğal çevre içinde gelişigüzel inşa edilmiş, bazıları sıvasız ve çatısız bırakılmış binalar ile kent çevresinde adı gecekondular olan çok katlı binaların oluşturduğu bir karmaşa gözlemlenmektedir (Kandil, 1993). Bu durumu Kazmaoğlu (1983); Prestij Mimarisi, Yeni-Vernaküler Mimari, Resmi Mimari, Marjinal Mimari, Dinsel Mimari, Tarihsel Mimari, Yeni-Kırsal Mimari'lerden oluşan bir kaos olarak ifade etmektedir.

Kentlerde aşırı hızlı nüfus artışı; düzensiz, plansız, yoğun, çarpık yapılaşma ile toplumsal sızramalar olmuştur. Ortaya çıkan bu büyük konut açığı, gerekli ekonomik ve yönetsel önlemlerin alınmaması nedeniyle, yap-sat düzeni, yoğun yapılaşma, kalfa yapıları, kaçak yapılar ve gecekondularla yeni bir anonim mimarlık yaratmıştır (Hasol, 2003). Bunun yanında, 1990'lar da mimarlığı karakterize eden şey, metropolleşme gerçeği ile onun gerçeklerine direnmeyi öngören bir ideolojik yapılanma arasındaki çelişki olmuştur. Yoğun bir metropolleşme temposunun yaşandığı Türkiye'de, kasabanın ve mahallenin tutarlılığı, statik yapısı ve organik bütünlüğü aranmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda oluşan metropollerden banliyö sitelerine kaçış, 1990'ların en belirgin mimari değişimlerinden biri olmuştur. Üst gelir gruplarına hitap eden, metropoldeki karmaşık toplumsal ve kültürel gerçeklerden yalıtılmış lüks villa siteleri yapılmaya başlanmıştır (Şekil 2.38) (Tanyeli, 2000).

Şekil 2.38 a-Optimum evleri yerleşim planı, b- Örnek ev, Han Tümerterkin, 1999, Ömerli, İstanbul (www.optimum-tr.com)

Teknoloji olanaklarının geliştiği ve yapı malzemelerinin nitelik ve sayılarının arttığı 21. yüzyılda, Türkiye mimarlığı da gelişmektedir. Mimari alanda kullanımı yaygınlaşan bilgisayar teknolojisinin ilerlemesiyle, görsel imkanlar artmış ve tasarım imkanları genişlemiştir. Malzeme ve teknikte kullanılmaya başlanan ileri teknoloji sayesinde, büyük yapı komplekslerinin ve gökdelenlerin yapımı hızla çoğalırken, binaların kalitesi de artmıştır. Özellikle lüks konut pazarı, son yıllarda önemli bir ilerleme kaydetmiş, şehir dışındaki içine kapalı sitelerin ve şehir merkezlerindeki rezidansların (residance) yapımı gittikçe artmış ve yapılar yüksek fiyatlarına karşın çok sayıda alıcı bulmuşturlar. Çok katlı ve çok amaçlı (konut, büro, alışveriş ve eğlence) binalar kentlerde yerlerini almışlardır (Şekil 2.39a,b). Ancak tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 1950’lerde başlayan gecekondulaşma, niteliksiz ve kaçak yapılaşma varlığını devam ettirmektedir. Kentleri oluşturan yapıların büyük bir bölümü tasarımsız, projesiz ve mimarsız yapılmakta, “Mimarsız Mimarlık” ürünleri giderek çoğalmaktadır. Bir yandan da devlet eliyle üretilen arazi, iklim ve vb. çevre koşulları düşünülmeden her yere aynı şekilde uygulanan tip projeler yapılmaya ve kimliksiz yerleşmeler oluşturmaya devam etmekte, Mimarsız Mimarlığa katkıda bulunmaktadır.

Şekil 2.39 Çok işlevli yapılar. a- Akmerkez 1993, İstanbul; b-Metrocity iş, alışveriş ve konut kompleksi, Doğan Tekeli- Sami Sisa, 2003, Levent- İstanbul.

Yapılan araştırmalar ülkenin içinde olduğu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Konut Müsteşarlığı’nın 2002 yılında hazırladığı ‘Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması’, yapı kullanma izin belgesine sahip konut sayısını %33’e düşüğünü, Türkiye’de ki her 100 konuttan 67’sinin yasadışı olduğunu ortaya çıkarmıştır (Hinginar, 2006). Mimarlar Odasının 2004 yılında yayınladığı “Mimarlar Bildirgesi”nde de sadece kaçak yapıların değil, ruhsatlı yapıların bile büyük bir çoğunluğunun mimari projelerinin “mimar olmayan” ve “mimarlık yetkisi bulunmayan” kişilerce ve kurumlarca düzenlendiği aktarılmıştır. Böyle bir süreçte de binlerce yaşında olan ve kendilerine has kimlik değerleri bulunan kentlerimizin giderek “tip yerleşmelere” dönüştüğü; tarihsel dokular ile kültürel ve doğal peyzajların yok edildiği ve aynı süreçte sanatlarını göstermek, yaratıcılıklarını kanıtlamak isteyen mimarlarca tasarlanmış

özenli yapıların ise bulundukları çevrenin karakersizliği içinde topluma ve kente gereken katkıyı yapamayacak duruma geldikleri vurgulanmıştır. Aynı bildirmede; “tüm yapıların mimari projelerinin, sadece “mimarlar tarafından” tasarlanabileceği ve yapı için gerekli diğer mühendislik - tesisat projelerinin de “mimari projeye uygun” ve bu yönde yine “mimarın eşgüdümü” altında düzenlenebileceği, bu çağdaş uygarlık kuralının da özellikle ilgili meslek odalarının “üyelerini ve üyelerinin projelerini denetleyerek” yaşama geçirileceği, yanı sıra tüm inşaat ruhsatı veren ve proje onaylayan kamu görevlisi kişi ve kurumların da bu kurala uymamaları durumunda “caydırıcı” yaptırımların uygulanacağı, “imar yasasında” ve imarla yapılaşmayla ilgili diğer tüm yasalarda ivedi olarak yer almalıdır” sözleriyle yasaların önemi anlatılmıştır (Bildirme, 2004).

Günümüzde mimarlığı ilgilendiren önemli bir gelişme de Türkiye’nin 03 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği ile müzakerelere başlamış olmasıdır. Bu süreçte bir çok alanda yenilik ve düzenleme yapılacaktır. Bu düzenlemeler; alt yapısı olmayan araziye imar uygulamasının yapılmaması ; projersiz ve ruhsatsız inşaat yapılmaması; projesine ve ruhsatına aykırı inşaat yapılmaması; standart dışı malzeme üretilmemesi; standart dışı ve kayıt dışı malzeme ile inşaat yapılmaması şeklindedir. (Hinginar, 2006).

Bunun yanında, Türk Mimarlığının ilerlemesi için gerekli olan bir başka adım ise “Mimarlık Politikası”dır. “Ulusal mimarlık politikaları, en genel tanımıyla, mimarlık ürünleri ve yapıları çevrenin niteliğinin kamu yararına olduğu düşüncesinden hareketle, mimarlık uygulamalarında standartları yukarıya çekme hedefini hükümet politikalarına entegre etme amacı taşıyan politika metinleridir” (Tağmat, 2005). Çok köklü bir mimarlık geçmişi olan Türkiye, çarpık kentleşme ve yapılaşma karmaşası içindedir. Bu nedenle:

- Topluma yaşanabilir, kimlikli çevreler sunmak,
- Kaynakları doğru kullanan, sağlam, sağlıklı, estetik değerlere sahip binalar üretmek,
- Doğal ve tarihsel çevrelerle birlikte mimarlık mirasımızı korumak ve mimarlık varlığımızı arttırmak,
- İleride bugün yaşanan pişmanlıkları duymamak

için, Türkiye Mimarlığı sürekli olarak geliştirmek ve bunun içinde bir “Mimarlık Politikası” belirlemek zorundadır. İçinde bulunduğumuz 2006 yılında, Mimarlar Odası, mimarlığın, kültürün yanı sıra toplumsal ve ekonomik kalkınmanın da öğelerinden biri olduğunu vurgulayarak, Türkiye’nin bir “Mimarlık Politikası”na sahip olması için girişimlerde bulunmaktadır. Bu amaçla hazırlanan, “Türkiye Mimarlık Politikası’na Doğru” başlıklı metin, Odaca, başta Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık olmak üzere, Türkiye Cumhuriyeti Yurttaşlarına, Kurumlarına, Kuruluşlarına ve Kamuoyuna sunulacaktır (Hasol, 2006).

3. MİMARSIZ MİMARLIK

Tarihsel süreç içinde, anıtsal yapıların yanı sıra, bunlara bağlı olmadan, toplumların üstün özellik taşımayan bireyleri tarafından gerçekleştirilen ve mimarın hiçbir evresinde bulunmadığı yapılar da yapılmıştır. Bu tür yapılara Mimarısız Mimarlık Ürünleri denilmektedir.

Mimarısız Mimarlık, Dünya’da ve Türkiye’de olmak üzere iki alt başlıkta incelenecektir. Dünya’da Mimarısız Mimarlık çok geniş bir konu olduğundan ve kapsamı bu tezin sınırlarını aşacağından, bu tezde mimarısız mimariyle ilgili terimler ve mimarısız mimariye yaklaşımlar irdelenecektir. Türkiye’de Mimarısız Mimarlık ise çeşitleri, süreçleri ile daha kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

3.1 Dünyada Mimarısız Mimarlık

Mimarısız Mimarlık, insanların mevcut olanaklarla, kendi başlarına ya da bir usta yardımıyla yaptıkları halk kültürünü doğrudan yansıtan geleneksel yapıların yanı sıra; günümüzde değişen hayat şartları doğrultusunda oluşmuş yapıları da kapsamaktadır. Mimarısız Mimarlık ilk çağlara dayanmakta; ancak “21. yüzyılın başlangıcında bile, tüm dünyadaki insanların yaşantılarının çoğunluğu hala Mimarısız Mimarlık ürünü yapılarda geçmektedir. 800 milyon konutun yapımı, basit barınaklardan, çok katlı konutlara kadar bu yapım şekli ile üretilmektedir”(Oliver, 1997).

Mimarısız Mimarlık; yerli ve yabancı kaynaklarda bir çok isimle adlandırılmaktadır. Dünyada Mimarısız Mimarlık incelenirken, ilk olarak bu terimler irdelenecektir. Ancak bu çalışmada genel olarak “Mimarısız Mimarlık” terimi kullanılacaktır.

İkinci olarak ise, Mimarısız Mimarlıkla ilgili çalışmalar incelenecektir. Çünkü, yapılaşmış çevrenin büyük bölümünü oluşturan “Mimarısız Mimarlık”, birbirinden farklı bir çok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Mimar kökenli mimarlık araştırmacılarının yanı sıra, toplum bilimciler, sosyal antropologlar, coğrafyacılar, folkloristler ve vernakülistler bu konu ile ilgilenmekte ve araştırmalar yürütmektedirler. Ancak bu konu uzun bir süre sanat tarihçileri ve mimarlık tarihçilerinin gündemi dışında kalmış, daha sonra bu listeye onlarda eklenmişlerdir (Eyüce, 2005).

3.1.1 Mimarsız Mimarlık ve İlgili Terimler:

Halk eli ile belli bir süreç içinde üretilen bu yapılar bir çok kaynakta; Vernaküler Mimari (Vernacular Architecture), Yerli Mimari (İndigeneous Architecture), Egzotik, Yabansıl Mimari (Exotic Architecture), Doğaçlama Mimari (Spontaneous Architecture), Kırsal Mimari (Rural Architecture), İlkel Mimari (Primitive Architecture), Anonim Mimari (Anonymous Architecture), Halk Mimarisi (Pop-Popular Architecture) ve Mimarsız Mimari (Architecture without Architect) gibi bir çok farklı isimlerle adlandırılmışlardır.

Vernaküler Mimari; bu yapılar için, dünyada en yaygın olarak kullanılan terimdir. “Vernacular” sözcüğü yerli ya da bir yere/yöreye özgü anlamına gelen Latince “vernaculus” sözcüğünden türetilmiştir (Eyüce, 2005). İngilizce Oxford sözlükteki karşılığı; “sıradan insanların evlerini inşa ettikleri bir mimari stil, örneğin; saraylar ve kiliseler gibi anıtsal ürünlerin tersine onları kopya etmeyen, yerel malzeme kullanan alçak tavanlı evler” şeklindedir (Durukan, 1996). “Mimarlık ve mimarlık ürünleri bağlamında ise Vernaküler Mimari; bir yörenin kendine özgü mimari biçimlenme dili anlamına gelmektedir” (Eyüce, 2005).

“Vernacular” kelimesi ilk olarak 1861’de Reverend J.L. Petit tarafından kullanılmıştır. Petit, Queen Anne’deki en iyi anıtsal yapıların vernaküler yapılar yani; insanların kendi ihtiyaçları doğrultusunda, var olan malzemelerle iklime uygun olarak yaptıkları yapılar olduğunu söylemiştir (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979). Oliver (1997) ise, kültürel çevrelerin farklılığına ve karmaşıklığına bağlı olarak çok çeşitli özellikleri olan yerel yapıların tek bir tanımını yapmanın zor olduğunu ve yapılacak tanımın geleneklerin zenginliğini azaltacağını ancak aşağıdaki ifadelerin geçerli bir tanım olarak sunulabileceğini söylemiştir: Vernaküler Mimari; konutları ve insanların yaptıkları diğer tüm yapıları kapsar. Çevresel bağlam ve mevcut kaynaklarla ilişkilidirler. Kişi veya toplum tarafından, geleneksel teknolojiler kullanılarak oluşturulurlar. Vernaküler Mimarinin tüm çeşitleri, kendilerini üreten kültürlerin değerlerini, ekonomilerini ve yaşam tarzlarını içeren belirli ihtiyaçları karşılamak için yapılırlar. Rapoport (1969), Vernaküler Mimarinin özelliklerini; kurumsal ve estetik iddiaları bulunmayan, çevresi ve bölge iklimine uyum gösteren, başka kişilere ve onların konutlarına ve dolayısıyla tüm çevreye (doğal ya da insan yapısı) saygı gösteren ve belli bir düzen içinde değişikliklere yer veren şeklinde sıralamıştır .

Yerli Mimari; Yöre ve yer bağlamında kullanılan bir diğer terimdir. “İndigeneous Architecture” olarak da kullanılmaktadır.

Egzotik (Yabansıl) Mimari; Vernaküler ve Yerli Mimari deyimini tam karşısı olarak gözükmektedir. Egzotic Mimari ile de yer ve yöre üzerinde durulmak istenmektedir. “Exotic” başka iklime ait, ya da yabancı ülkeden gelen anlamına gelmektedir. Bu kelime, batılı araştırmacı gözü ile, batıdan bakıldığında doğu ve güney, yani Asya ve Afrika, hatta Güney Amerika’daki geleneksel mimarileri kapsamaktadır (Eyüce, 2005).

Doğaçlama Mimari; yapıların bilinçli istekler sonucunda inşa edilmediği anlamını taşıdığı için yapıların özüne uymamaktadır. Çünkü bu yapılar oluştukları yerin, çevrenin, kültürün baştan bugüne kadar oluşmuş birikiminin ve gelenek çizgisinin etkisiyle, bilinçli bir şekilde oluşturulmuşlardır (Bektaş, 2001).

Kırsal Mimari; genel anlamı ile kentler dışındaki bütün varlıkları belirlemektedir. Ancak bu yapıların sadece kırsal alanlarda bulunduğı söylenemez. Demek ki bu terim tek başına yeterli değildir (Sezgin, 1984).

İlkel Mimari; temel olarak antropologlar tarafından ilkel olarak nitelendirilen toplumların ürettiği yapıları kapsar. Buradaki ilkel terimi, yapının eğilimi ve yeteneklerini değil, onun yapıldığı toplumu ifade eder ve bir topluluğı ya da halkı ilkel olarak niteleyen başlıca özellikler şunlardır: 1-Doğaya sıkı sıkıya bağılılık, 2- Doğaya egemen olmak için kullanılan araç gereçlerin ve tekniğin ilkelliğı ve yetersizliğı, 3- Yazının bilinmemesi, 4- Terbiye ve eğitimde geleneğin önemli rol oynaması, 5- Politik örgütlenmenin akrabalığa dayanması, 6- Kolektif düşünme tarzı (Özsoy, 1983). “Avusturya yerlileri aborijinlerin ürettikleri yapılar ilkel mimari içinde ele alınabilir” (Eyüce, 2005).

Anonim Mimarlık; İngilizce “Anonymous” kelimesinden gelmektedir. “Anonymous” kelimesi; “ismi meçhul, isimsiz” ve “imza koymayarak, imzasız” anlamlarına gelmektedir. Anonim Mimarlık ise, imzasız yapılar şeklinde tarif edilebilir. Anonim Mimarlık, çok katkılı, mimarı belli olmayan, kullanımı olan-olmayan, hoşı giden-gitmeyen, ihtiyaca cevap veren-vermeyen her türlü mimari elemanı kendisinde toplayan, biri diğerrinin etkileyicisi ve köklendiricisi olan yapılar birliğıdir (Şen, 1968).

Halk Mimarisi; halk bilimciler tarafından kullanılan Fransızca’da “Architecture Populaire”, İngilizce’de “Pop-Popular Architecture” gibi başlıklar halka ait olan, toplumun ortak ürünü olan mimariyi işaret etmektedir (Eyüce, 2005). 19. yüzyılın sona ermesiyle birlikte, spekülâtif gelişmelere bağılı olarak tasarlanan ve inşa edilen banliyölerdeki gelişme, kasaba ve şehir arasında kalan bölgeyi değiştirmiştir. Bu popüler mimariler, dükkanlar, kamu tesisleri, eğlence, yemek mekanları ve ulaşım gibi hizmetlerle desteklenmiştir. Bu yapılar, özellikle ABD’deki bazı yazarlar tarafından 20. yüzyılın vernaküler mimarisi olarak

değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda , şehirlerin çevrelerinde izinsiz kaçak yapılaşma ve gecekonduarda artış olmuştur. yerel geleneklerden bir çok açıdan farklı olmalarına rağmen, kaçak yerleşmelerin de yerel mimariye kabulü farklı şekillerde sağlanmaktadır (Oliver, 1997).

Mimarsız Mimari; Bernard Rudofsky, 1964 yılında “Architecture without Architect” isimli açtığı sergi ve yayınladığı kitap ile bu yapıları mimarsız mimari olarak adlandırmıştır (Rudofsky, 1964). Ayrıca Abel, geçmişten günümüze yeryüzünde tüm mimarlık ürünlerinin, temsil ettiği düşüncenin ve inancın ifadeleri olarak, tasarımcının benzer yöndeki inanç ve düşüncelerini ortaya koyduğu bir model görevi gördüğünü söylemiş ve 1988 yılında 11 tane benzeşim modeli tanımlamıştır. Bunlardan birisi de mimarsız mimarlık modelidir. Mimarsız Mimarlık modeli; kullanıcının istekleri doğrultusunda zamanla değişebilme ve gelişebilme özelliklerinin ifadesi olan biçimleriyle tasarımcıların kullandığı görsel modellerden biridir. Bunlar, mimar olmayan tasarımcının, kullanıcı ve ustanın gereksinimler uyarınca eldeki olanakları kullanarak geliştirdikleri denenmiş, bilinen çözümlerdir. Zaman içinde ailenin olanakları çerçevesinde gelişip, değişerek çoğu kez bitmemiş görüntüsü verirler. Az gelirli konut tipinin çözümleri arasında önemli yeri olan bu yaklaşımın güncel örneklerinden biri de gecekonduardır (www.analogy.com).

3.1.2 Mimarsız Mimarlıkla İlgili Çalışmalar ve Yaklaşımlar

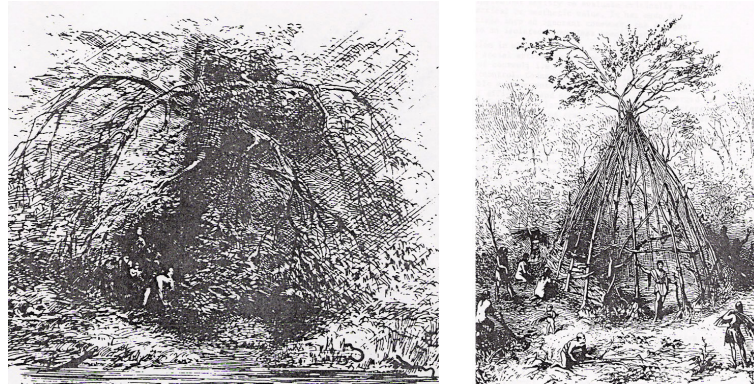
Mimarsız Mimarlık ürünleri, mimarlık tarihçileri ve kuramcıları tarafından, uzun süre mimarlık ürünü olarak kabul edilmemiştir (Eyüce, 2005). Bu nedenle yapılan araştırmalar da çok eskiye dayanmamakta, konuyla ilgili pek fazla yazılı kaynak bulunmamaktadır.

Mimarsız Mimarlık ürünlerinden, 1465 yılında Antonio Filarete di Alverlino’nun “Treatise on Architecture” isimli kitabında bahsedilmiştir (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979). Bu kitaptaki inanışa göre, Adem cennetten kovulduğunda yağmur yağıyormuş, o da yağmurdan korunmak için ellerini başının üstüne koymuştur. Daha sonra, yemek ve barınmak gibi yaşam koşullarının zorlaması karşısında, kendisini olumsuz hava şartlarından koruması gerekmiştir. Kendini korumak için barınak yapmış, bu yapıyla mimarlık başlamıştır (Janer, 1984). “Treatise on Architecture” isimli kitapta bu süreç şekil 3.1’de görülen resimlerle açıklanmıştır (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979).

Şekil 3.1 İlk barınağın yapımı. Hz. Adem'in cenneten kovulduktan sonra, yağmurdan korunmak için başını elleriyle korumuştur. Daha sonra ağaç dallarını kesmiş, parça parça bölmüş ve bunları toprağa çakarak ilk barınağı yapmıştır (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979).

Mimarsız Mimarlık ile ilgili en önemli teori, 19. yüzyılda Eugene Emmanuel Viollet le Duc tarafından ortaya koyulmuştur. E. E. Viollet'in "Habitations of Man in All Ages" isimli kitabı Mimarsız Mimarlığı, mimarlık başlığı altında ele alan muhtemelen ilk çalışmadır. Viollet le Duc, Mimarsız Mimarlığın mimarlık açısından önemli bir konu olduğunu düşünmüştür. Kitabında ilk barınak ve ilk kulübeyi şekil 3.2'de görülen resimlerle anlatmıştır. Ancak zamanın diğer kuramcıları, bu konuyu ya tamamen reddetmiş ya da bilinçli olarak mimarlıktan ayırmışlardır. Örneğin; Ruskin, konfor, işlev, iklim, vb. faktörlerin göz önüne alınmasıyla ortaya çıkmış mimarlık geleneğini önemsemeyerek, mimarlığı sembolik değerler ve anıtsallıkla birleştirmiş ve "yapı" ve "mimarlık" arasında ayırım yapmıştır. James Fergusson da aralarında bulunduğu diğer kuramcılar ise mimarlığı, bezeme sanatı ve süslü yapıdan başka bir şey olmadığı anlayışıyla sınırlamışlardır (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979).

Şekil 3.2 a- E. E. Viollet le Duc'un resimlediği ilk barınak; b-İlk kulübe (Özkan, Turan, Üstüncök, 1979).

"Yapı" ve "mimarlık" ayırımı daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Nikolas Pevsner

bu ayrımı açıkça ortaya koymuştur. Pevsner (1970) , “Altına bisikletlerin bırakıldığı çatı bir yapıdır, Lincoln Katedrali ise bir mimarlık yapıtıdır.” düşüncesi ile ayrımı kesinleştirmiş ve “İnsanoğlunun içinde hareket edebileceği ölçüde bir mekanı çevreleyen hemen her şey bir yapıdır, mimarlık terimi ise yalnızca estetiği ön plana bir görüşle biçimlendirilmiş yapılara uygulanır.” görüşünü savunmuştur .

Mimarsız Mimarlık’a karşı ilgi, XVIII. yüzyılda keşifler ve bunun sonucunda ortaya çıkan kolonileşmenin Avrupalıların dikkatini bu topraklarda yaşayan ilkel kabileler üzerine çekmesine tarihlenmektedir. Teymur ve Aysan bu dönemi şu şekilde anlatmaktadır; “Başlangıçta bu ilgi sadece egzotik değerlere karşı heyecan ve merak içermekteydi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bu toplumların yaşam şekillerine, sanat ve mimarilerine daha bilimsel bir yaklaşım sergilenmeye başladı. Bu aynı zamanda birçok bilim dalında gelişmeler olduğu, yeni teorilerin ortaya sürüldüğü, bu alanda büyük bir devrimin yaşandığı dönemdi. Farklı disiplinlerden bilim adamları ilkel yaşantıyı inceleyerek insanoğlunun geçmişi hakkında bilgi edineceklerini ve bunu gelecekte ipucu olarak kullanacaklarını düşünüyorlardı” (Durukan, 1996).

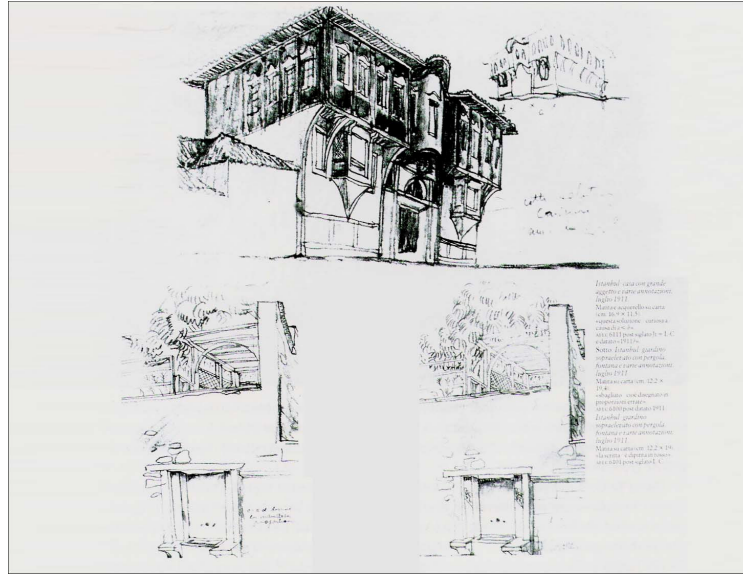
Oliver ise Mimarsız Mimarlıkla ilgili çalışmaların 19. yüzyılın sonlarından önce, seyahat eden kimselerin ve maceraperestlerin yazılarına dayandığını söylemiştir. Bu yazılar çoğunlukla bireysel olarak araştırma yapan kişilerin incelemelerini içerirken bazen bilimsel amaçlı araştırmaların raporlarını da içermektedir. Arkeolojik, evrimsel ve diğer teorileri destekleyen etnografik araştırmalar ile “ilkel” insan ve “vahşi” toplumları temsil eden kültürün kayıtlarını içeren daha sistemli çalışmalar yapılmıştır. Batıdaki koloni gücünün yayılması ile birlikte bu tür çalışmalara etkili bir yönetim için gerekli olduğu kabul edilen “ yerel “ kültürleri anlama gereksinimi konusunda özel bir güven duyulmuştur. Ayrıca Baltık ülkeleri, Germen kavimleri ve Orta Avrupa’daki ülkelerde “Arts and Craft” hareketinin hızlıca büyümesi ve popülerliğinin artması sonucunda da yerel mimariyle ilgili çalışmalar hız kazanmıştır (Oliver, 1997)

20. yüzyıla gelindiğinde, endüstrileşme sonucunda, aşırı gelişmeye ve tekniğe karşı tepkiler başlamıştır. Bunun sonucunda insani değerlere dönüş isteği kendini mimarlık alanında da göstermiş ve yöresel mimariye olan ilgi artmıştır (Sezgin, 1984). 20 yüzyılda yöresel mimariye yönelimlerin artmasıyla, basılı yayınlarda çoğalmaya başlamıştır.

Modern mimarlarda, estetik ve işlevsel buldukları ve ayrıca esin kaynağı olarak gördükleri yöresel mimarlığa yönelmişlerdir. 1913 yılında Adolph Loos köylülerin mimarisinden alınacak dersin şekilde değil, şeklin işleve nasıl doğrudan yanıt verdiğinde saklı olduğunu

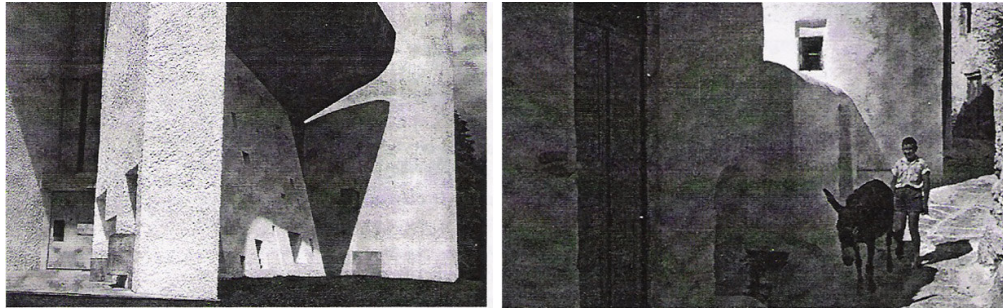
yazmıştır. Bu düşünce “ halkın yapılarını gerçek ihtiyaçlardan kaynaklanan ve insanlar tarafından sadece kendi sahip oldukları güdülerle çevreye uygulanan bir mimari” olarak tanımlayan Frank Lloyd Wright tarafından da paylaşılmaktadır. Ayrıca, Frank Lloyd Wright yerel binaların, mimari yaratmada akademisyenlerin tarihi biçimleri kullanma çabalarından daha üstün bir şey olduğunu açıklamaktadır (Oliver, 1997).

Modern mimari de Mimarsız Mimarlığın etkileri, Le Corbusier’in çalışmalarında da görülmektedir. Corbusier’in eskiz defteri materyallerin basitliğinin metotların basitliği ile birlikte kullanıldığı yerel mimari örneklerle doludur (Şekil 3.3).

Şekil 3.3 Le Corbusier’in eskiz defterinden İstanbul eskizleri (Tanyeli, 2003)

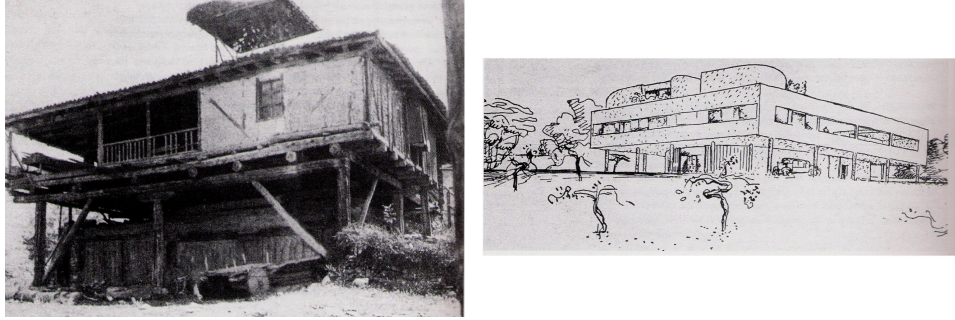
Oliver (1997), Le Corbusier’in en güçlü eserlerinden biri olan Notre Dame d’Haut, Ronchamp Şapeli’nin (Şekil 3.4a) tasarımında yerel mimariden esinlendiğini aktarmıştır. Ronchamp’ın detaylarının Thira (Santorini) Evleri’nin (Şekil 3.4b) dekore edilmemiş beyaz görünümünden etkilendiğini söylemiştir.

Şekil 3.4 a-Ronchamp şapeli, Le Corbusier; b-Thira (Santorini) Evleri (Oliver, 1997).

Ayrıca Oliver (1997), Marsilya’daki Unite d’Habitation apartmanların kesitlerinin Skiros

adalarındaki kesitleri anımsattığını ve bu örneklerin asimetri, tekrar, basitlik ve ilkel formların kullanılması gibi modernist ilkelerin yerel mimari özelliklerle birleştiği örnekler olduğunu belirtmiştir. Yazıcıoğlu (2003) ise, Le Corbusier'in ünlü yapıtlarından Villa Savoye'nin Anadolu'daki yerel konutlarla birçok açıdan benzerlik gösterdiğini söylemektedir (Şekil 3.5a,b) (Yazıcıoğlu, 2003).

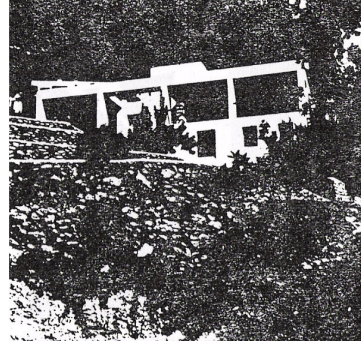
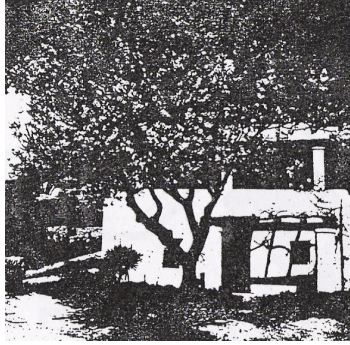
Şekil 3.5 a-İsmailoğlu Mehmet Börekçi evi, Ortalıca, Tosya, Kastamonu; b-Villa Savoye, Le Corbusier, Paris yakınları (Yazıcıoğlu, 2003).

Ayrıca “makine estetiğinin” öncüsü olarak tanınan Gropius, 1919 yılında Rauhaus'taki Somerfeld evinin tasarım ve inşaatında yerel mimari ve malzemelerin kullanılmasını tecrübe etmiştir. Daha sonra, Massachusetts'teki kendi evini inşa ettiği zaman, ahşap kaplama ve geniş pencereler gibi yerel mimari malzemelerini kullanmıştır.

Le Corbusier'in yanı sıra, Alvar Aalto ve Louis Kahn'ın eskiz arşivleri de Akdeniz yerel mimarisinin izlerini taşımaktadır. Bu eskizler süslenmemiş mimarinin estetik tercihlerini desteklemektedir. Alvar Aalto'nun tasarımlarındaki heykelimsi balkonlar kendisinin Akdeniz yerel mimarisine aşinalığı ile takip edilebilir. Aynı şekilde, Louis Kahn hem Kaliforniya La Jolla'daki Salk Institute'de, hem de Bryn Mawr'daki üniversite yurtlarında, yapı kitlesini göstermek ve daha geniş bir manzara sağlamak için balkonları kullanmıştır. Hem Aalto'nun hem de Kahn'ın eserleri, yerel mimariden kaynaklanan duyuşal kalite ile mantıklı tasarımları bir araya getirmiştir (Oliver, 1997).

Mimarsız mimariden, 20. yüzyılın anlayışı çerçevesinde, olumlu bir yoldan etkilenmeyi önerenlerden birisi de Jose Luis Sert'dir. Akdeniz isimsiz mimarisinin başlıca niteliklerinden birisi olan iç avluların, modern mimariye girmesi için Sert çok çalışmıştır. Sert, başlıca nitelikleri, sıcağa karşı küçük pencere ve kapı açıklıkları, düz çatılar, teraslar ve iç avlular olan Akdeniz mimarisini, İbiza şehrinin karşısında yer alan körfezde yaptığı Punta Martinet yerleşmesinde kullanmıştır. Sert burada Akdeniz mimarisinin zaman üstü değerlerinin analizini sunmuştur. Söz konusu yerleşmede yer alan mimarın kendi evi böylesine bir analizi açıkça ortaya koymaktadır. Tipik İbiza evi (Şekil 3.6a) ile Sert'in kendi evi (Şekil 3.6b)

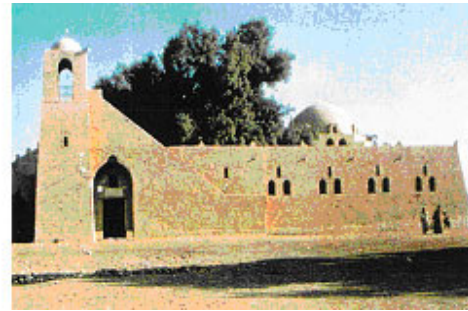
karşılaştırıldığında kütsel oyunlar; formların sadeliği, teraslar ve iç avlular bakımından benzerlik olduğu görülmektedir (Özer, 1982).

Şekil 3.6 a-Tipik teraslı İbiza evi; b-Jose Luis Sert'in kendisi için yaptığı ev, 1965, Punta Martinet yerleşmesi (Özer, 1982).

Yunan mimar Aris Konstantinidis'in eserleri, yerel mimarinin duyarlılığını entegre eden modernist rasyonalizmin diğer örneklerini göstermektedir. Yapılarında, çoğu eşsiz bir şekilde oranlanmış ve güçlendirilmiş beton çerçeve ile yerel taşları bir arada kullanmıştır. Ortaya çıkan mimari oldukça moderndir, ancak modernizmin içinde yerel mimari özelliklerini de taşımaktadır (Oliver, 1997)

Yerel mimariyle bütünleşmiş çalışmalar yapmış bir diğer mimar ise Hassan Fathy'dir. Fathy, mimarlığın geleneksel mimarlık içinde gelişen bilgi ve birikiminden gelen bir ivme ile oluşacağına inanan gelenekçi akımın öncülerinden olmuştur. 1940'larda yaptığı, kırsal alanda yeniden yerleşim projeleri olan Yukarı Mısır'daki Yeni Gurna Köyü (Şekil 3.7a) ve Bariz köyleri (Şekil 3.7 b) ekonomik ve sosyal nedenlerle köylüler tarafından benimsenmemiştir (Özkan, 1996).

Şekil 3.7 a-Yeni Gurna'dan bir ev, Hassan Fathy; b- Yeni Bariz köyü merkez kesimi, 1967, Hassan Fathy, Mısır (Fathy, 1996)

Türkiye'de de, Mimar Sedat Hakkı Eldem, İkinci Ulusal Mimarlık Akımı olarak adlandırılan dönemin öncüsü olmuş, bu dönemde, "Geleneksel Türk Evi"nin özellikleri esas alınarak modern tasarımlar yapılmıştır. Mimarın 1950 yılında yaptığı taşlık kahvesi buna örnektir (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 Taşlık Kahvesi, Sedat Hakkı Eldem, 1950, İstanbul (Balamir, 2003).

20. yüzyılın ikinci yarısında konuyla ilgili çalışmalar artmıştır. 1954’de Kamerun’da, 1958’de Romanya’da, 1961’de Portekiz’de ve diğer farklı ülkelerde yerel mimari hakkında sistematik çalışmalar yapılmış ve yayınlanmıştır (Oliver, 1997).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Japon mimarlar da, modern tasarımlarında kendi geleneksel mimarilerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Bu çabaların yankıları, sadece Japonya’da değil, tüm çağdaş mimariye ışık tutan bir davranış olmuştur (Özer, 1982).

1964 yılında Bernard Rudofsky’nin New York Modern Sanatlar Galerisi’nde açtığı “Architecture Without Architects” isimli sergi ve aynı yıl yayımladığı sergi ile aynı isimdeki kitabında, insanların ve toplumun ortak ürünleri olan mimarsız mimarlık ürünlerini tanıtmıştır. Tüm dünyadan derlenen yerel mimari eserleri farklı başlıklar altında derleyerek sunmuştur. Bu çalışma, Vernaküler Mimari’ye olan ilginin önemli ölçüde artmasını sağlamıştır (Rudofsky, 1964). Amos Rapoport’un 1969 yılında yayımladığı “House Form and Culture” isimli kitabı ile “kültür”ün yapı formunu belirlemede birinci öncelikli; iklim, materyal ve teknoloji gibi faktörlerin ise ikinci sırada geldiğini, bunun en somut örneklerinin ise vernaküler yapılar olduğunu söylemesi konunun öneminin bir kez daha kabul edilmesini sağlamıştır. (Rapoport, 1969).

1960’lı ve 70’li yıllarda yerel çevrenin korunmasına verilen önemde artmıştır. Avrupa mimari miras yılı olan 1975’de Anıtlar ve Bölgeler Avrupa Komitesi Konseyi (Council of Europe Committee on Monuments and Sites), mimari mirasların sadece anıtlar olmadığını aynı zamanda kendi doğal ortamlarında ve insanoğlunun yaptığı ortamlarda belirli özelliklere sahip köylerde ve eski şehirlerdeki yapı gruplarını da kapsadığını kabul etmiştir. Bu mirasın kabul edilmesindeki göstergelerden birisi de, “Conseil International des Monuments et des Sites”in (ICOMOS) 1976 yılında ilk genel merkezi Bulgaristan da olan “Comite International d’Architecture Vernaculaire”i kurması olmuştur (Oliver, 1997).

20. yüzyılın sonuna doğru, farklı disiplinlerden gelen ilgi nedeniyle geleneksel mimarlık çalışmaları farklı konu başlıkları altında ele alınmış ve yayınlanmıştır. Söz konusu

farklılaşmalar, bir anlamda, bakış açısı ya da konuyu ele alış biçimindeki farklılıkları yansıtmaktadır (Eyüce, 2005).

1987'de R. Lawrence, Mimarlıksız Mimarlık alanında yapılan çalışmaları yedi başlık altında sınıflandırmıştır (Durukan, 1996). Bunlar:

1. Estetik ve biçimsel yaklaşımda bulunanlar,
2. Tipolojik yaklaşımı sergileyenler,
3. Evrimci teoriyi uygulayanlar,
4. Sosyal ve coğrafi yayılım teorisi ile çalışanlar,
5. Fiziksel açıklamalar (malzeme, iklim, topoğrafya gibi) yapanlar,
6. Sosyal açıklamaları (ekonomiyi, aile yapısını) tercih edenler,
7. Kültürel etmenlerin (din, mekan algılama) baskın olduğu görüşünü savunanlardır.

Mimarlıksız Mimarlık ile ilgili en detaylı çalışma 1997'de Paul Oliver tarafından yapılmıştır. Oliver, "A World Encyclopedia of Vernacular Architecture" isimli üç ciltten oluşan eserinde, tüm kıtalardaki bu tür yapı gelenekleri hakkındaki bilgileri koordine etme ve herkesin erişebileceği bir kaynak olarak bu bilgileri toplayıp yayınlamayı amaçlamıştır. Bugüne kadar dünya mimarisinde yerel gelenekler hakkında bu çalışma ile karşılaştırılabilecek başka bir çalışma yapılmamıştır. Bu ansiklopedi, hem şahısların hem de toplumun yaptığı geleneksel yapıları içermektedir. Bu eserde, yerel mimari, ulusal bağlamından ziyade çevresel ve kültürel öğelerine göre ele alınmıştır. Araştırma; "Teoriler ve İlkeler" ve "Kültürler ve Çevreler" olmak üzere iki bölümden oluşmuştur. 2 ciltten oluşan kültürler ve çevreler bölümünde; Asya, Avustralya ve Okyanusya, Avrupa ve Avrasya, Akdeniz ve Güneybatı Asya, Latin Amerika, Kuzey Amerika ve Afrika incelenmiştir.

Teoriler ve ilkeler bölümünde, Mimarlıksız Mimarlığa yaklaşımlar ve yapılan araştırmalar sunulmuş, Mimarlıksız Mimarlığa yaklaşımlar 20 başlık altında toplanmıştır (Oliver, 1997):

1. Estetik Yaklaşım: Kültürlerin ürettiği yapıların kalite ve estetik değerleri ile ilgilidir.
2. Antropolojik Yaklaşım: Yapıların kültürel bir ürün olduğunu, konutların, sosyal yapıların ve diğer tüm yapıların birbiriyle ilişkili olduğunu düşünür.
3. Arkeolojik Araştırmalar: Önceki yapıları, güncel olanlar ile kıyaslamak için el kayıtlarını kullanır ve ilk insanların yaşam şekillerine ışık tutar.
4. Mimari Çalışmalar: Teknolojik ve organizasyonel esasları ortaya koyar ve yöresel yapılar için analiz tekniklerini açığa çıkarır. Ayrıca, mimari biçimlerin geleceğe taşınmasına olanak sağlar.
5. Davranışsal Yaklaşım: Çevresel-davranış çalışmalarının yapılarla ilişkisinin önemini vurgular.

6. Bilişsel Yaklaşım: Kişisel kavrayış ve anlayışla, yapıların ve çevrelerinin mantıken nasıl konumlandırıldığını anlatır.
7. Muhafazakar Yaklaşım: Yöresel yapıların, dokusunun korunması ve saklanması ile ilgilenir.
8. Gelişimsel Yaklaşım: Gelecekte de dünyadaki konut sorunun çözümlenmesi için yöresel yapıların gelişim ve potansiyellerinin gerekli olabileceği ile ilgilenir.
9. Yayılımcı Yaklaşım: Yakın toplumlar arasındaki form ve detayların dağılımlarını ve yapıların değişim süreçlerini ele alır.
10. Ekolojik Yaklaşım: Kenti, yapay ve doğal tüm çevrenin bir parçası gibi ele alır.
11. Etnolojik Yaklaşım: Toplumların ve onların yapılarının bilimsel tanımlamalarını temel alır.
12. Evrimsel Yaklaşım: Belirli bir süre zarfında mevcut teknolojik sistemlerin limit ve potansiyelleri arasında, formların gelişimini araştırır.
13. Halkbilimci Yaklaşım: Yapıları, halkın yaptığı el işleri, becerileri, gelenekleri ve inançları ile karşılaştırarak ele alır.
14. Coğrafyacı Yaklaşım: Yapıların ve yerleşimlerin örneklerini, bölgesel ölçekten kıtasal ölçeğe kadar, çevresel topoğrafik ve ekonomik konularına göre değerlendirir, geleneklere odaklanmaz.
15. Tarihsele Yaklaşım: Ulaşılabılır kayıtları kullanarak yapıların, yapım yılları ile mimari üzerinde etkili olan güçlerini eş zamanlı çalışmalarla araştırır.
16. Müzeye Dayanan Yaklaşım: Yapıların yerinde ya da başka yere taşıyarak korunmasıyla ve diğer yaklaşım araştırmalarının ürün etkileşimleri ile ilgilenir.
17. Olgusal Yaklaşım: Geçmişteki insanların yapılarıdaki yaşam deneyimlerini canlandırmak zor olsa da, bu yaklaşım, yapı içinde ya da dışında yaşam deneyimlerinin etkilediği mekanların deneysel yapısını tanımlamaya çalışır.
18. Arşiv ve Belgeleme: Yetersiz, kötü kayıt ve arşivlemeye rağmen ele alınan konseptin ne olursa olsun tarihin bir parçası olduğunu düşünür ve ürünlerin daha sonraki yaklaşımlar tarafından tekrar incelenebileceği üzerinde durur.
19. Mekansal Yaklaşım: Mekanların düzenlenmesi ile ilgili mimari kaygıları analiz eder.
20. Yapısal Yaklaşım: Toplumların anlayışları ve dikkate değer kültürel değerlerini destekler; yapısal teori ile ilişkili olan çalışmalardaki işlev ve anlamların derin yapısını incelemeyi dener.

3.2 Türkiye’de Mimarsız Mimarlık

Anadolu; çağlar boyunca çeşitli uygarlıkları ve kültürleri sürekli ve iç içe bünyesinde yaşatmıştır. Bu açıdan dünyada eşine az rastlanır bir yöredir. Yöre, konumu gereği hem çeşitli iklim türlerinin etkisinde kalmıştır hem de çevresindeki çeşitli kültürlerle etkileşimde bulunmuştur (Baytin, Erdim, 1983). “Çok yönlü coğrafyası, tarihin her döneminde gelişen kültürü de devingen kılmış, çeşitlilik içinde bütünlüğün egemen olmasına neden olmuştur” (Erurun, Sözen, 1992). Anadolu’da, farklı özelliklere sahip toplulukların biçimlendirdiği bir çok yerleşme bulunmaktadır. “Yerleşmeler; insanların barınma, korunma zorunluluğu, bir arada bulunma isteği ve çok çeşitli ihtiyaçlarını temin etme çabalarının bir sonucudur ve insanların içinde barındığı, uyku ihtiyacını giderdiği, kendi emniyetini sağladığı evlerin bir araya gelmesiyle oluşmuşlardır”(Gürbüz, 1996). Yerleşmeler, toplulukların kendilerine özgü yaşam biçimleri doğrultusunda, doğal çevre ve sosyal çevre etkenlerine bağlı olarak oluşmuşlardır. Yerleşmeleri oluşturan ve insanların el emeği olan yapılar, burada yaşayan toplumların kültürel kimliklerinin göstergesi olmuşlardır ve ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitlenmişlerdir. Ancak, günümüzün değişen şartlarında şekil değiştirerek farklılaşmışlardır. Bu süreç sonucu oluşmuş Mimarsız Mimarlık Ürünleri sınıflandırılarak, özellikleri, oluşum süreçleri ve etkenleri irdelenmiştir.

3.2.1 Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Sınıflandırılması

Halk geleneği, insanın istek, hayal ve tutkuları kadar, gereksinme ve değerlerinin de, doğrudan ve bilinçsiz olarak, kültürün fiziksel biçimine dönüştürülmesidir. Halk geleneği, seçkinlerin kültürünü betimleyen tasarım geleneğinden farklı ve çoğunluğun kültür ve yaşantısıyla yakından ilgilidir ve yapı çevresinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Toplum kültürünün bir parçası olan halk geleneğini, ilkel ve yöresel olarak, yöreseli ise endüstri öncesi dönemler ve modern dönemler olarak ayıran Rapoport, yapı biçiminin üretilmesini şöyle gruplandırmaktadır: (Rapoport, 1969)

1. İlkel: Çok az yapı tipi vardır. Birkaç varyasyonu olan model, herkes tarafından inşa edilebilir;
2. Endüstri öncesi yöresel: Daha çok yapı tipi vardır. Daha fazla çeşitliliğe sahip model, ustalar tarafından inşa edilir;
3. Yüksek stil ve modern: Birçok özelleşmiş yapı tipi vardır. Her biri özgün tasarıma sahip olan yapılar, uzman ekipler tarafından tasarlanıp inşa edilirler.

H. Sezgin de; Endüstri Çağı öncesinden günümüze kadar, yapıların genellikle üç şekilde gerçekleştirildiğini söylemiştir: (Sezgin,1984)

1. İşlevlerin daha uzmanlaşmadığı bir toplumda, kişi veya aile, çoğu zaman konut olan bir binanın yapımını gerçekleştirmek için sınırlı teknik bilgilere sahiptir. Ortaya çıkan bu konut, her türlü organizasyondan yoksun basit bir tekniğin ürünüdür. Bu olay çağlar öncesinde var olduğu gibi günümüzde de varlığını sürdürmektedir;
2. Eğer bir başka toplumda yapı sanatını yürüten uzman kişiler bulunuyorsa ve yapı sahibi de geniş bir ölçüde yapıma katılıyorsa, ortaya çıkan ürünün, yani yapının, bir önceki örnekten farkı vardır. Nesilden nesile ulaşan bu süreç günümüzde de sürmektedir;
3. Nihayet XX. yüzyılın son yıllarında gelişmiş ortamlardaki mimarın emrinde her türlü malzeme, gereç ve bilgisayar vardır. Kendisi belli bir programa, fonksiyon şemasına ve forum kavramına bağlı olarak olağanüstü yapıların yanı sıra basit uygulamaları da her türlü yörede gerçekleştirebilir.

Sezgin (1984), yukarıda açıklanan her üç süreç ile de günümüzde Mimarsız Mimarlık Ürünü yapıların gerçekleştirilmekte olduğunu, ancak sayılan üç durumdan sonuncusunda, çağımızın her türlü olanaklarının bulunduğu koşullarda “Mimarsız Mimarlığın” ne şekilde oluşacağı konusunun tartışılabileceğini söylemiştir.

Şen (1968), “Anonim Mimaride Çeşitlik” isimli kitabında Mimarsız Mimarlık Ürünlerini:

1. Geçmişte ve halen köylerde gelişmekte olan anonim mimarlık yani **Geleneksel Anonim Mimarlık**;
2. Ekonomik ve endüstrileşme çabasının doğurduğu şehirler çevresinde gelişen anonim mimarlık yani **Gecekondular**;
3. Bugünün şehirlerinin bünyesinde oluşan anonim mimarlık yani **Günümüzde Anonim Mimarlık** ya da **İmzalı Anonim Yapılar** olmak üzere üç sınıfta toplamıştır.

D. Kuban (1996) ise, halkın kendi çabalarıyla kendi başlarına ya da bir usta yardımıyla oluşturduğu bu yapıların, gelişen koşullara bağlı olarak değiştiğini ve sanayi öncesi toplumlarda görülen Mimarsız Mimarinin günümüzde farklılaştığını söylemiştir. Bu nedenle Mimarsız Mimariyi; “**Geçmişte**” ve “**Bugün**” olmak üzere iki kategoride ele almanın daha doğru bir yaklaşım olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Mimarsız Mimarinin yeni olduğu zaman yerilen, eski olduğu zaman övülen bir mimari olduğunu söylemiştir. Yeni yapılan, sıradan apartmanlara bir ilham kaynağı olarak bakılmadığını, fakat yapı niteliği açısından aynı değerde sıradan bir köy evi ya da küçük bir ahşap evin çağdaş mimarın gözünde özel bir statü taşıdığını belirterek, geçmiş ve günümüz ayrımını belirginleştirmiştir.

Yukarıdaki açıklamalara da dayanarak Mimarsız Mimarlık Ürünleri;

1. Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri ve

- 2. Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri** olmak üzere iki ana gruba ayrılarak incelenecektir (Şekil 3.9):

Şekil 3.9 Ortahisar’da Geleneksel ve Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri’nin birlikte görünümü. (Önde Geleneksel, arkada Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri)

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri kapsamında; tarih öncesi dönemden, günümüze kadar süregelen, halkın kendi el emeği ve usta yardımıyla yaptığı yapılar (vernaküler, yöresel, geleneksel vb. olarak adlandırılan yapılar) ele alınmıştır.

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri kapsamında ise;

- a. Gecekondu ve gecekonduların gelişimiyle oluşmuş nitelsiz apartmanlar;
- b. Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve
- c. Devlet ve özel kişi ve kurumlarca üretilen tip projeler irdelenmiştir.

3.2.1.1 Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri ve Özellikleri

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerini; toplumun özgün ihtiyaçları gereğince, toplumun imkanları çerçevesinde gerçekleştirilen yapılar oluşturur. Sosyo-kültürel ve doğal çevre koşulları göz önüne alınarak gerçekleştirilen yapılar, kullanıcılar ve ustaların ortaklaşa çalışması sonucu meydana gelirler. Yapılar, kullanıcıların birebir katkısı ile oluşturulduğundan, halkın yaşam şekillerini yansıtır ve bu nedenle nesilden nesile aktarılırlar.

Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünleri; toplumun sahibi bulunduğu kültürün doğrudan doğruya ve bilinçsizce belirli ihtiyaçlar çerçevesinde maddeye dönüşmesi sonucu yani, toplumun, mimara, dekoratöre veya başka uzmana ihtiyacı olmadan kendisi için ideal mekanı meydana getirmesiyle oluşmuşlardır (Sezgin, 1984). Şen (1968), Geleneksel Anonim Mimarlık olarak adlandırdığı bu yapıları, geçmişte ve halen köylerde devam eden anonim mimarlık ya da halk mimarlığı olarak tarif etmiş ve bu yapıların halkın gelenek, kültür, tecrübe ve adetlerinin en açık şekilde yansıdığı yapılar olduğunu söylemiştir.

Şekil 3.10 Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünü örnekleri, Artvin Yusufeli’nde yayla evleri, (Tanyeli, 1996).

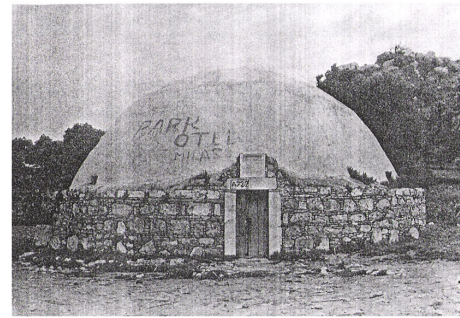
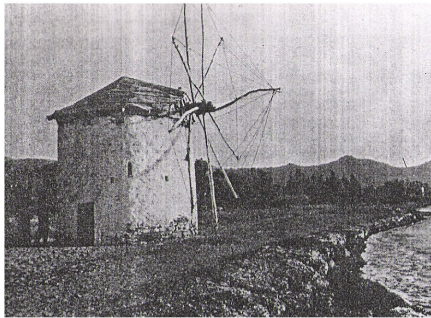
Halkın geleneksel yöntemlerle yaptığı yapıların, etkileyicilere ve ihtiyaçlara bağlı olarak farklı fonksiyonları kapsayan çeşitli örnekleri mevcuttur. Örneğin; “Türkiye’de çeşitli bölgelerdeki konutlar, yayla evleri, köprüler, değirmenler, sarnıçlar ile samanlık, serander, çardak, açık hava fırını gibi ek yapılar büyük bir biçim zenginliğinin yanında, bölgesel malzemeye yerli koşullara uygun rasyonel çözüm örnekleri vermektedirler”(Şekil 3.10, 3.11, 3.12)(Mutlu, 1975). Halkın ortaya koyduğu bu yapıların hepsi mimarsız mimarlık kapsamında incelenebilir; ancak yapılar arasında en önemli yeri, insanın içinde zamanın büyük bölümünün geçirdiği konutlar almıştır.

Şekil 3.11 Geleneksel Mimarlık Ürünü örnekleri, a-Rize’de 30 metreyi aşan ağaç köprü; b-Tahıl ambarı (Aran, 2000)

Çevre ile insan arasındaki etkileşim sonucu oluşan ve kullanıcıların çoğu ihtiyaçlarına cevap veren Mimarlık Ürünlerinin çok çeşitli özellikleri vardır. Sezgin (1984), Mimarlık Ürününün özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Mimarlık Ürünü herhangi bir tasarım ve ifade yöntemi yoktur;
- Uygulanan strüktür ve yapı malzemesi, yapının formunu belirler;
- Bu durum herhangi bir teorik iddianın bulunmayışını da ortaya koyar;
- Yapılarda strüktür ve teknoloji farklı olabilir, ancak yapı malzemesi her zaman doğaldır;
- Yapı basit, kesin ve anlaşılması kolaydır;
- Bir teknik sözlük mutlaka bulunur;
- Bu yapıların genellikle, ekleme ve yapışık şekillerde büyüyebilme özellikleri vardır;
- Yapılarda iklim ve doğaya uyma ve onlarla bütünleşme özelliği görülür;
- Geleneklerin gereği olarak, yapıların yapımında başka kimselerin haklarına ve diğer objelere saygı gösterilmesi doğaldır;
- Estetik kalite her yapı için ayrı ayrı oluşturulmaz, bu geleneksel bir olay olup nesilden nesile devredilir.

Şekil 3.12 Geleneksel Mimarlık Ürünü örnekleri; a-Bodrum’da değirmen, b-Bodrum’da su sarnıcı (Mutlu, 1975).

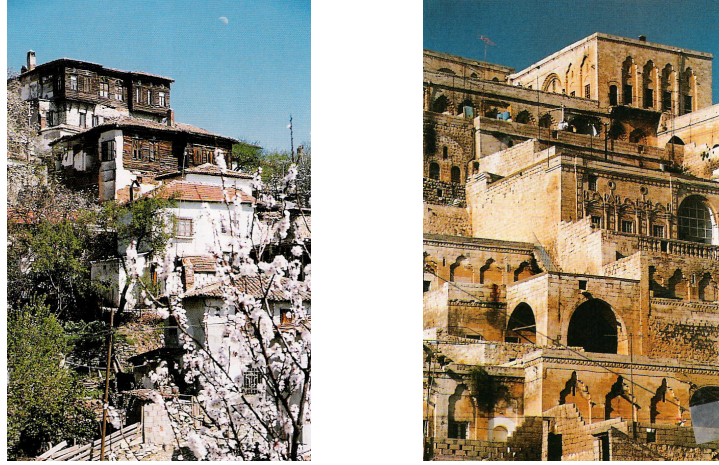
Özsoy (1983) ise, kullanıcı ve kullanıcı+usta tarafından biçimlendirilen çevre diye tanımladığı bu yapıların, kendi biçim üretme sistemlerinin bir özelliği olarak değişime karşı koyan belirli bir kararlılığa sahip olduklarını (efsane, gelenek, tabu örüntüsü gibi) ve yalnız var olan biçimlerde düzeltme için kuvvetli zorlamalar olduğunda değişiklik yapıldığını söylemiş ve bu yapıların özelliklerini;

- Herkes tarafından kabul edilen bir model ve modelin çeşitlemelerinin olması;
- İnsan ve konutu arasında doğrudan ilişki olması;
- Açık-uçluluk, eklenme, çıkarılma ve kimliğini kaybetmeden değişme yeteneğinin olması;
- Kuramsal ve estetik iddia olmaması;
- Arazi ve iklim ile uyumlu olması şeklinde aktarmıştır.

Cin (1990), Türk Halk Mimarisinin; genci, yaşlısı, fakiri, zengini, köylüsü, şehirlisi, her meslek ve seviyeden insanı ile Türk halkının düşünce, inanç ve yaşama tarzını biçimlendiren bir kültürün ürünü olduğunu söylemiştir. Türk Halk Mimarisinin en önemli özelliğinin doğal olması olduğunu vurgulamış ve bunu “ İster bozkır ortasında, ister bir su kenarında, ister ise bir dağ yamacında olsun, Türk Mimarisi tabii çevrenin, biçim ve malzemesiyle bir parçası halindedir. Bozkır ortasında, güneşten kavrulmuş gibi toplanır; suyun kenarında susayan bir canlı gibi açılır, suya uzanır; dağda bir kartal gibi mağrur eda ile hakimane bir görüntüye bürünür. Ama her zaman özündeki özelliği muhafaza eder.” sözleriyle açıklamıştır.

Bektaş (1996), Mimarsız Mimarlık deyimi yerine “Halk Yapı Sanatı” terimini kullanmıştır. Osmanlı kültürü içinde, Halk Yapı Sanatı ürünü olan Geleneksel Türk Evleri’ni inceleyerek bazı özelliklerini saptamıştır. Mimarsız Mimarlık Ürünleri içinde önemli yeri olan bu yapıların özelliklerini;

- Yaşama, doğaya ve çevre koşullarına uygunluk;
- İklim uygunluk;
- Gerçekçilik ve akılcılık;
- İçten dışa çözüm;
- İç-dış uyumu, tutumluluk;
- Kolaylık ilkesine dayanması;
- Ölçülerin insan vücudundan çıkması;
- Gereçlerin en yakından seçilmesi;
- Esneklik olarak sıralamıştır .

Şekil 3.13 Doğaya ve çevre koşullarına uyan, birbirinin güneşini, havasını ve manzarasını kesmeyen yapılar, a- Altınoluk, b- Mardin (Bektaş, 1996)

Durukan , vernaküler çevrenin özelliklerini ürünsel özellikler ve süreçsel özellikler başlıkları altında ele almıştır.

- Vernakülerin ürünsel özellikleri: Yere ve kültüre özgünlük derecesinin yüksek olması, özel plan formu, morfolojisi, şekiller, geometri ve geçişlere sahip olması, vernaküleri oluşturan elemanlara ait özel biçim özelliklerinin varlığı, özel malzeme, renk ve doku kullanımı, doğa ile uyum ve ilişki yeteneği, iklime uyum başarısı, kaynak kullanımında verimlilik, kullanılan malzemenin karakterinden kaynaklanan çevrenin açıklığı ve kolay anlaşılabilirliği, ekleme, çıkarma ve diğer değişikliklere izin veren açık uçluluk, zaman içerisindeki değişikliklerden kaynaklanan çeşitlilik, fonksiyonlarda açık uçluluk, mekansal farklılaşma derecesinin düşüklüğü, faaliyet sistemlerinin ve yaşam şeklinin oluşumunda çevrenin etkin olması ve mekanların kullanıcılarla etkin olarak ilişki kurma yeteneğinin olmasıdır.
- Vernakülerin süreçsel özelliklerini ise: Tasarımcı kimliği, tasarımcının niyet ve amaçları, tasarımcıların anonimlik ölçüsü, tek bir model ve imaj varlığı, örnek modele bağımlılık ve paylaşım oranı, çevre ile kültür-yaşam tarzı arasındaki ilişki türü ve uyum derecesi, yazılı olmayan tasarım kriterleri, zaman içerisindeki değişimlerde sabitlik ya da özgürlük, kısmi değişimlerin biçimi, tasarım ve inşaa bilgilerinin paylaşılması şeklinde sıralamıştır.

Erçetin (1979), bu konuda daha detaylı bir çalışma yapmış ve ilkel ve endüstri öncesi yerel konutlarının özelliklerini 7 alt başlıkta incelemiştir:

- Yerel konutların biçim özellikleri: Modern toplumlarda görülen uzmanlaşmış denetim organlarının bulunmadığı, ilkel ve endüstri öncesi yerel toplumlarda, biçimin oluşumu

sırasındaki denetim görevini gelenekler yüklenmiştir. Geleneklere göre denetlenen ve gereksinmelere göre çeşitli adaptasyonların yapılmasıyla oluşan mimari biçim, toplumun bütün fiziksel ve kültürel gereksinmelerini en üst düzeyde karşılar. Biçim bilgisi herkes tarafından paylaşılır.

- Yerel konutların tasarlanmasıyla ilgili özellikleri: Yapılacak evin tipi, yapı ustası ve ev sahibi tarafından ana hatlarıyla bilinir. İki tarafın buluştukları ilk aşamada, hane halkı gereksinmeleriyle, konutun iklim ve arsayla olan uyumluluğu saptanır. Daha sonra, usta ve mal sahibi tarafından ortak olarak benimsenen tip, geliştirilerek arsaya uyumlu hale getirilir.
- Yerel konutların törel özellikleri: Halk geleneklerinin egemen olduğu toplumlarda, törel düzen geçerlidir. İlkel üretim sürecindeki toplumlarda yaşayan insanlar, çeşitli gereçlerin kullanımını öğrenmeden çok önceleri, çevrelerindeki birçok objeyi sembolleştirmeyi öğrenmiş; kültürün dinsel konularında, diğer konularına oranla çok daha önceden uzmanlaşmışlardır. Bu nedenle dini inançlar, yapıların oluşumda etkindir.
- Yerel konutların yapımla (konstrüksiyon) ilgili özellikleri: Bu yapılarda çeşitli strüktür örneklerine rastlanılır. Bunların arasında bugün için bile yeni olarak kabul edilebilecek birçok strüktür çeşitlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin; sürekli dökme strüktürler (Güney Amerika'da Pueblolarda), gerilim strüktürler (Anadolu'da yörük çadırlarında), uzay çerçeveleri (Kameronlar'da Bamileke evlerinde), ahşap perde duvarlar (Kuzey Batı Amerika'da Nootka evlerinde), taş perde duvarlar (Güney Anadolu Bölgesi ve Antalya yöresinde), yapılarda kullanılmıştır.
- Yerel konutların yapım süreci özellikleri: Halk geleneklerinin egemen olduğu toplumlarda, konutlar çoğunlukla kalabalık grupların, yapım eylemine doğrudan doğruya katılmaları sonunda gerçekleşmektedir.
- Yerel konutların malzeme seçimiyle ilgili özellikleri: Bu yapılarda, yerel malzemeler kullanılmıştır. Fakat, az veya çok bulunan malzemeler arasından seçim söz konusudur ve seçimler şu esaslara göre yapılmıştır; modaya göre malzeme seçimi, geleneklere göre malzeme seçimi, dini görüşlere göre malzeme seçimi, saygınlık etmenine göre malzeme seçimi.
- Yerel konutların çevre ilişkileri bakımından özellikleri: Yapıların iklimsel çevre, yapay çevre ve peyzaj ile ilgili özellikleridir.

Özkan, Turan ve Üstüncök (1979) ise, geleneksel mimarlığın eytişimsel (diyalektik) bir sürecin ürünü olduğunu ve bu özelliğin, deneysel, katılımsal, uyumsal ve anlamsal boyutlarda gözlenebildiğini ifade etmiştir. Deneysellik, insanoğlunun doğa ile çağlar boyu dolaysız etkileşim içinde olmasından; katılım, bu etkileşim sonucunda insan-doğa arasında ve bireyler arasında verimli bir saygı ve birliktelik yaratılmasından; uyum, bu saygı ve birlikteliğin ürünü olan esnek, kişilikli, tutarlı ve tutumlu çevre birimleri içindeki sağlıklı yaşamdan; anlamsallık ise sonuçta ortaya çıkan ürünle kişi ve toplumların beklenti ve değer yargıları arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır .

Son olarak Başakman (1991), birçok özelliği olan geleneksel mimari çevrelerdeki çözümlemelerde, genellikle modern prensiplerin geçerli olduğuna işaret etmiş ve bunları şöyle özetlemiştir:

- Yaşam biçimi mekana yansımaktadır;
- Eylemlerin tipleri, ne yapıldığından çok, nasıl yapıldığı önem kazanmaktadır;
- Küçük eşya, ev eşyası, yapı, yapı grupları ve kentsel doku düzeylerinin bir bütünlük gösterdiği, aykırılıkların bariz olmadığı gözlemlenmektedir;
- Mekanlar, eylem çeşitliliğine ve yoğun kullanıma olanak sağlayacak şekilde düzenlenmektedir;
- Mimari kabuk (çevreleyen ayırım yüzeyi); mekansal bölücü, iklimsel dönüştürücü, sabit eşya (dolap, raf, vb.), estetik bileşen, koruma sağlayan bileşen, vb. olarak değişik işlevleri uzlaşan bir bütünlük içinde yerine getirmektedir;
- Geleneksel çevrelerde mekan zenginliği yaratılmıştır, ne steril mekanlara, ne de kargaşa hissi veren mekanlara pek rastlanamamaktadır;
- Mimari kabuk, yapı ölçeğinde bireysel olarak bir iklimsel dönüştürücü olarak çalışabildiği gibi; kentsel form, kentsel yerleşme ve yönelme de bu yöndeki performansı olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Özetle, Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri, toplumların yaşam şekillerine uyum sağlamış, yapay ve doğal çevreyle bütünleşmiş, toplumun ve doğanın bir parçası olmuşlardır.

3.2.1.2 Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri ve Özellikleri

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri;

- a. Gecekondu ve gecekonduların gelişimiyle oluşmuş niteliksiz apartmanlar,
- b. Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve
- c. Devlet ve özel kişi ve kurumlarca üretilen tip projelerden oluşmaktadır.

Gecekondular, plansız, projesiz ve mimarsız bir süreçle yapıldıklarından, Mimarsız Mimarlık Ürünü olarak ele alınmışlardır. Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanların ve tip projelerin ise projeleri mimarlı ancak tasarım ve yapım aşamaları mimarsızdır. Bir başka deyişle, projelerde mimar imzası olmasına karşın, projeler iklim ve arazi gibi doğal çevre etkenleri ile kullanıcı istekleri ve ihtiyaçları, yaşayış şekilleri ve kültürel yapısı dikkate alınmadan yapılmakta ve olması gereken mimari proje oluşum süreci dışında planlanmaktadır. Ayrıca, mimar üretim süreci dışında kalmaktadır. Bu nedenle, bu yapılar Mimarsız Mimarlık Ürünü olarak değerlendirilmiştir.

a-Gecekondular: Düşük gelirli grubun devlet desteği olmaksızın kendiliğinden seçtiği barınma biçimidir (Kerem, 1998). 775 sayılı Gecekondu Yasası'nda; "İmar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılardır." şeklinde tanımlanmıştır. Püsküllüoğlu (1999), "Büyük kentlerin ve kasabaların dolaylarında, yapı izni alınmaksızın bir gecede çatılıveren, genellikle bir ya da iki odalı yapı"; Keleş (1998), "Bayındırlık ve imar kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak iyesinin istek ve bilgisi dışında, onaysız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanmayan, yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü"; Bilgin (1996) ise, "Kente yeni gelen ve yasal konut piyasasından konut edinecek birikime sahip olmayan kesimlerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirdikleri bir sunum biçimi" olarak tanımlamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmekte olan ülkelerde görülmeye başlayan bu yapılar, farklı ülkelerde kendilerine özgü biçimlere sahip olsa bile, bir çok ortak noktaları vardır. Gecekonduların ortak noktaları şunlardır:

- Arsa mülkiyeti kendilerine ait değildir;
- Yapılar derme çatma, sağlık koşulları oldukça kötüdür;
- Kent merkezi ve kent saçaklarında bulunabilirler;
- Bir çoğu temel alt yapı hizmetinden yoksundurlar;
- Gecekondularda yaşayan bireylerin çoğunluğu, ülkelerin fakir köylerinden gelmişlerdir ve yörelerinin düşük gelirli olduklarıdır;
- Gelişmekte olan ülkelerde, kente göç son tercihleridir;
- Birçoğunun işleri sürekli değildir ve hizmet sektörü en önde gelen çalışma alanıdır;
- Gecekondu yerleşmelerinin birçok problemi olmasına rağmen, sakinleri gelecekte ümitli ve yaşam standartlarını yükseltmek için çaba harcamaktadırlar, çünkü bu yerleşmeler sakinlerine göre bir sorun değil, sorunun çözümü olarak ortaya

çıkılmışlardır (Kerem, 1998, Erdoğan, 1992).

Gecekonduların ilk örnekleri, hızlı ve niteliksiz yapım koşullarına karşın, yeşil içerisinde oldukça az yoğunluklu, kırsal konut çevrelerine yakın karakterde, konut, bahçe ve kamusal mekan açısından olumlu çevrelerdir (Şekil 3.14).

Şekil 3.14 Yeşil içerisinde, az yoğunluklu gecekondu örnekleri, Armutlu

Ancak 1980’li yıllarda nitelik değiştirerek çok katlı apartmana dönüşen ve olumlu niteliklerini yitirerek spekülasyon bir karakter kazanan gecekonduların özellikleri olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gecekonduların olumlu özellikleri;

- Kentsel mekanda konut/yer seçimi;
- Kendi yaşam tarzı ve ekonomik gücüne uygun olarak kendi konutunu inşa etmesi;
- Homojenlik ve karmaşıklık ile düzen oluşturabilme;
- Kendi çevresini belirlemek ve kişiselleştirmek;
- Konutların esneklik, açık uçluluk ve çeşitliliği;
- Sahibinin ekonomik durumu değiştikçe konut nitelik, düzenleme ve boyutlarının değişmesi;
- Aynı kırsal kökenden akraba ve komşular ile belirli düzeyde ilişki ve dayanışma potansiyeli şeklinde sıralanabilir (Özsoy, 1998).

Ancak, gecekondu bu olumlu özelliklerini zaman içinde yitirmeye başlamışlardır. Öncelikle, göç sayısı arttıkça gecekondu sayısı da artmış, seyrek ve yeşil içindeki gecekondu yerleşmeleri, çok yoğun ve iç içe geçmiş sıkışık yerleşmeler olmuşlardır (Şekil 3.15).

Şekil 3.15 Sıkışık gecekondu yerleşmesi, Altındağ, Ankara (Bilgin, 1996)

Zamanla değişen ve gelişen şartlar doğrultusunda, gecekonducular yatayda ve düşeyde büyümeye, apartmanlaşmaya başlamışlardır (Şekil 3.16). Gecekonducuların, kentteki hayat şartlarını gördükten sonra, kendi yaşamlarını garanti altına almak amacı ile kırsal alandaki yerleşmelerle benzerlik gösteren ve kendi kültürlerini yansıtan bu olumlu yerleşmeleri, maksimum düzeyde gelir sağlayabilecekleri olumsuz yerleşmeler haline dönüştürmüşlerdir.

Şekil 3.16 Apartmanlaşan gecekondu, Ümraniye, İstanbul (Bilgin, 1996).

Özsoy (1998), gecekonducuların olumsuz özelliklerini;

- Yasadışı olarak, çok kısa zamanda ve yıkılma riski ile inşa edildiği için yapı malzemelerinin kötü nitelikli olması;
- Alt yapı olmaması;
- Spekülatif nedenler ve artan yoğunluktan kaynaklanan hızlı yatay ve düşey büyüme;
- Yerleşmenin oluşmasından sonra alt yapı sağlamanın zorluğu ve
- Plansız gelişme nedeniyle toplumsal hizmetlerin yetersiz olması gibi konulardan oluştuğunu ifade etmiştir.

Şen (1968), gecekonduların oluşumunda en kuvvetli etkenin ekonomik faktör olduğunu vurgulamış ve gecekonduların özelliklerini; “hızlı bir şekilde yapılmış olmaları, gayri sıhhi ve gayri fenni olmaları, başkasına ait arazide yapılmış olmaları, imar kurallarına aykırı olmaları, en kısa zamanda ve en ucuz şekilde yapılmak istenmeleri” şeklinde sıralamıştır .

Bilgin (1996) ise, gecekonduların dinamik ve devingen bir sürece sahip olduklarını ve yetersiz birikimle gerçekleştirilen bir girişim olmaları nedeniyle, yapım süreciyle iskanın iç içe geçtiğini aktarmıştır. Gecekondu konutu, yapım süreci tamamlanmış bir konut değil, tersine yapım süreci içinde bir konuttur. Bu devam eden yapım süreci, ister sahibi tarafından yapılsın, isterse yaptırılmış ya da yapılmış olarak satın alınmış olsun, tüm gecekonduların ortak özelliğidir. Dıştan bakıldığında, çıplak tuğla cepheler, betonarme döşemeler ve tamamlanmamış çatılar ve çatılardaki betonarme filizleri bu özelliğin göstergeleridir (Özsoy, 1998).

b-Yap-satçı üretim sonucu oluşan apartmanlar: Kentlerin mevcut (sık veya gevşek) imarlı alanlarında ve onların yakın gelişme alanlarında gerçekleşmiş üretim biçimidir (Şekil 3.17) (Bilgin, 1996). Alt yapı kaynakları için yetersiz kalan kamu kaynakları, kentsel arsa üretimini kısıtlamış ve arsa fiyatlarını aşırı ölçüde yükseltmiş, bu da yoğun yapılaşma gereğini açığa çıkarmıştır. Bu yapılar, sermaye yokluğu ortamında, arsa sahibi, yapımcı ve yatırımcı bireylerin belirli şartlarla yapım öncesi olanaklarını birleştirmesi sonucu oluşmuşlardır (Balamir, 1996).

Şekil 3.17 Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş ve Türkiye’nin herhangi bir yerinde olabilecek apartmanlaşma örneği (Sey, 1998)

Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar, imar planları gereğince, bitişik nizam ve ayrık nizam olmak üzere iki şekilde yapılmışlardır. Gerek ayrı gerek bitişik düzende inşa edilen apartmanlar, arsa büyüklüklerine göre sınıflandırılabilir. Birkaç plan şemasının tekrarı ile

meydana gelmişlerdir. Bu şemalar, herhangi bir tasarım disiplininin önceliklerinden değil, müteahhitlerin uygulama sürecinde sezgileriyle gerçekleştirdikleri ve piyasa içinde doğruladıkları, bir orta sınıf yaşama formatı tarafından belirlenmiştir. Küçük üretim şekliyle üretilen bu apartmanların tamamı, betonarme iskelet ve geleneksel tuğla duvar örgüsü ile yapılmış, ince inşaat donatısı ise yapı malzemesi piyasasının sunduğu menü tarafından belirlenmiştir (Bilgin, 1996). Bu yapıların büyük bir bölümü olumsuz nitelik taşımaktadır. Genel olarak, mimarın projeye sadece imzalama aşamasında katıldığı bu yapılar, yapımcı müteahhidin en üst düzeyde kar etme amacını taşımaktadırlar. Kar amacıyla, ucuz ve yetersiz malzeme kullanması yapıların niteliğini düşürmüştür. Teknik açıdan zayıf olan bu yapılar, satış fiyatların yüksek olmasına rağmen alıcı bulmuşlardır. Malzemesi ucuz ve yetersiz olan, bu niteliksiz yapılar, depremlerde büyük hasar alarak ya da yıkılarak can ve mal kayıplara sebep olmaktadır. Örneğin, 1999 Gölcük depreminde yapılar yıkılmış ve yapıların yanı sıra bir çok kişi yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir.

Bunların dışında, yap-satçı üretimle yapılan, ancak tasarım ve yapım aşamasında mimar ile işbirliği yapılarak oluşturulan olumlu örnekler de mevcuttur. Bütün içinde az sayıda olan bu örnekler, Mimarısız Mimarlık Ürünleri kapsamına dahil edilmemektedir.

c-Tip Projeler: Bir yapının, aynı ya da başka bir arsa üzerinde tekrarlanması için hazırlanan projelerdir. Tek bir proje ile bir çok yapı elde etme yöntemidir. Bu yapılar, devlet veya özel kişi ve kurumlarca yaptırılan, eğitim yapıları, sağlık yapıları, kültür yapıları, yönetim yapıları, toplu konutlar, lojmanlar (Şekil 3.18), afet konutları vb. yapıları kapsamaktadır.

Şekil 3.18 Türkiye'nin her bölgesinde rastlanan askeri lojmanlar, Sarıgazi, İstanbul.

“Tip proje, uzun yıllar mimarlık dünyasında tartışılmış, serbest mimarların ‘emek hırsızlığı’, kullananların (devlet veya özel) ise ‘ekonomi ve seri üretim’ olarak nitelendirdiği bir kavram olmuştur” (Tekin, 2005). Tip projelerin olumlu ve olumsuz özellikleri vardır. Olumlu

özellikleri;

- Tasarım ve uygulama sürecinde zaman ve ekonomi tasarrufu sağlanması;
- Tasarıma standardizasyon getirmesi;
- Çok sayıda uygulamanın deneyime bağlı avantajlar içermesidir.

Olumsuz özellikleri ise;

- Çevre, iklim ve arsa verilerini yeterince değerlendirememesi olasılığı,
- Sürekli tekrarlanmanın oluşturacağı monotonluktur (Önel vd.,2003).

Ayrıca, Mimarlar Odası'nın 2004 yılı İzmir Kongresi'nde, tip projelerin tarihsel kentlerimizin kimlik ve karakterinin yitirilmesi süreçlerini destekleyen önemli ve etkin uygulamalardan biri olduğu açıklanmıştır. Bu uygulamaların, bir yandan mimarlığı kentin ve çevrenin niteliklerinden uzaklaştırdığı, bir yandan da “tipleşmiş mekan ve çevrelerde” yaşayanlar açısından kendi değerlerine yabancılaşan bir toplum oluşturduğu vurgulanmıştır. Sadece kamu yapılarında değil, toplu konut alanlarında, gecekondu önleme bölgelerinde, hatta “ikinci konut” olarak tanımlanan toplu yazlık siteler (Şekil 3.19) ve konut kooperatifleri uygulamalarında yaygın olarak sürmekte olan; “tipleştirilmiş ve çok sayıda yinelenen mimari proje” uygulamalarından vazgeçilmesi önerilmiştir (Anon, 2004). Çünkü, “mimarlık, herhangi bir varlık olarak değil, bir ‘sosyal varlık’ olarak ve ‘farklı kişiliklere’ sahip ‘insana’ hizmet ederken, o insan ya da insanların ‘yaşama ortamları’ için tasarlanmış her türlü yapılanmada da bir hayvan barınağı gibi ‘aynı tip’ mekânlar değil, yine iklim-yöre-coğrafya-kültürel etkileşimler-malzeme-peyzaj vb. etmenlerle birlikte ‘insanın yaşam zenginliği ve çeşitliliğine saygılı’ mekânlar yaratır” (Bildirge, 2004). Ancak, proje giderlerini azaltarak ucuz ve hızlı yapı yapmayı sağlayan tip projeler, bu sürecin dışında gerçekleşmekte ve birbirinden farklı zengin mimari kimlikleri olan şehirler tipleşmekte ve özgün dokularını kaybetmektedirler.

Şekil 3.19 İkinci konutlar, Foça, İzmir (Bektaş, 1996)

3.2.2 Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci

İnsanlar, doğal ya da yapay olsun, doğa yasaları ile belirlenmiş, doğal kaynaklarla sınırlı ve doğal güçlerle uzlaşmalı ya da çatışmalı bir çevrede, biçimler dünyasında yaşamlarına başlamışlardır. İnsan yapımı tüm nesneler, bir *istek-dilek-gerek* karşılığı olarak *tanım-tasarım-yapım* aşamalarından oluşan bir biçimlendirme süreci sonunda gerçekleştirilmiş, insan yapısı ya da doğal tüm biçimler tanımlanabilen bir gereksinmeyi karşılamak üzere biçimlenmiştir (Aksoy, 1977).

Broadbent'e (1975) göre, üç boyutlu biçimin oluşturulmasında kronolojik olarak pragmatik, ikonik, anolojik ve kanonik olmak üzere dört farklı yol kullanılmıştır :

1. *Pragmatik Tasarım:* Üç boyutlu biçime ilk kez eldeki malzemeyi uygun şekilde bir araya getirerek, deneme ve yanılma yolu ile ulaşılmıştır. Amaç vahşi doğanın iklimini eylemlerin rahatça yapılabileceği şekilde değiştirmektir. Pragmatik tasarım ilk yapım şeklidir, ancak yeni malzemelerin nasıl kullanılabileceğini araştırırken günümüzde de kullanılan bir yoldur.
2. *İkonik Tasarım:* İklimsel nedenlerin ötesinde; konut biçimi ve yaşam örüntüsünün karşılıklı uygunluğu, zanaatkarların yıllar boyu geliştirdikleri becerilerini sonraki kuşaklara aktarmaları ve kültürel nedenler, konut biçiminin kalıcılığını sağlamışlardır. Bazı kabilelerin yapı biçiminin kökenini anlatan masalları; bazılarının ise ilk formel tasarım sürecini tanımlayan, malzemenin nerede bulunacağı, nasıl şekillendirileceği, nasıl bir araya getirileceğini anlatan şarkıları vardır. Herkesin bir konutun neye benzemesi gerektiği konusunda bir imajı olduğu için buna ikonik denir.
3. *Analojik Tasarım:* Yeni kelimeler çoğunlukla anoloji (benzeşim) kullanılarak şekillendirilir. Örneğin; çocuklar bildikleri bir kelimenin tekil ve çoğul formları arasındaki ilişkiyi öğrenip, bunu öğrendikleri diğer kelimelere de uygularlar. Yeni görsel formlar sıklıkla anolojik süreçler sayesinde doğar. Mağara duvar resimleri yapanlar, o dönemde yaşayan canlıları resmetmiş ve bu sürecin sonucunda da yeni formlar oluşturmuşlardır. Bu da anolojik tasarıma güzel bir örnek teşkil etmiştir. Anolojik tasarım bugün de mimarlıktaki en güçlü yaratıcı düşüncelerin kaynağıdır.
4. *Kanonik Tasarım:* Geometrik prensipler, orantı sistemleri, modüler sistemler kullanılan tasarım şeklidir. Tasarımcı, kişisel kararına bağlı olan; figürler, cephenin boyutu ve şekli, pencere ve kapılar gibi birçok konudaki kararını orana dayalı sistemler ile verebilir.

Aksoy ise, tasarımın ürüne dönüşme sürecinde önemli rolü olan öğrenmenin iki yoldan

gerçekleştiğini söylemiştir: (Aksoy, 1977)

1. Yanlışların düzeltilmesi ya da başka bir deyişle, deneme-hata yapma ve hatayı görüp düzeltme yolu ile,
2. Haberleşme ve bilgi akatarma yolu ile.

Geleneksel yapılarda birinci yoldan bir öğrenme süreci geçerli olmaktadır. Yapılar, biçimlerini yıllarca süren bir deneme-hata yapma ve düzeltme aşaması sonunda kazanmaktadırlar. Geleneksel yapılarda, hatanın gecikmeden düzeltilmesi ve belli hataların nasıl düzeltileceği konusunda geleneklerin oluşmuş olması, deneme-hata-düzeltilme yolu ile edinilen bilgileri etkili, sürekli ve kendi kendini denetler kılmıştır. Günümüz yapılarında öğrenme, haberleşme ve bilgi aktarma yolu ile gerçekleşmekte, kullanılan teknikler, yöntemler ve malzemeler hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Yayılma alanı ülke sınırlarını da aşarak dünya çapında olmaktadır.

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşum sürecinde, kişiler tasarım ve yapım sürecinde birebir ilişkilidirler ve yapı onların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda gelişir. Kullanıcının istekleri doğrultusunda gerçekleştiren bu konutlarla, nitelikli çevreler oluşturulmaktadır. Buna karşılık, Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşum süreci, çoğunlukla kullanıcıların katılımından, istek ve ihtiyaçlardan bağımsız gerçekleşmektedir. Hiçbir veriye dayanmadan uygulanan aynı plan tipleri bir çok farklı kullanıcı için kullanılmaktadır. Yapımcı ve kullanıcı arasındaki kopukluk nedeniyle, yapı ve kullanıcı arasında da kopukluklar yaşanmakta, kültürel ve çevresel değerlerden yoksun niteliksiz çevreler meydana gelmektedir.

3.2.2.1 Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci

Yaşam biçiminin fiziksel mekanlara başarılı bir şekilde yansıtıldığı Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri, “Sosyal Mimarlık”-“Fiziksel Mimarlık” sentezinin yetkin bir düzeyde başarılması sonucu oluşmuşlardır. Başka bir deyişle; yaşam çevrelerinin mekansal olmayan boyutlarının (sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik vb.), fiziksel mekan ve onu çevreleyen “kabuk”ta yansıma bularak, tatmin edici ve insanı mutlu kılan çözümlere ulaşması sonucunda meydana gelmişlerdir (Başakman, 1991).

Gereksinimleri karşılamak için oluşturulan Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşum süreci, tasarım yapılmadan, yere ve kullanıcının isteğine göre yerinde alınan kararlarla yapım yerinde başlar. Ismarlamaya dayanan, toplu üretimin söz konusu olmadığı, insanların elemeğiyle şekillenen ve emeğin yoğun olduğu bu yapım süreci, çeşitli katılımcıların (kullanıcılar, farklı

dallarda uzmanlaşmış ustalar, vb.) yardımı ve birebir katkılarıyla tamamlanır.

Sezgin (1984), oluşum sürecini şu şekilde ifade etmiştir: Yapım sürecinin başlangıcında, ev yaptırmak isteyen kişi, detaylı bilgisine ihtiyaç duyduğu ve genel kuralları iyi bilen kalfayı veya ustayı çağırılmaktadır. Yapılacak binanın esasları, usta ve mal sahibinin birlikte kararları sonucunda oluşturmakta ve genellikle ev sahibinin de çalışmaya katılmasıyla yapıma başlanılmaktadır. Geleneklerden gelen ve yapının teknolojisi ile birlikte nesilden nesile aktarılan yapıların estetik kalitesi, her yapı için belirlenmemiştir. Bu geleneksel süreç sonucu ortaya çıkan yapılar, genellikle birbirlerine benzemekte, bu benzeyiş ve ölçü yakınlığı yapılar arasında bütünlüğü ve uyumu meydana getirmekte ve yöresel mimari değerleri bu şekilde ortaya çıkmaktadır .

Bektaş (1997), yapım sürecini örnekleyerek anlatmıştır: “Halk yapı sanatının ürünleri kolektif bir olayın sonucudur; halk kültürünü doğrudan yansıtır ve katılımı oluşturur. Ev yaptıracak kişi, örneğin Antalya'da bir çuval zahireyi armağan yollayarak ustaya bir işi olduğunu duyurur. İşverenin tüm gereksinimlerini, olanaklarını ve yeri tanıyan usta istekliyse işi alır. Çoğu kez doğrudan yere çizerek, var olan örnekleri birlikte görüp karşılıklı ne demek istediklerini 1:1 ölçek üzerinden anlayarak, bir anlamda tasarım işini birlikte yaparlar. Usta işine göre, götürü ya da yevmiyeyle çalışır. Yapımda çalışanların arasına işverenin kendisi ya da ailesinden kişiler de katılır”. Ayrıca Bektaş; halk yapı sanatı ürünlerinin oluşmasında, bugünkü gibi kağıt üstüne yazılı imar kuralları gerekmediğini, ancak insanların yine de çeşitli saygı kuralları çerçevesinde yapılarını yaptıklarını söylemiştir. Örneğin; yapıların birbiri içine bakmamasının en önemli saygı kuralı olduğunu söylemiş, bunun gibi kuralların denetimin ise, yörenin yaşlılar kurulu tarafından alınan kararlarla sağlandığını aktarmıştır.

Kuban (1996); Mimarsız Mimarının asıl özelliğinin sözlü tavır ve deyimlere dayanması olduğunu söylemiş ve bu yapıların, planlı bir şekilde ortaya çıkmadığını, genel bir modelin içinde tasarımın, yapılırken tanımlandığını aktarmıştır. Örneğin; üç oda, bir sofa böyle genel bir model tanımlanabilir. Sözlü olarak tasarlanan yapının, yapım sürecine ve düşüncesine kullanıcıların ya da mal sahibinin de katılabildiğini, bilinen en eski toplumlarda bile yapıya ilişkin bir iş bölümü olduğunu anlatmış ve her köyde daha iyi duvar yapan, doğrama yapan ya da taş işleyen ustaların olduğunu söylemiştir .

Yapı ustaları kendi sorunlarını doğa ile el ele vererek çözmenin yollarını öğrenmişlerdir. Yapım sırasındaki herhangi bir yanlışlık, doğanın sert tepkileriyle yapı ustasının doğrudan doğruya karşılaşması demektir. Bu nedenle yapılar, daha çok yaşam biçimlerini koruyan doğal örtüler olarak planlanmışlardır (Rapoport, 1969). Geleneksel yapıların oluşum süreci,

çoğunlukla aynı ortamı paylaşan, aynı yaşam standartlarına sahip ve birbirlerini iyi anlayan, kullanıcı ve ustanın ortak kararlarıyla başlar ve birlikte çalışmalarıyla tamamlanır. Bu nedenle geleneksel yapılar, kullanıcısı ve çevresiyle bütünleşir ve uzun süre değişmeden varlığını sürdürürler.

3.2.2.2 Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Oluşum Süreci

Yaşam biçimlerinin rasyonel olarak mekan yansıtılmadığı; mekanı oluşturan ve onu çevreleyen yapı kabuğunun, aynı zamanda bir iklimsel dönüştürücü olarak çalışmadığı; estetik ve kültürel değerlerden yoksun; çevreye ve doğaya saygısı minimuma indirgenmiş Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri (Başakman, 1991), büyük oranda ekonomik faktörlerin etkin olduğu bir süreç içinde oluşmaktadır. Bu süreç, gecekonduarda, yapsatçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlarda ve tip projelerde ayrı ayrı incelenecektir.

a-Gecekonduların oluşum süreci; İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan, toplumsal değişimler sonucunda başlamıştır. Bu dönemde, kırsal alanda görülen sosyo-ekonomik yapısal dönüşüme paralel olarak, kırsal alandan kentlere göç başlamış ve 1950'lerde hızlı bir kentleşme sürecine girildiği izlenmiştir. Tarımda işgücünün yoğun kullanımını sınırlayan makineleşmenin başlaması ve tarımdaki teknolojik gelişmenin yanı sıra fiziksel ulaşım ve haberleşme olanaklarının hızla gelişmesi, kentleşme olayının hızlanmasına ve göç olayının aşırı bir şekilde artmasına neden olmuştur (Erdoğan, 1992). Kırsal kesimde toprağın parçalanmışlığı ve verimsizliğinin yol açtığı işsizlik; bölgeler arası ekonomik dengelerin oluşturulamayışı; metropollerde iş bulma olasılığının fazlalığı gibi ekonomik nedenler; taşradaki sosyal baskı ve kan davası gibi ihtilaflardan kaçma isteği; hemşerilik ve akrabalık ilişkilerinin bulunması gibi sosyal nedenler; daha önce metropole gelip toplumlarda yer edinmiş kişilerin politik güç oluşturma amacıyla göçü teşvik etmeleri; insanların terör olaylarından kaçma isteği gibi politik etkenler ve küçük yerel yönetimlerin çeşitli yetersizlikleri nedeniyle halkın isteklerine cevap verememelerinin oluşturduğu idari nedenler aşırı göçe sebep olmuştur (Anon, 2001a). Aşırı göç sonucu, büyük kentlere göç eden, gelir düzeyi düşük grupların barınma gereksinmesi, büyük ölçüde konut açığına neden olmuştur. Hızlanan kentleşmenin gerektirdiği konut ihtiyacı karşılanamamış ve yasal yollardan barınma sorunları çözülememiştir. Bu durum, gecekonduların oluşum sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

İlk oluşum dönemlerinde, gecekonduya yaşayanlar radikal davranış içinde olmamışlardır, çünkü içinde bulundukları koşulları, geldikleri yerlerle karşılaştırmakta ve yeni şartların daha

iyi olduğunu düşünmektedirler. Alt gelir grubu için ilk aşamada önemli olan, barınacak konut ve iş sağlamaktır (Arslan, 1998). Bu nedenle; derme çatma yapı malzemeleriyle, masum ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan ilk gecekondu örneklerinin asıl üretim amacı, en hızlı şekilde barınak elde etmek olmuştur.

Aktüre, gecekonduların oluşum sürecinde, gecekondu şemalarının iki farklı şekilde geliştiğini söylemiştir. İlkinde, “oda” temel planlama birimi olarak alınmıştır ve gerektiğinde başka odalar da eklenmektedir. Bu, gecekondulaşma sürecinin ana evresini yansıtmaktadır. İkinci şekilde ise, “tüm konut” temel planlama birimi olarak ele alınmış, konutun boyut ve biçimi belirlenmiş, daha sonra odaların bölünmesine ve işlevlerine karar verilmiştir. Ancak, ilk gecekondu yapım şekli daha yaygındır (Özsoy, 1998). Minimum alanda maksimum kullanımın sağlanması esasına dayalı gecekondu planlarında; günlük oturma, yaşama, yatma eylemleri bir ya da iki hacimde çözülmüş, yemek bazen bu işlevlerle birlikte yer almıştır. Ayrıca yapıların içinde, hem mutfak, hem banyo, hem giriş v.b. olan, çok farklı fonksiyonları bir arada barındıran, karmaşık eylemli mekanlar da bulunmaktadır (Şen, 1968). Gecekondu olgusu, başlangıç noktasından hedef, amaç ve nitelik ölçütlerine göre çok farklı noktalara kaymıştır (Şenyapılı, 1998). Süreç içindeki teknolojik değişimler ve gelirdeki farklılıklar ile, derleme malzemelerden briket, tuğla ve beton gibi kalıcı yapı malzemelerinin kullanımına geçilmiştir. Özellikle gecekondu ticaretinin başlaması, hisseli parsel olgusunun başlaması kira yolu ile gelir elde etme olanaklarının doğması ile rant sağlama çabası barınma gereksinmesinin önüne geçmiştir (Görgülü, 1998). Bunun sonucunda, gecekondu bölgelerinde apartmanlaşma başlamıştır. “Gecekondular; benzer bir biçimde başlamalarına rağmen, topoğrafyadan kaynaklanan iki ayrı süreçle ve yerleşme tipiyle sonuçlanmışlardır. Çok dik yamaçlardaki yerleşmeler, topoğrafyanın elverişsizliği nedeniyle zaman içinde dikey olarak yoğunlaşmamış ve orijinal kırsal karakterlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Az eğimli ve düz arazilerdeki yerleşmeler ise, imar aflarının ve yeni imar haklarının sonucunda yatay ve dikey olarak gelişmiş ve zamanla birleşerek devasa apartman bölgelerine dönüşmüşlerdir” (Bilgin, 1996).

“Başlangıçta, az gelirlilerin barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla, halkın kendi bulduğu ve kendisiyle yakınlarının yardımlaşması yoluyla yapılan, bu nedenle ‘halk sektörü’ olarak da nitelenen gecekondulaşma, daha sonra ticarileşmiş ve büyüyen kentlerin rantını paylaşma yarışına dönüşmüştür” (Arslan, 1998). Bu aşamadan sonra, yani gecekonduların ticari bir meta haline gelmesiyle, dar gelirli ailelere arsa ve yapı malzemesi sağlayan ve gecekondu yapıp satan “gecekondu tacirleri” türemiştir (Gökmen, 1998).

1980 sonrasında gecekonduların yaşadığı bu dönüşüm, genelde gecekonduların kent içindeki yerine göre üç şekilde gerçekleşmiştir.

- Birincisinde, büyük inşaat şirketleri, kentin en merkezi ve ana yolları üzerindeki gecekonduların alanlarını kapatarak inşaat yapmışlardır. Bu inşaatlardan gecekonducuya pay verilmemiş, para ya da başka bir yerde arazi veya konut verilerek alandan uzaklaştırılmışlardır.
- İkincisinde yap-satıcılar devreye girmiştir.
- Üçüncü ve en yaygın olanında ise gecekondular kendi olanakları ile gecekondularını apartmana çevirmişlerdir. Bu apartmanların inşaat süreci şöyle gerçekleşmektedir. İnşaat genelde bir kalfaya ya da ustaya verilmekte, bazı durumlarda konut sahibi de inşaat katılmaktadır. Eğer, inşaat sahibi bu inşaat işlerinden anlıyorsa para ile tuttuğu işçilerle inşaatı kendisi denetleyip ve yürütmektedir. Yapım süreci kısadır. Bu apartmanların inşaat süreci, gecekonduların yapım sürecine benzemektedir (Şenyapılı, 1998).

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanların oluşum süreci; 1954’de çıkarılan kat mülkiyeti yasası ile başlamıştır. Bu yasa, küçük arsa sahibini, küçük sermaye sahibi müteahhit ve küçük birikim sahibi konut alıcısı ile elverişli ve güvenli bir piyasa ortamında buluşturmuştur. Böylece, hiçbirinin tek başına gücünün yetmediği bir girişim, gönüllü ve güvenli bir piyasa ilişkisi içinde bir araya gelen orta tabakaların güçlerini baştan birleştirmesiyle mümkün hale gelmiştir (Bilgin, 1996). Balamir’in (1996) “ön paylaşımlı yapım süreci” diye adlandırdığı bu süreçte; “yapımcı, yapının yapılmasına ön ayak olan girişimci; arsa sahibi, rant karşılığında sermayenin üretilmesine izin veren tek elci; yatırımcı birey ve hane halkları ise sürece yapım öncesindeki katkıları ile bağlanarak üretim sermayesini oluşturan taraflardır”.

Küçük bir birikimi olan yapımcı müteahhit, arsa sahibi ile binanın yapımı için anlaşmakta ve bu anlaşma şartlarıncı arsa sahibine, yapılacak olan binadan belli oranda kat ya da daire verilmektedir. Küçük birikimi olan müteahhit arsa giderini bu şekilde karşıladıktan sonra, yapım giderleri için yatırımcılarla buluşmakta ve yapılan ödemeler karşılığında, yine daire ya da kat karşılığında sözleşmeler yapılmaktadır. Yapımcı bu birleşmiş sermaye gücü ile yapıyı tamamlamakta ve her grup kendi hakkına düşen bölüme sahip olmaktadır.

Bu yapıların oluşumunda Geleneksel Türk Evi sahiplerinin de katkıları olmuştur. Geleneksel Türk Evleri zamanla yıpranmaya başlamış, onarımı için imkan oluşturmamayan mal sahipleri yap-satçı usul ile mekanlarını yıkıp apartmanlara dönüştürmüşlerdir. Koruma anlayışının zayıf olduğu süreçte hızını alan bu sistem, hemen hemen tüm kentlerde Geleneksel Türk Evi

kültürünü yok etmiştir. Bu durumu Tapan (1998), Tan Oral'ın aşağıdaki karikatürü ile ifade etmiştir (Şekil 3.20).

Şekil 3.20 “Beğenmedikleri ne varsa yıktılar” isimli karikatür (Tapan, 1998).

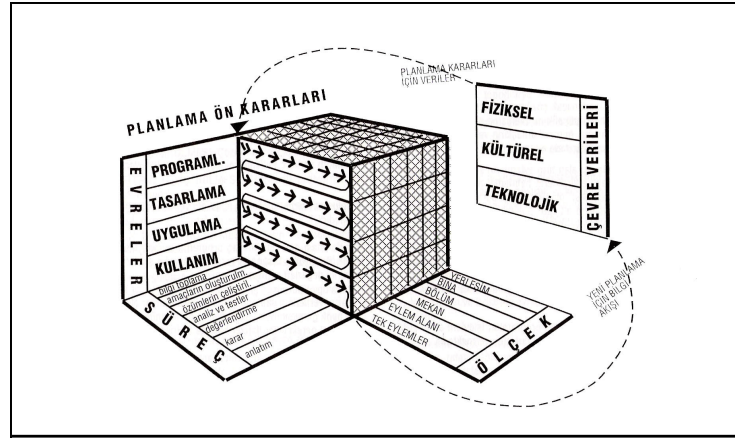
Nüfus artışlarına paralel olarak, yapı üretiminde büyük artış gözlenmiş ve ülkenin her tarafında birbirine benzer nitelikte, hiçbir tasarım verisine dayanmayan niteliksiz apartman yapıları yapılmıştır. Kentler, kendilerine özgü kimliklerini yitirmiş ve tek tip yerleşmelere dönüşmüşlerdir. “Yeni yapı stokunun %40-45’i bu mekanizma ile üretilmiştir” (Bilgin, 1996).

c-Tip projelerin oluşum süreci; Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, ülkenin çeşitli kamu yapılarına olan gereksinimleri ile endüstrileşme sonucu oluşan göç ve buna bağlı olarak artan konut açığı sonucu başlamıştır. Mevcut açığı kapatmak için, okul, hastane, adliye, toplu konut vb. yapılar için tip projeler üretilmiş, tek bir proje ile birçok yapı uygulanmıştır. Proje tasarımı her yapı için ayrı ayrı yapılmadığından ve yapılar hızlı ve ekonomik bir şekilde oluşturulduğundan, bu yöntemle yapı yapmak uygun görülmüş ve tercih edilmiştir. Oluşum sürecinde mimarlık hizmeti projeden ibaret görülmüş, projeler dosyalarda duran evrak şeklinde oluşturularak, her ihtiyaç olduğunda çıkarılmış ve uygulanmıştır.

Atilla Yücel; “üretilen tek projenin tekrarına bağlı olan tip proje uygulaması, endüstride prototipi hazırlanan ürünün fabrikada seri üretiminde karşılığını bulduğunu, çünkü her iki durumda da ihtiyaç duyulan ürünün hızlı, kolay ve ekonomik olarak çok sayıda üretilmesi amaçlandığını ifade etmiştir. Dolayısı ile tip proje hazırlamak ve uygulamak, fabrikada seri olarak makine üretmekle eşdeğer hale gelmiştir” (Tekin, 2005). Fabrikada üretim yapımına benzetilen bu sistem, olması gereken mimari planlama süreçleri dışında gerçekleşmektedir.

Mimarlıkta planlama, işlevlere bağlı mimari verilerin oluşturularak yöntemli bir şekilde bir araya getirilmesi ve bütünleştirilmesi ile istenen amaçlara varmak için, mimari etkinliklerin yönlendirilmesi ve değerlendirilmesi kararlarının tümüdür. Mimarlıkta planlama çok kapsamlı

bir etkinliktir ve mimari planlama süreci; ön planlama kararları doğrultusunda gelişen, programlama evresi, tasarlama evresi, uygulama evresi ve kullanım evresinden oluşmaktadır. Bu evreler arasındaki karşılıklı ilişkiler ve etkileşimler içindedirler ve çevre verileri bu evreleri etkilemektedir (Şekil 3.21) (Arcan, Evcı, 1999).

Şekil 3.21 Planlama sürecinin oluşumu; mekansal ölçeğe bağlı olarak planlama evrelerinin aşamalı bir düzende değerlendirilmesine ilişkin evre, süreç, ölçek ve çevre verilerinden oluşan, üç boyutlu planlama süreci modeli (Arcan, Evcı, 1999).

Mimar tarafından yapılmalarına karşın, yukarıda bahsedilen planlama süreçleri dışında yapılan tip projeler, iklim, yönlenme, topoğrafya ve sosyo-kültürel girdilerden bağımsız, yalnızca rastgele oluşturulmuş ihtiyaç programına bağlı olarak tasarlanmaktadır. Mimarın üretim süreci dışında da kaldığı bu yöntemle oluşturulmuş tip projelerle, farklı mekansal ihtiyaçlara cevap vermeyen, mekan çözümlemeleri yetersiz yapılar yapılmaktadır. Her iklimde, arazide ve her toplumda uygulanan bu yapılar, çoğu durumda başarısız yapı örneklerini ortaya koymaktadırlar.

Örneğin; sekiz yıllık eğitime geçişle yapılacak okulların tip projelerinin, üniversitelerin döner sermayeleri eliyle üretilmesine karar verilmiştir. Yıldız Teknik Üniversitesinde hazırlanan proje raporunda, projelerinin uygulama süreci ve sürecin olumsuz yönleri; okul arazilerinin seçim ve tahsisinin yanlış yapıldığı, imar planlarında yapılaşma için en olumsuz arsaların okullar için ayrılması; yerleşim planları müellifin bilgisi dışında oluşturulması; programda yer alan yapılar (okul, yemekhane..vb) hiçbir kriter gözetilmeden, tesadüfi bir biçimde seçilmiş olması; yapı denetim şirketlerinin, projeyi müellifin bilgisi dışında değiştirilebilmeleri; taşeron firmaların, bilgi ve donanım olarak yetersiz olmaları; müellifin uygulama ve kontrol sürecinin dışında bırakılması ve hiçbir şekilde etkin konumda olamaması ve buna bağlı olarak uygulamada büyük eksiklik ve yanlışlıkların yapılması şeklinde ifade edilmiştir. Sonuç olarak müellifin gerek proje değişiklikleri ve gerekse uygulama süreçlerinde devre dışı

bırakılmasıyla, çevre, iklim, arsa verileri ve bölgesel özellikleri göz ardı eden, tasarım sürecinin ana ilkelerini yok sayan yapıların ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda projenin, bölgesel iklim farkları, arazi yapısı, bölgenin depremsellik durumu ve çevresel mimari özellikler göz önüne alınarak alternatifleriyle irdelenmesi ve tasarlanması önerilmiş, ancak bu yöndeki tavsiyeler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmemiştir (Önel, vd., 2003).

Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünleri, farklı oluşum süreçlerinden geçerek meydana gelmişlerdir. Bu süreçler boyunca, bir çok farklı etmen, karşılıklı etkileşim içinde, birlikte veya ayrı ayrı etki göstererek form oluşumu belirlemişlerdir. Zaman içinde, bu etkenlerden bazıları diğerlerinden öne çıkmış, formları belirgin olarak etkilemişlerdir.

3.2.3 Mimarlık Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen Etkenler

Mimarlık; insan yapısı çevrenin örüntüleri, oluştukları dönemlerde yaşamış insanların etkinlikleri, zaman kullanımları, iletişim ağları ve bu ağların hiyerarşi ve teknolojisine attettikleri anlamın mekansal yansımalarıdır. Kamusal, yarı kamusal ve yarı özel mekanlarda yaşamının büyük bir kısmını geçirmek durumunda olan insan, toplumsal ve fiziksel çevresine karmaşık bir biçimde tepki göstermektedir. Çoğu kez insan davranışlarının toplumsal veya fiziksel etmenlerin hangisinden kaynaklandığı tam olarak açıklanamamaktadır. Bu bağlamda; mimari çevre salt bir kabuk ya da korunak değil; toplumsal ve fiziksel çevre etmenleri ile canlı arasındaki dengeyi amaçlayan bir “ara çevre”dir (Gür, 1996).

Çevre kelimesi, Türk dil Kurumu sözlüğünde, (mekansal olarak) “bir şeyin yakını dolayı, etrafı”; (mecaz anlamda) “bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit”, kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam” olarak verilmiştir. Kelimenin sosyolojik karşılığı ise “hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü” olarak tanımlanmıştır (Tdk., 2006).

Çevre, araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. İttelson (1960), çevreyi yedi niteliğe bağlı olarak algısal, betimleyici, estetik, uyum gösterme, bütünleştirici, nesnel ve ekolojik olmak üzere kavramsallaştırırken, Lawton (1970) çevreyi; birey; coğrafya, iklim, kaynaklar ve insan yapısı çizgilerden oluşan fiziksel çevre; aile, arkadaş, iş grubu gibi önemli davranış denetim kaynaklarını oluşturan kişisel çevre; yaş, sınıf, ırksal köken, yaşam şekli gibi nitelikleri kapsayan kişinin dışındaki çevre (insan üstü çevre) ve toplumsal norm ve kurumları kapsayan sosyal çevre olmak üzere beş bileşene ayırmıştır. Rapoport (1977) ise çevreyi, insanlarla objeler arasında gelişen güzel olmayan bir örüntü oluşturan ilişkiler serisi

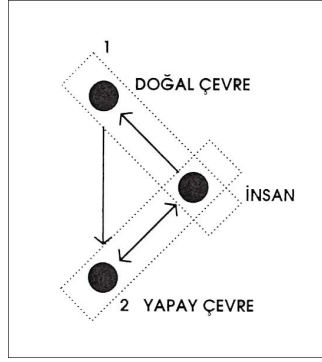
olarak tanımlamıştır. Çevre ve insan karşılıklı bir etkileşim içindedir. Gür (2000), çevrenin insan üzerindeki ve insan davranışının da çevre üzerindeki etkilerinin karşılıklı belirleyici olduğu konusunda bir konsensus olduğunu vurgulamakta; etkileşimleri dinamik ve adaptif süreçler olarak yorumlayan bu insan çevre modelinde; insan davranışının insan yapısı çevrenin örgütlenişine etki ettiğini ve karşılığında bu çevrenin de insan davranışına etki ettiğini ve her birinin diğeri tarafından değiştirilip ve şekillendirildiğini aktarmaktadır. “Rapoport, yapı çevresini; biyolojik yapı, sosyal organizasyon, dünya görüşü, yaşam şekli, sosyal ve psikolojik gereksinimler, kişi ve grup gereksinimleri, fiziksel gereksinimler gibi bileşenleri ile **insan**; iklim, yerleşim, malzeme ve teknoloji gibi bileşenleri ile **fiziksel çevre** arasındaki etkileşim olarak tanımlamaktadır. Sözü edilen bu bileşenler, yapı biçimlenişinin belirleyicileri olarak fiziksel ve kültürel etkenlerin önemini ortaya koymaktadır” (Ertürk vd., 2006).

Çevrenin insanla ilişkileri, çevre açısından genel olarak üç bölümde gelişmiştir (Özsoy, 1983):

- Çevre, insanın fizyolojik ihtiyaçları ve bunlardan doğan amaçları için imkanlar sağlar.
- Çevre, insanın amaçlarını gerçekleştirmesi için gerekli olan özel davranış örüntülerine olanak sağlar.
- Çevre, insanın amaçlarını gerçekleştirmesinde gerekli olan psikolojik koşulları, belli simgesel ve etkileyici görevleri yerine getirerek destekler.

İnsan çevre ilişkisinde, çevreyi oluşturan kabuğun bileşenlerinin kimliğini, davranış ve özellikleri de çevrenin biçimlendirilmesinde etkilidir. Bu bakış açısına göre çevre; yaşayan varlığın duyarlı olduğu ve tepkide bulunabildiği tüm nesnelerden, koşullardan, güçlerden ve ayrıca uyarıcıların yoğunluk ve yönlerindeki değişimlerden oluşur (Aysel, 2004).

Yaşamın olduğu ilişkiler ortamını kapsayan çevre, fiziksel tüm ilişkileri olduğu gibi, toplumsal ve üretim ilişkilerini de içerir. Fiziksel çevre, uzun süreden beri karşılıklı etkileşimler ve insan eylemleri dolayısıyla birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayacak olan doğal ve yapay ortamlar, toplumsal çevre ile güçlü neden sonuç ilişkileriyle birbirine bağlı bir alt yapı (üretim ilişkileri) ile üst yapıdan (örf, adet, kültür, ahlak, hukuk, politika, vb.) oluşur. Bu tanım, insanın çevreye katılması ile tamamlanır ve tüm yaşam ilişkilerini kapsayan dinamik bir sistem bütünlüğü kazanır (Şekil 3.22) (Karabey, 1978).

Şekil 3.22 İnsan çevre ilişkisinin döngüsü (Aysel, 2004)

İnsan ve çevre ilişkisi, ilk çağlarda insanın çevre koşullarına uyma, yaşamına uygun çevre araması ölçüsünde pasif bir uyumluluktan, doğa üzerinde egemenlik kurma, yönlendirme, biçimlendirme boyutlarında bir egemenlik ilişkisine dönüşmüştür. Yaşanabilir bir çevre yaratma, doğayı biçimlendirme, denetim altına alma “mimarlık” eyleminin ilk aşaması olarak yorumlanabilmektedir (Aysel, 2004).

Mimarlık eyleminin başladığı tarih öncesi çağlardan günümüze kadar dünya üzerinde bir çok yapı inşa edilmiş, çok çeşitli yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde, aynı bölgede, aynı teknoloji ve olanaklara sahip toplumlarda kimi zaman aynı tipte binalar yapılırken, kimi zaman ise birbirinden tamamen farklı binalar yapılmıştır. Bu durum, insanları yönlendiren ve kısıtlayan bir takım etkenlerin olduğunu ve bu etkenlerin biçimlenmeyi doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilediğini göstermektedir.

Divanlıoğlu (1980); mimarlıkta biçimlerin oluşma etkenlerini;

- Coğrafi, jeolojik, topoğrafik ve iklimsel etkenler,
- Sosyal ve ekonomik, politik ve askeri koşullar,
- Teknik koşullar,
- Din, felsefe ve töre, bilim ve sanat olarak sınıflandırmıştır.

Mimari biçimlerin oluşuma etkenlerin bir çoğunun, Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda da etkili oldukları görülmektedir. Erpi (1990), geleneksel mimarilerin oluşmasında;

- İklim koşulları,
- Yöredeki mevcut yapı malzemesi ve bu malzemenin kullanımı ile gelenekselleşen yapı teknolojisi ve
- Toplumun sosyal yapısı ve kültürü olmak üzere başlıca üç etken güçten söz etmiştir.

Ünügür (1992), geleneksel yapıların, insana ve toplumun sosyo-kültürel yapısına gösterdiği

uyum ile yüksek bir “işlevsel performans” gösterirken, doğa koşullarına uygun “rasyonel detaylandırma” ile de üst düzeyde bir “yapısal performans” ortaya koyduklarını vurgulamış; bu doğrultuda, Mimarlı Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenleri sosyo-kültürel yapı ve doğa koşulları olarak aktarmıştır. Özsoy (1983) bu etkenleri ;

- İklimsel,
- Malzeme, yapım ve teknoloji
- Arazi,
- Savunma, ekonomi, din ve
- Yaşam biçimi olarak sıralarken;

Akı ve Yüksel (1983) etkenleri;

- Doğal çevre etkenleri (iklim, topoğrafya, arazi),
- Sosyal çevre etkenleri (kültür, din, vs.) ve
- Yapay çevre etkenleri olarak üç alt başlıkta irdelemiştir.

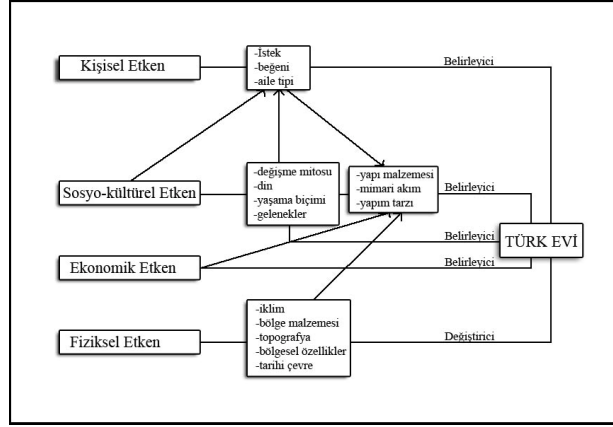
Doğal etkenlerini Küçükerman (1988) , engebeler ve iklim olarak değerlendirmiştir. Gür (2000) ise sosyal etkenlerin; aile büyüklüğü, ailenin sosyo-ekonomik statüsü, ailenin dünya görüşü ve toplumsal tutumları, aile yapısı ve ailedeki roller, ailenin yaşam sürecindeki roller, ailenin yaşam biçimi ve ailenin öz imgesi alt başlıklarında ele almıştır.

Safranbolu evlerinin inceleyen Günay (1989) etkenleri daha detaylı irdelemiş;

- Coğrafi etkenler: engebeler, iklim, afetler, yapı malzemesi,
- Tarihi etkenler: tarihçe, nüfus, yönetim, eğitim,
- Yaşama biçimi: doğaya karşı tutum, kapalı ekonomi, gelenek, görenek ve din,
- Aile yapısı ve
- Günlük hayat olarak sınıflandırmıştır.

Ertürk vd. (2006), konut biçimini belirleyen etkenleri; coğrafyanın sunduğu topoğrafya, yakın çevrede bulunan malzeme ve teknik ve bölgenin iklimsel verileri ile **doğal, fiziksel çevre etkenleri**; toplumun üretim biçimi ve sosyal refah düzeyi, aile yapısı, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, dini inançlar, yaşam biçimi ve davranışlar ile **sosyal ve kültürel etkenler** olarak tanımlamıştır.

Özakın ise; kişisel, sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel etkenlerin, nasıl karşılıklı bir etkileşimle yapının oluşumunu belirlediklerini, “Türk Evi’nin oluşumundaki etkenler” isimli şemasında (Şekil 3.23) anlatmıştır (Hattap, 2005).

Şekil 3.23 Geleneksel Türk Evi'nin oluşumundaki etkenler (Hattap, 2005)

Gür (2000), geleneksel konutlar incelenirken doğal, kültürel ve sosyal etmenlerin ayrı ayrı ele alınmasının doğru ve yeterli olabileceğini aktarmıştır. Çünkü gerek insan toplulukları gerekse insan yapısı çevre, kendilerinden önce var olmuş doğal dizgeler içinde yer alır ve bunlardan etkilenirler. Gür, konut biçimin belirleyicilerini, Rapoport ve Altman'a dayalı olarak geliştirdiği çizelge ile ortaya koymuştur (Çizelge 3.1)

Doğal Belirleyiciler	Sosyal Belirleyiciler	Kültürel Belirleyiciler
- İklim, - Topoğrafya, - Çevresel örüntü ve doku, - Çevrede varolan malzeme.	- Toplumun teknik bilgi düzeyi, - Yasal düzenlemeler, - Toplumun refah düzeyi, - Toplumsal yapı, - Aile ve toplum ilişkileri.	- Dünya görüşü,kültürel değer ve normlar, - Yaşama biçimi ve davranışlar, - Çevre kullanım normları, - Konutun kullanım ve anlamı,

Çizelge 3.1 Konut biçiminin belirleyicileri (Gür, 2000)

Rapoport (1969), "House Form and Culture" isimli kitabında, biçimlerin oluşumunda asıl belirleyicinin kültür olduğu vurgulamış ve etkenleri;

- İklim ve ihtiyaçlar,
- Malzeme, konstrüksiyon ve teknoloji,
- Arazi,
- Savunma,
- Ekonomi,
- Din ve
- Sosyo- kültürel etkenler olarak incelemiştir.

Özbek (1990) ise; Rapaport'un bu çalışmasını esas alıp bazı düzenlemeler yaparak geliştirdiği “Geleneksel evlerde yapı formunu etkileyen faktörler ve formun tanımlanması” isimli tezinde etkenleri iki ana başlıkta ele almış ve bunları;

- Fiziksel Faktörler: iklim, malzeme, topoğrafya ve
- Sosyo-kültürel Faktörler: yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar, aile yapısı, din, mahremiyet, sosyal ilişkiler, ekonomi, estetik değerler, savunma olarak belirlemiştir.

Eyüce (2005); geleneksel yapıların, bulundukları yörenin doğa koşulları ile büyük ölçüde uyumlu olarak biçimlendirildiğini, ancak, geleneksel mimarilerdeki doğa ile olan uyumun geleneksel biçimlenmelerin belirleyicisi olup olmadığı konusunun sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. Örnek olarak; mekan düzenlemesi iç avlu çevresinde oluşan geleneksel evlere, tarihin çeşitli dönemlerinde ve birbirinden farklı iklim özellikleri olan bölgelerde rastlanıldığını belirtmiş; bunun nedenini ise, biçimin oluşmasında *doğal etkenlerin* yanında *sosyo-kültürel etmenlerinde* olmasına dayandırmıştır.

Bu tez kapsamında; Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenler, yukarıda değinilen çalışmalar doğrultusunda;

1. **Doğal Çevre Etkenleri:** iklim, topoğrafya ve arazi, malzeme ve yapım teknikleri
2. **Sosyo-kültürel Çevre Etkenleri:** yaşama şekli ve temel ihtiyaçlar, aile yapısı ve komşuluk ilişkileri, dini inançlar ve mahremiyet, ekonomi, politika ve hukuk

olmak üzere iki ana başlıkta ele alınacaktır.

Bu etkenlerin Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin ve Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin (gecekondular, yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve tip projeler) oluşumunu etkileyip etkilemediği örneklerle irdelenecektir.

3.2.3.1 Doğal Çevre Etkenleri

Doğal çevre ve mimari ilişkisi, ilk çağlara kadar dayanmaktadır. İnsanlar, ihtiyaçlarını kolayca karşılayabildiği yerlerde yerleşmiş ve kültürler oluşturmuşlardır. Toplumlar, ancak barınabildikleri, ziraat yapabildikleri, suyu kolayca bulabildikleri, iklim şartlarından rahatsız olmadıkları, diğer yerlerle kolayca ulaşımını sağlayabildikleri ve kendilerinin dış tehlikelerden koruyabildikleri alanlara yerleşmişlerdir. Bütün bu imkanlar doğal çevre şartlarına bağlıdır (Tonbul, Karadoğan, 2001). Frampton, yapı ile doğal çevre ilişkisini; “Yapı ve mimarlığın doğayla ilişkisi diğer sanat biçimlerinin hepsinden daha fazla etkileşimlidir. Doğa, yalnızca topoğrafya ve arazinin kendisi değil, aynı zamanda mimarlığın diğer bütün sanatlardan çok daha duyarlı olduğu iklim ve ışıktır. İnşa edilen biçim, bu iki unsurla ve gece-gündüz ve mevsimlere bağlı durumlarında zamanla yoğun bir etkileşime girer” şeklinde

anlatmıştır (Aldersey, 1999).

Yapımı biçimlenmesinde önemli etkileri olan, doğal çevre etkenleri;

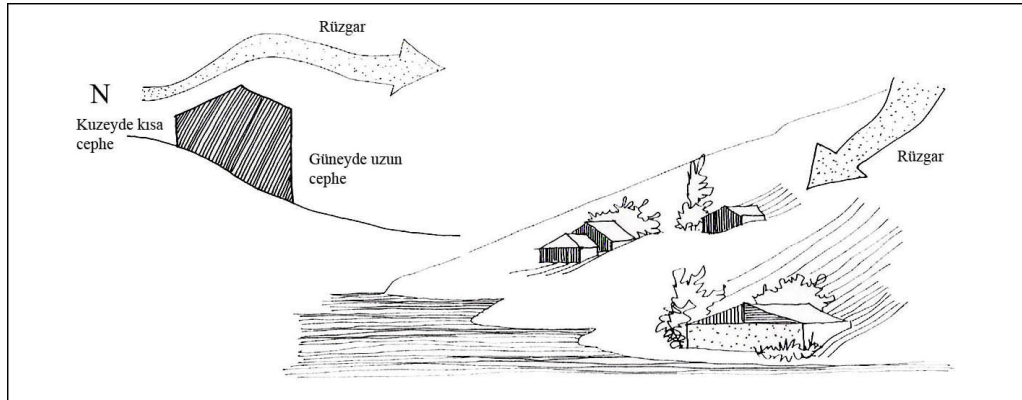
1. İklim,
2. Topoğrafya ve arazi,
3. Malzeme ve yapım teknikleri

olmak üzere üç alt başlıkta incelenecektir.

3.2.3.1.1 İklim

Yapıların ve yapıların bir araya gelmesiyle oluşan yerleşmelerin tasarımında önemli etkenlerin başında iklim gelir. Tasarımda iklim verilerinin olumlu yanlarından olabildiğince yararlanmak, olumsuz yönlerinden ise korunmayı sağlayacak çözümler getirmek, iklimle dengeli yapı ve yerleşmelerin oluşturulmasını sağladığı gibi, yaşanabilir uygun fizik ortamlarının yaratılmasını da olanaklı kılar.

Yapı ve yerleşmelerin biçimlenişlerini etkileyen iklim verileri: Sıcaklık, bağıl nem ve yağışlar, rüzgarlar, dolaysız güneş ışıınımları olarak sıralanabilir. Değişik iklim tiplerine göre bu doğal veriler birbirlerine oldukça yakın olabildiği gibi, birbirlerinden büyük mesafeler de gösterebilir. Bu da: coğrafi konum, topoğrafya özellikleri, bitki ve zemin (yüzey) örtüsü, deniz ve su olgusu, denizden yükseklik gibi doğal çevre etkenlerinin rol oynaması yanında, eğer bölgede söz konusu ise, yapma çevreden kaynaklanan bölgesel iklim etkileri ya da değişimleri rol oynar (Şerefhanoglu, Zorer, 1996). Örneğin; İsviçre'deki bir yerleşmede, konutlar soğuk rüzgarlardan maksimum korunacak şekilde araziye yerleştirilmiştir. Konutlarda ise, kuzeyde kısa cephe yapılarak kuzey rüzgarlarına karşı koruma sağlanmıştır (Şekil 3.24) (Rapoport, 1969).

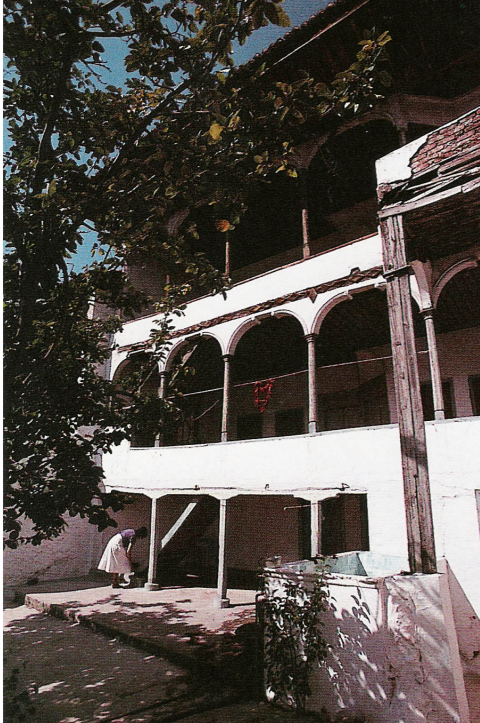

Şekil 3.24 Rüzgara göre biçimlenmiş yerleşme ve konut, İsviçre (Rapoport, 1969).

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Anadolu'nun farklı bölgelerinde, farklı iklim türleri görülür. Buralardaki farklı iklim verileri, Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin belirli bir yönde gelişmelerinde etkili olmuştur (Eldem, 1984). Yapıların dış yüzeyleri, duvar kalınlıkları, duvar yüzeylerindeki pencere ve kapı boşlukları ısı kaybı/kazancı ve doğal havalandırmanın gerekli koşullarda sağlanmasına olanak verecek biçim ve boyutlarda geliştirilmiştir. Yağmur, kar ve rüzgara dayanıklı çatı biçimlenmeleri ve saçak boyutlandırmaları birçok Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürününün belirgin özelliğidir. Doğa ile uyumlu olarak biçimlenmiş geleneksel yapı örnekleri ve bu örneklerle özgü ayrıntılar sayılamayacak kadar çoktur (Eyüce, 2005). Türkiye'deki değişik iklim verilerini ve bunların etkileri doğrultusunda gelişen yapıların özelliklerini, Sözen ve Eruzun (1992) şöyle aktarmıştır;

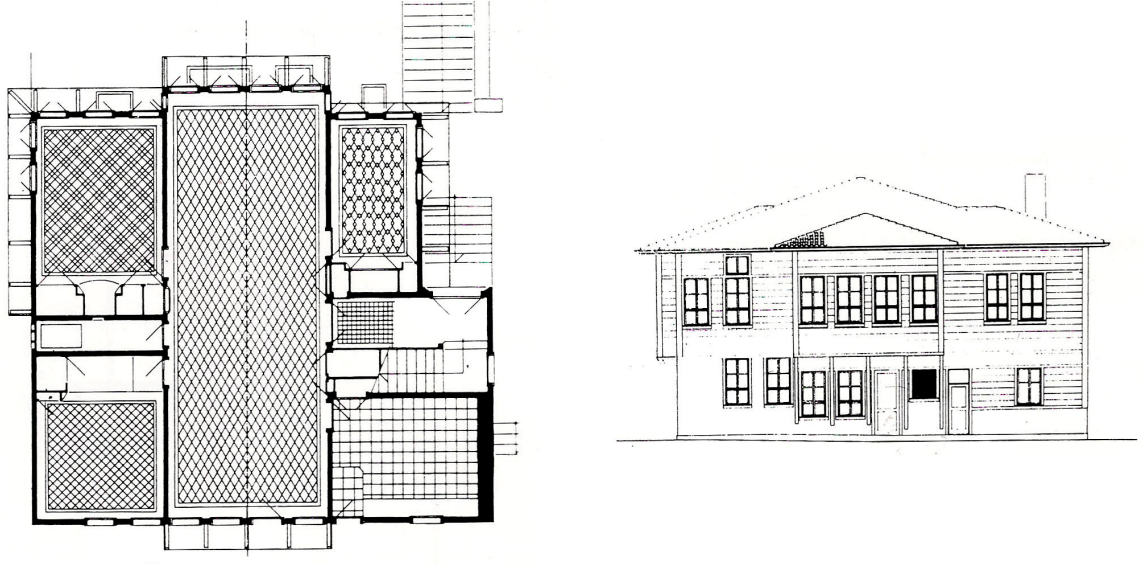
Akdeniz İklimi (Ege ve Akdeniz Bölgesi): Yazlar sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçer. Bu etkenlere bağlı olarak, evler açık sofalıdır. Oran olarak, yaklaşık kapalı mekanların alanı kadar açık mekan alanı oluşturulmuştur. Zemin katın bahçeye dönük yönü açık bırakılmış, iç-dış mekan bütünleşmesi sağlanmıştır (Şekil 3.25).

Şekil 3.25 İç-dış mekan bütünleşmesinin sağlandığı Muğla evlerinden örnekler (Bektaş, 1996).

Ilıman İklim (Marmara ve Karadeniz): Güneye göre kış aylarının daha soğuk oluşu, sofanın kapalı duruma gelmesini sağlamıştır. Karniyarık iç sofa, orta sofa tipleri yaygındır (Şekil

3.26). Ancak bu tek geçerli kural değildir. İklimi daha yumuşak olan Doğu Karadeniz' de, evlerin içinde açık sofalılara da rastlanabilmektedir.

Şekil 3.26 Karnıyarık tipi sofa örneği, Hahambaşı Konağı, Hasköy, İstanbul (Bektaş, 1996).

Karasal İklim (İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi): Yarı kurak karasal iklimin etkisi altındaki İç Anadolu Bölgesi evleri genellikle iç sofalıdır. Kışları soğuk ve yağışlı, yazları serin olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde ise, sofa oldukça küçülmüş ve Divanhane adını almıştır. Mekanlar küçük pencerelidir ve yönelenmede güneşli yönlerin tercih edildiği evler çoğunluktadır (Şekil 3.27).

Şekil 3.27 Küçük pencereli, güneşe yönelmiş yapı örneği, Suçatı, Sivas (Sözen, Eruzun, 1992)

Karasal Akdeniz İklimi (Güneydoğu Anadolu): Kışları yağışlı ve soğuk, yazları ise kurak ve çok sıcak evlerdeki mekan düzenini, büyükçe bir avlu etrafında yer alan eyvanlı mekanlar oluşturur (Şekil, 3.28).

Şekil 3.28 Güneydoğu Anadolu'da yer alan, büyük avlulu Mardin evi (Sözen, Eruzun, 1992).

Birçok iklim bölgesinde görülen önemli ısı değişimleri, Geleneksel Türk Evleri'nde farklı mevsimlerde kullanılmak üzere yapılan yaz ve kış odalarını geliştirmiştir. Küçükerman (1988), bu odaların genel ilkelerini:

Yaz odası;

1. Havalandırma, güneş açısından uygun yönlendirilmiş,
2. Üst katın köşe noktalarına gelecek şekilde yerleştirilmiş,
3. Duvar, döşeme ve tavan ince ve geçirimli,
4. Daha yüksek, açık ve geniş,
5. Pencereleer geniş ve dışa açılma fazla,
6. Uzun süre oturulduğu için iç düzenleme daha özenli;

Kış odası ise;

1. Serin esintilere kapalı, güneş alacak şekilde yönlendirilmiş,
2. Ara katlara ve ara odalara gelecek şekilde yerleştirilmiş,
3. Kalın ve geçirimsiz malzeme kullanılmış,
4. Daha alçak, dar, küçük,
5. Pencereleer küçük ve kapaklı,
6. iç düzenleme yalın, şeklinde sıralamıştır.

Sıcaklık, yağış, rüzgar, rutubet ve ışık bileşenleri ile iklim; yapıların plan kurgusunu ve cephe özelliklerini, pencere boyutlarını, çatı ve saçak şekillerini, odalar ile odalar arasındaki ortak alanların düzenini, birbiriyle ilişkilerini ve yönlendirmelerini vb. etkilemiştir.

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

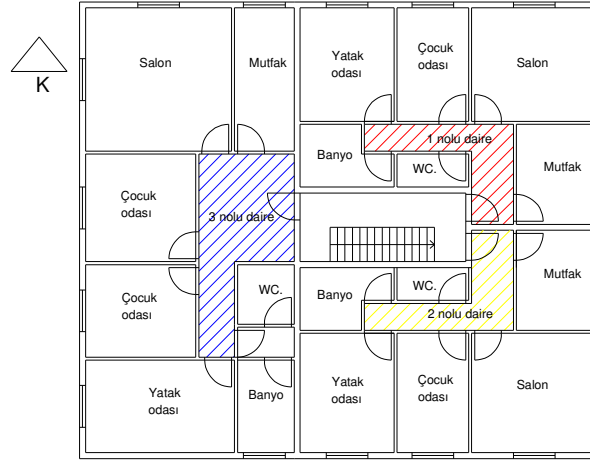
a- Gecekondular: İlk yapılan gecekondu, acil barınma amacıyla yapıldıklarından, yapan kişinin tek endişesi en kısa zamanda kapalı bir alan oluşturmaktır. Yani, gecekondular “dört duvar bir çatı” dan oluşur. Bu nedenle, gecekondu iklim verileri pek fazla dikkate alınmadan yapılmışlardır. Örneğin; gecekondu üzerinde yürünen döşeme çoğu zaman doğal zemindir. Zemin üzerine ya bir keçe, ya bir kilim ya da çok nadiren tahta veya beton serilmiştir. Bu nedenle zeminde yalıtım problemleri ile karşılaşmaktadır. Ayrıca, kişi bir an önce yapısını ucuz bir malzeme ile örtmek istemektedir. Bunun için, önceleri gaz tenekelerini yayarak ve yan yana getirerek çatısını örtmüş, sonraları çok daha çabuk uygulanabilen serilebilir cinsten rüberoit ve benzeri malzemeler kullanmışlardır. Daha sonra ise beton ve kiremit kullanarak çatıları ıslah etme yollarını aramışlardır (Şen, 1968). Ancak, bu kalitesiz malzemelerle ve kötü işçilikle yapılan çatılar iklim şartlarına uyum sağlamamakta, yağmur suyunu içeri almakta, çatılar rüzgarda uçmaktadır. Bunun için çatıların uçmasını engellemek ve aralardan yağmurun içeri girmesinin önlemek için, çatıların üstlerine, araba lastiği, taş, tuğla vb. malzemeler koymuşlardır (Şekil 3.29). Alt gelir seviyesine hitap eden gecekondu, gayri resmi yapıldıkları için kısa zamanda inşa edilmeleri ve ucuz ve derleme malzemeler kullanılarak oluşturulmaları gibi nedenlerle iklim verileri göz ardı edilerek yapılmışlardır.

Şekil 3.29 Çatıların üzerine taş ve lastik koyularak çatıların uçması önlenmeye çalışıldığı gecekondular örnekleri, İstanbul, Ümraniye.

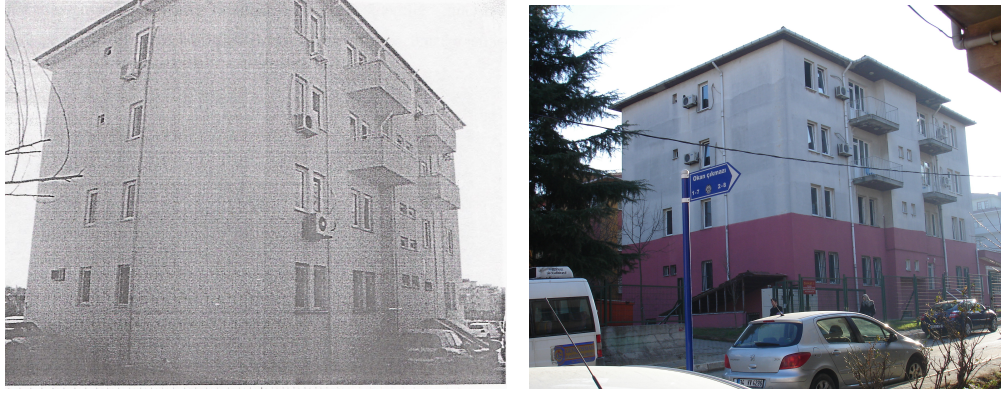
b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinde görülen, doğal çevre koşullarıyla bire bir ilişki içinde olma özelliğinden uzaktırlar. Çünkü, maksimum kar sağlama amacıyla yapılan yapılar, iklim verilerine uyum sağlayacak şekilde değil, en fazla gelir getirecek şekilde tasarlanmaktadır. Türkiye’nin her bölgesinde yapılan apartmanlarda, arsayı en karlı şekilde değerlendirmek amacıyla, 3 yada 4 daire üzerine kurgulanan planlarda dört farklı yöne de bakan daireler elde edilmektedir. Bu dairelerin kimi yazın aşırı sıcak olurken kimi bütün kış nem sorunu yaşamaktadır. Örneğin Şekil 3.30’da görülen Ümraniye’de gerçekleştirilmiş apartmanda, yön verisinin

önemsenmediği görülmektedir. Kuzeye bakan salon ve yatak odaları, yaşanan problemlerin en güzel göstergeleridir. Gür (2000), Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bölgenin iklimsel özellikleri görmezden gelinerek yapılan apartmanların, görsel bozulmaya eşlik eden sağlıksız yapılar olduğunu aktarmıştır. Oysa yoğun yağmur ve yüksek rutubet oranı olan bölgede, yapı fiziğinin ciddi anlamda göz önünde bulundurulması gerekliliğini vurgulamıştır.

Şekil 3.30 Üç daire üzerine kurulmuş apartman örneği, Şahin Apartmanı, Ümraniye, İstanbul.

c-Tip projeler: Tek bir projenin farklı alanlarda uygulanması sonucu oluşan tip proje yapıları, iklim verilerinden tamamen uzaktır. Aynı proje, Antalya'da da Kars'da da uygulanmaktadır. Bu nedenle yapılarda yönlenme ve yalıtım sorunları ortaya çıkmakta, sıcak bölgelerde ısı girişi, soğuk bölgelerde ise ısı kaçıışı önlenememektedir. İnsan konforunu etkileyen iklim faktörü dikkate alınmadığından, yapılarda gerekli olan konfor sağlanamamaktadır. Örneğin; tip proje ile yapılmış olan Antalya Merkez Ahatlı 18 numaralı Sağlık Ocağı (Şekil 3.31a), Antalya iklim şartlarına göre yapılmamıştır. Aynı sağlık ocağına İstanbul Ümraniye'de de rastlanmaktadır (Şekil 3.31b). Bir sağlık yapısı için önemli sayılan tesisatın, iklim koşulları düşünülmeden yapılması nedeniyle sorunlarla karşılaşmış, bireysel klimalarla çözüme gidilmesi, ek maliyetler getirmiştir. Antalya Muratpaşa Lisesi'nde de benzer sorunlar mevcuttur. Özellikle iklim şartları yazı doğru ağırlaşan bu sıcak bölgede, okulun kapalı spor salonunun olmaması ve yaz-kış spor faaliyetlerinin açık alanda yapılması olumsuzluklara sebep olmaktadır (Tekin, 2005).

Şekil 3.31 a-Ahatlı Sağlık Ocağı, Antalya (Tekin, 2005), b- Ümraniye Merkez Sağlık Ocağı, İstanbul

3.2.3.1.2 Topoğrafya ve Arazi

Yeryüzü, homojen bir yüzeye sahip olmadığından, topoğrafya açısından bazı alanlar insanlar için yaşam sahasını daraltıp sınırlandırırken, bazı yerler elverişli imkanlar sunmaktadır. Tarih boyunca yerleşme üzerinde etkili olan jeomorfolojik ve topoğrafik birimler; tarımsal aktiviteye izin verme, konut yapımına elverişlilik, malzemeyi kolayca bulma, ulaşım, savunma, çevreye hakim bir konumda bulunma, uygun manzara gibi kaygılarla değerlendirilmişlerdir (Tonbul, Karadoğan, 2001). Zeminin jeolojik yapısı ve örüntüsü, yapıların şekillerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır (Eldem, 1984).

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Arazinin düz ya da eğimli olması hem yapıların biçimlerini hem de yerleşmelerin düzenlerini etkilemiştir. Yapıların yerleşimleri, yönelimleri ve planları arazi şekliyle ilişkili olarak şekillenir. “Düz arazilerde; odalar için genellikle uygun yön doğu ve güneydir. Ancak Kuzey Anadolu yerleşmelerinde batı yönü de uygun sayıldığından, sofa batı, doğu ve güneyde konumlandırılmıştır. Eğimli arazilerde; arazinin alçalarak yayılması, geniş bir görüş alanı sağlamış ve manzaraya yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Yön elverişsiz bile olsa, odalar ya da sofa manzaraya göre planlanmış, elverişsiz yönün etkileri uygun çözüm örnekleriyle giderilmiştir” (Eldem, 1984).

Topoğrafya, yerleşme düzenlerini de etkilemiştir. Örneğin; Malatya, Kozluca’daki yapılar, kesin tanımlanmış damlarıyla, yamacın eş yükseklik eğrilerine paralel düzlemler oluşturmuştur. Yerleşme, topoğrafya ile tam anlamıyla bütünleşmiştir. Ayrıca, kerpiç sıvalı duvarlar ve damlar, doğal çevre ile yerleşmenin kaynaşmasını sağlamıştır. Araziye bağlı olarak güneye yönlendirilmiş ve dikdörtgen planlanmış evler, eninin iki katı boyunda ince

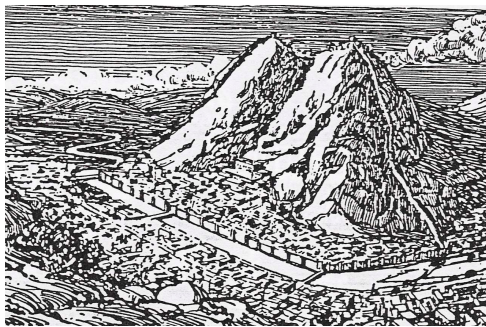
uzun odalardan oluşmuştur (Şekil 3.32).

Şekil 3.32 Topoğrafya ile bütünleşmiş yerleşme örneği, Kozluca, Malatya (Aran, 2000).

Doğu Karadeniz Bölgesinde, dağlar sahile paralel olarak yerleşmiş ve Anadolu ile ayırıcı bir hat oluşturmuştur. Dağlık ve engebeli araziye sahip olan bu bölgede, dağınık yerleşmeler hakimdir. Engebeli arazinin olmadığı diğer bölgelerde ise toplu yerleşmeler görülmektedir. Eğimin dışında su ögesi de yerleşmeleri etkilemekte, su ve buna bağlı olarak yeşil alanların çok olduğu bölgelerde de toplu yerleşmeler görülmektedir.

Su elemanı bir yerleşmenin kuruluşunda bir sınır elemanı veya ayırıcı bir eleman özelliğini taşıyabilir. Böyle bir yerleşmeye örnek olarak, şekil 3.33’de görülen Amasya verebilir. Yeşil Irmak’ın ikiye böldüğü kentte yerleşme, kale ile Yeşil Irmak arasında kalan kuzey kesiminin darlığı nedeni ile alanı daha geniş olan Yeşil Irmak’ın güney kıyısına yayılmıştır. Kuzey kesimindeki mahalleler, kale ile Yeşil Irmak arasına dizilmişlerdir. Ferhat ve Lokman dağları arasındaki topoğrafik boğaz, şehrin iki ucuna gidildikçe genişlemektedir. Kentin güney kesimi, dikdörtgen şeklindeki yapı adaları ile düzenli bir dokuya sahiptir. Ancak bu yerleşme şeridinin doğu ve batı ucunda karışık ve düzensiz bir kent dokusu görülmektedir (Kaygusuz, 1993)

Şekil 3.33 a-19. yüzyılda yapılan Amasya gravürü (Kaygusuz, 1993), b- Amasya (Sözen, Eruzun, 1992)

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda etkili olan topoğrafya etkeni, Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda genel olarak dikkate alınan bir veri olmamaktır.

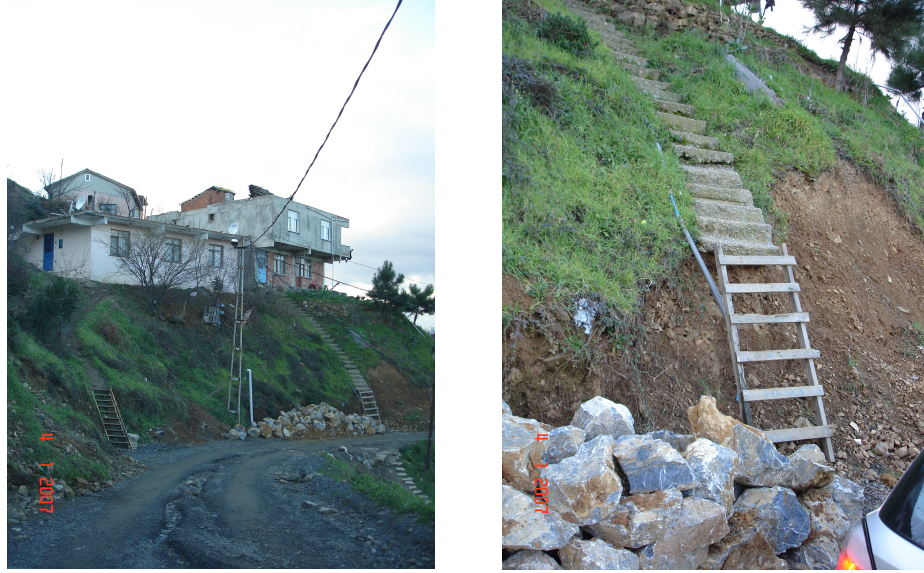
Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

a-Gecekondular: Gecekonduların biçimlenmesinde, topoğrafya verileri çoğunlukla dikkate alınmamıştır. Devletin ya da başkasının arazisi üzerine gayri resmi olarak yapıldıklarından, bazen yapılanmaya uygun olmayan alanlarda konumlanmışlardır. Kimi zaman dere yataklarında kimi zaman çok dik yamaçlarda kimi zaman ise yol kenarlarında, yol kotunun altında yapılmışlardır. Şekil 3.34’de görüldüğü gibi kiminin ise üzerinden yol geçmiş, bir kısmı kesilmiş yapının bazı odaları yolun altına bakmaktadır.

Şekil 3.34 Üzerinden yol geçmiş gecekond, Ümraniye, İstanbul

Topoğrafya verileri önemsenmeden yapılan gecekonduarda, bir çok sorunla karşılaşmaktadır. Dere yataklarındaki gecekondu, yağmur yağdığında sel suları altında kalmakta, can ve mal kayıpları oluşmaktadır. Çok eğimli yamaçlardaki gecekonduarın, ulaşım ve alt yapı imkanları zorlukla sağlanmakta, evlere aşırı dik merdivenlerle ve rampalarla ulaşılmaktadır (Şekil 3.35).

Şekil 3.35 Dik merdivenlerle ulaşılan gecekondu, merdivenin bir kısmı çökmüş bu nedenle ucuna tahta merdiven eklenmiş, Ümraniye, İstanbul.

Eğimli arazideki gecekondu, yağmur suları istinat duvarı ile yapı arasında birikmekte, eğime bakan odalarda (Şekil 3.36) nem ve küf sorunları bitmemektedir. Gecekondu bölgesinde yapılan bir araştırmada, ev halkının hiç bitmeyen rutubetten şikayet ettiği belirlenmiştir. Evin hanımı, rutubet nedeniyle her sabah kalktığında başının ağrıdığını özellikle vurgulamıştır (Erman, 1998).

Şekil 3.36 Gecekondu, eğime bakan odalar, Ümraniye, İstanbul.

Eğimli alanlarda gelişen gecekondu yerleşmeleri ile düz arazide yerleşmiş olanlar arasında çevre kalitesi açısından belirli farklılıklar olduğu görülmektedir. Genellikle, eğimli alanlardaki konutların çevresinde belirli bir bahçe mesafesi bırakarak inşa edilmek zorunda oldukları; düz alanlardaki gecekondu, başlangıçta daha yoğun inşa edilmek eğiliminde oldukları ve zaman içinde çevre kalitesi bozulmasının her gecekonduya kat eklenmesi nedeniyle daha hızlı ve kolay olduğu görülmektedir (Özsoy, 1998).

b-Yap-satıcı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Bu yapılarda, topoğrafya koşulları tasarım verisi olarak değerlendirilmemektedirler. Yapının topoğrafyaya uyum sağlayarak şekillenmesi yerine, topoğrafyaya yapıya göre şekillendirilmiştir. Örneğin; eğimli arazilerde yapılan yapılarda, eğime oturan yapılar yapmak yerine, daha fazla daire elde etmek amacıyla arazi etraflica oyulmuş ve oturma izni olmayan bodrum katlarda, istinat duvarlarına bakan daireler oluşturulmuştur (Şekil 3.37).

Şekil 3.37 İstinat duvarına bakan bodrum kat pencereleri

c-Tip projeler: Tek bir projenin her arazide uygulanması sonucu, topoğrafyadan bağımsız tasarımlar yapılmaktadır. Bu projeler, uygulama ve daha sonra kullanım aşamasında önemli sorunlara neden olmaktadır. Örneğin; her bölgede uygulanmak üzere hazırlanmış tip hastane projesi, Bingöl'ün Kiğı ilçesinde eğimli bir araziye konumlandırılmıştır. Planlamaya göre poliklinik girişi alt kottan, acil girişi ise üst kottan verilmiştir. Ancak, kışın ağır geçtiği ilçede acil kotuna araçlar çıkamamaktadırlar. Bu nedenle, uygulamada karşılaşılan bir çok zorluğa (acil ve polikliniğin aynı koridorda olması, poliklinik odası için çözümlenmiş odanın acil müdahale odası boyutlarını tutmaması, vb.) rağmen, hastane yönetimi acil bölümünü poliklinik katındaki tek bir odada çözümleme yoluna gitmiştir.

3.2.3.1.3 Malzeme ve Yapım Teknikleri

Yapı eylemi, istenen herhangi bir amaca uygun bir biçimi ve bu biçimi ayakta tutacak strüktürü, amaca uygun bir malzeme ile, yapım tekniklerinin olanakları içinde gerçekleştirmektir. İnsan eliyle yaratılan fiziksel çevre, bu etkinlikleri kapsayan bir yapıcılığın sonunda ortaya çıkmaktadır. Yani malzeme, mimariyi etkileyen faktörlerden biridir ve yapının strüktürünün kurulmasında önemli bir unsurdur (Çolakoğlu, Ertürk, 1999). Çünkü bir

biçiminin meydana gelmesinde, malzemeyi istediğimiz yönde değiştirmek, elimizdeki tekniklere ve araçlara bağlıdır. Örneğin, insanlar camı çok eskiden beri bildikleri halde, daha önce büyük yüzeyler halinde cam elde etme tekniğini geliştiremediklerinden, camı büyük boyutlarda ancak bir yüzyıldır kullanabilmektedirler (Kuban, 1998).

Malzeme, yapım ve teknolojinin binlerce yıldır yapıların karakterini belirlediği görüşü, geçmişte ve bugün geçerliliğini korumaktadır. Malzeme, yapım ve teknoloji, biçimi belirleyenden çok tamamlayan etkenlerdir. Çünkü malzeme, ne yapılacak yapıda ne de onun biçimine karar verilmesinde etken değildir. Başka nedenlerle karar verilen bir mekan organizasyonunun çevrelenmesine ve onun değiştirilip yenilenmesine olanak verir, verilmiş kararları olanaklı ya da olanaksız kılar (Rapoport, 1969).

Malzeme ve yapım teknikleri, çeşitli toplum ve bölgelerdeki mimari düzeyler arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran faktörlerden biridir (Gökçe, 1979).

Geleneksel Mimarlık Ürünleri:

“Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan her şeyin doğadan sağlandığı geleneksel yaşamda, geleneksel konut da doğadan malzemelerle inşa edilmektedir” (Ertürk vd., 2006). Anadolu’da kullanılan yerel malzeme ahşap, taş ve kerpiçtir. Çeşitli yörelerindeki evlerde ahşap, taş ve kerpiçten birinin seçilmesi, o bölgenin malzeme olanaklarına bağlıdır. Taş ve kerpiç yapılar, pencere, kapı, dam ya da çatı gibi mimarlık öğelerinde ahşap zorunlu olarak kullanılmıştır. Buna karşılık, tamamı ahşap olan yapıların temelinin kurgusunda taş malzeme kullanımı zorunlu olmaktadır. Ahşap-taş, ahşap-kerpiç veya ahşap-taş-kerpiç beraberliği (Şekil 3.38), bazı yörelerde kendine özgü bir mimarlık ortamının doğmasına neden olmuştur (Sözen, Eruzun, 1992).

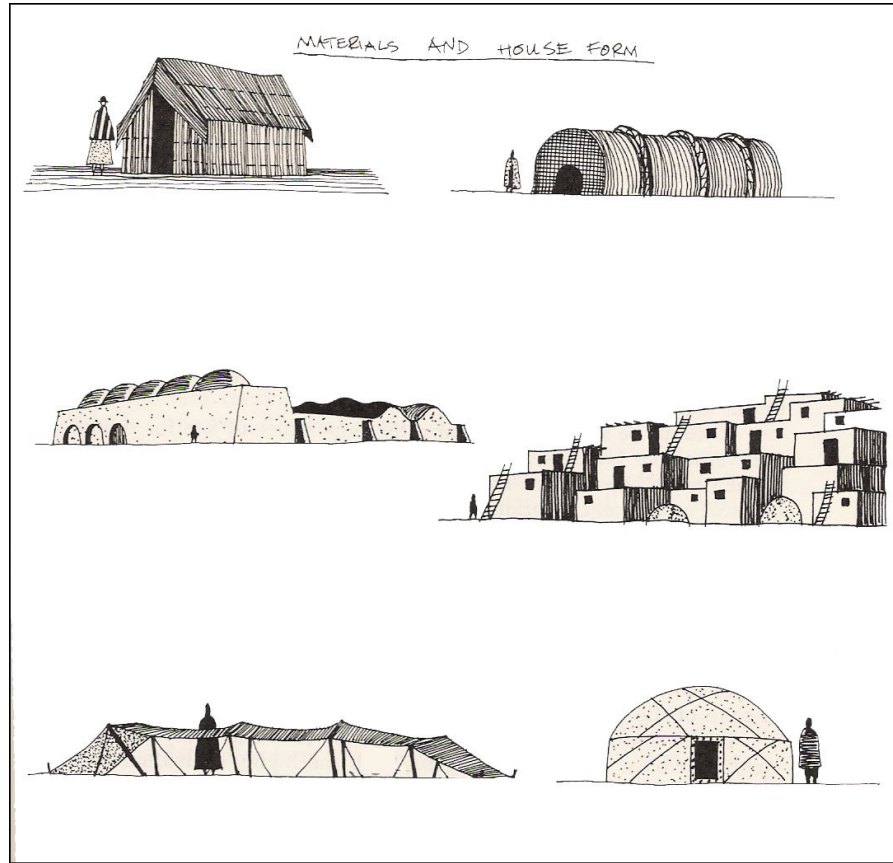

Şekil 3.38 Temel duvarları taş, normal duvarları kerpiç ve çıkması ahşap olan Van evi (Sözen, Eruzun, 1992).

Geleneksel mimaride strüktür ise, malzemelerin boyutlarına, açıklık geçme kapasitelerine, çekme, basınç ve eğilme mukavemetlerine bağlı kalmıştır. Bu da yapıların boyutlarının belirli

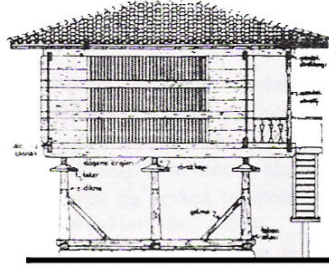
ölçüler içinde sınırlı kalışını getirmiştir (Gökçe, 1979). Bazı durumlarda, oda boyutları, duvar yükseklikleri, kapı ve pencere genişlikleri, döşeme ve çatı açıklıkları malzeme ve yapım tekniklerine bağlı olarak belirlenmiştir.

Aynı malzeme kullanılarak çok farklı formlar elde edilebilir (Şekil 3.39). İklimsel verilerin, yapısal olarak optimal olmayan formlara önderlik ettiği durumlar mevcuttur. Ayrıca, rasyonel olmayan formların sebebi dinsel ya da sosyal etkenler de olabilir. Ancak hiçbir durumda, formların karakteri ve çeşitliliği malzeme ve teknikle tam olarak açıklanamamıştır (Rapoport, 1969).

Şekil 3.39 Aynı malzemenin kullanılmasıyla elde edilen farklı formlar (Rapoport, 1969).

Aynı şekilde, işlevsel yönü teknik açıdan ağır basan yapılarda, ülke ve malzeme farklılıklarına rağmen benzer yapılar yapılmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesinin ahşap seranderleri (Şekil 3.40a) ile, İspanya Galicia'daki taş zahire ambarları (Şekil 3.40b) bunu kanıtlayan örneklerdir (Gökçe, 1979).

Şekil 3.40 a-Doğu Karadeniz Bölgesinin ahşap serenderleri, b-İspanya Galicia'daki taş zahire ambarları (Gökçe, 1979)

İklimle, topoğrafya ve bitki örtüsüyle ilişkili olan malzeme, Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin bulunduğu çevreyle bütünleşmesini de sağlamıştır. Ormanlarla kaplı Karadeniz'deki ahşap evler ya da etrafı dağlarla çevrili Doğu Anadolu'daki herhangi bir yerleşmedeki taş evler, doğa ile anlamlı bir birliktelik oluşturmaktadır.

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

a- Gecekondular: Barınma amaçlı yapılan gecekondular, acil ihtiyacı karşılamak amacıyla ve kısıtlı imkanlar doğrultusunda, bulunan derleme malzemelerle yapılmışlardır. Hem maddi yetersizlik olması hem de yapının belediye tarafından yıkılma riski olması nedeniyle, gecekondularda oldukça kalitesiz malzeme kullanılmıştır. Kimi zaman çatı üç dört çeşit malzemeye tamamlanmış, kimi zaman girişteki rüzgarlık, çevreden bulunan eski oda kapıları kullanılarak yapılmıştır (Şekil 3.41)

Şekil 3.41 Derleme malzemelerle yapılmış gecekondular, Ümraniye, İstanbul.

Daha sonra apartmanlaşan gecekondularda briket, tuğla ve beton gibi kalıcı yapı malzemelerinin kullanımına geçilmiştir. Ancak, bu malzemelerle yapılan gecekondularda diğerleri gibi, malzeme ve yapı teknolojisi açısından oldukça yetersizdirler (Şekil 3.42).

Şekil 3.42 Apartmanlaşmış gecekondu, Ümraniye, İstanbul.

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Genellikle piyasanın sunduğu, ucuz, hızlı ve ulaşımı kolay olan tuğla ve beton kullanılarak yapılmışlardır. Betonarme iskelet yapım teknikleri ve geleneksel tuğla duvar örgüsü ile kalitesi düşük yapılar inşa edilmiştir. Ancak kullanılan malzemeler çoğunlukla yapım tekniğinin gerektirdiği boyutlarda ve nitelikte değildirler. Örneğin; Beton agregası, kumu, suyu göz kararı olmakta, dozaj mümkün olduğunca azaltılmaktadır. Demir adedini azaltmak için 2 adet 6'lık demir yerine 1 adet 10'luk demir kullanılmaktadır. Ya da kalıp maliyetini düşürmek için, derme çatma tahtalarla kalıplar yapılmaktadır. Ayrıca ustaların malzeme kullanımındaki yetersizlikleri ve bilgisizlikleri de yapılardaki önemli bir eksikliklerdir. Ustaların geleneksel yapılardaki yeteneklerine ulaşamamış olmaları kayda değerdir (Şen, 1968). Yapıların ince işlerinde de çoğunlukla, piyasada bulunan ucuz malzemeler kullanılmıştır. Kalitesiz zemin kaplama malzemeleri, süpürgelikler, kartonpiyerler, mutfak dolapları, iç kapılar vb. bütün yapıların karakteristik özellikleridir (Şekil 3.43).

Şekil 3.43 Ucuz, kalitesiz malzeme ve işçilikle yapılmış apartmanlar, Ümraniye, İstanbul

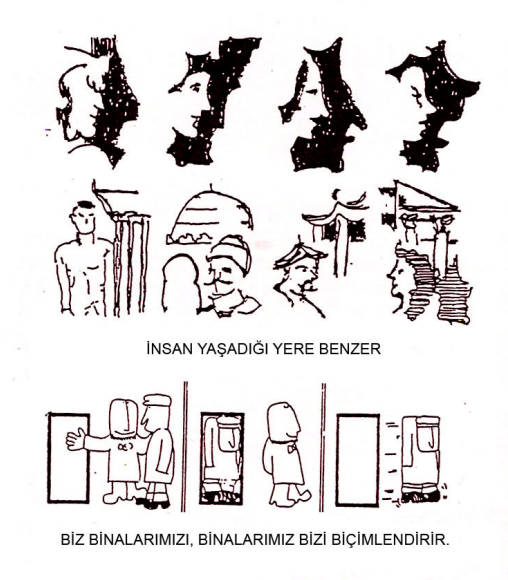
c-Tip projeler: Bu yapılarda da ucuz ve hızlı olduğu için tuğla, beton vb. malzemeler kullanılmıştır. Ancak, farklı iklim bölgelerindeki yapılarda, aynı standart malzemeler uygulanınca yalıtım ve bakım sorunlarıyla karşılaşmaktadır. Ayrıca, bu malzemeler kimi zaman mevcut tarihi yapı dokusu ve doğal çevre ile uyum sağlayamamaktadırlar.

3.2.3.2 Sosyo-kültürel Çevre Etkenleri

Rapoport (1969), yapı formu ile insan davranışları arasında iki yönde bağıntı kurulabileceğini aktarmıştır:

1. Yapı formlarını anlayabilmek için insanların davranışlarını anlamak gerekir. Çünkü yapı formu, insanların davranışlarının, hayat tarzlarının fiziki olarak bir araya gelişleridir.
2. Yapı inşa edildikten sonra insanların davranışlarını ve hayat tarzlarını etkiler.

Benzer şekilde “İnsan yaşadığı yere benzer” ve “Biz binalarımızı, binalarımız bizi biçimlendirir” özdeyişleri insanlar ve mekanlar arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır (Şekil 3.44)(Ünügür, 1992).

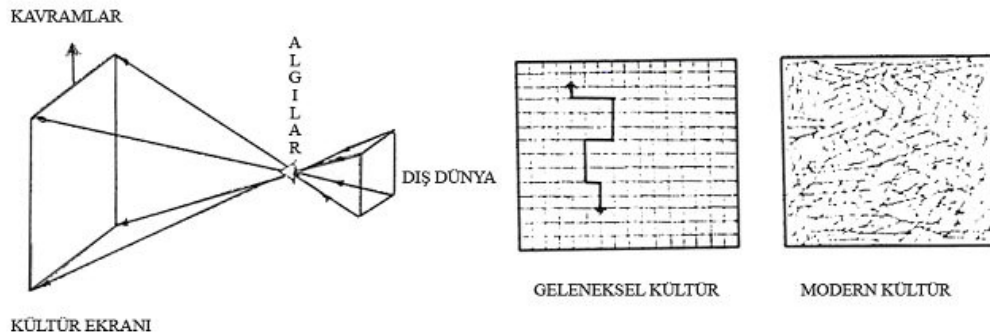
Şekil 3.44 İnsan yaşadığı yere benzer ((Ünügür, 1992).

“Mekanlar, onu yaratan insanların, toplumların ve uygarlıklarının, kimliklerinin birer izdüşümüdür” (Eruzun, 1992). “Bu açıdan, bir topluma ait mimari çevre ve çevredeki yaşam biçimi, o toplumdaki bir bütünü yani kültürün parçalarıdır (Ulus, 1990).

Kültür en geniş kapsamı ile insanın yaptığı, yarattığı her şey olarak tanımlanmakta ve üretim, ulaşım, iletişim, teknoloji gibi maddi kültür bileşenleri ile örf, töre, adet, görenek, inançlar,

idealler gibi manevi kültür bileşenlerini içermektedir (Ünügür, 1992). Kültür bir nesne değil, ama bir fikir, bir kavram, bir yapıdır; insanların düşündüğü, inandığı, yaptığı birçok şey için bir etikettir. Tylor 1871’de kültürü “bilgi, inanç, sanat, yasa, ahlak, adetler ve bir topluluğun bireyi olarak insanın bütün öteki yetenekleri ve alışkanlıkları” olarak tanımlamıştır. Kültürün ne olduğu konusuna eğilebilmek için üç tip (veya sınıf) tanım belirlemek mümkündür. Tanım tiplerinden birincisi onu ideallerini, normlarını, kurallarını, rutin hale gelmiş davranışlarını da içermek üzere insanların yaşama biçimi olarak tarif etmektedir. İkinci tanımlar tipi ise, çocukların kültürlendirilmesi (veya toplumsallaştırılması) ve göçle gelenlerin kültürlendirilmesi yoluyla kuşaklar boyunca simgesel olarak aktarılan bir şemalar sistemi olarak görmektedir. Bu aktarma işi lisanla, örnek olmakla vb. şekillerde gerçekleştiği gibi, inşa edilmiş çevre ve ortamların kullanılışı yoluyla da olmaktadır. Üçüncü tip kültür tanımı da, kültürü ekolojik bir adaptasyon, kaynakların kullanımı olarak görmekte ve en fazla önemi, insanın çeşitli ekosistemleri sömürerek yaşam sürdürme çabası olmasına vermektedir (Rapoport, 2004).

Kültür, bir toplumun, örf ve adetleri, inançları, değer yargıları, yaşayış ve düşünüş biçimleridir. B.Güvenç, kültürün özelliklerini, antropolog Murdock'tan esinlenerek şu başlıklar altında toplamıştır: Kültür öğrenilir, kültür tarihidir ve süreklidir, kültür toplumsaldır, kültür ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir, kültür ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır, kültür değişir, kültür bütünleştiricidir, kültür bir soyutlamadır (Güvenç, 1991). Kültür, dış dünyaya bakan bireyin algılarına, bireyin algılarını yansıttığı ve tanıdığı bir kavramlar ekranı sağlama işlevi görür (Şekil 3.45). Moles, geleneksel kültür de, bu ekranın aşağı yukarı geometrik bir şekilde örgütlenmiş, akılsal ve ağımsı bir yapıda olduğunu belirtmektedir. Modern kültürün ise hiçbir hiyerarşik düzene uymayan, karmaşık bir mozaik niteliği taşımaktadır (Nalçakan, 1993).

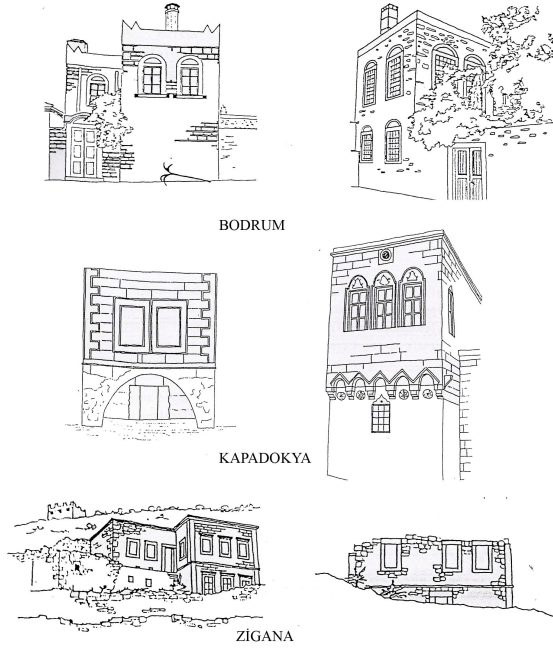

Şekil 3.45 Kültür ekranı (Nalçakan, 1993)

Rapoport; kültürün tanımlarından başka; ne yaptığı sorusuna üç tip yanıt verilebileceğini ifade etmiştir: “Birincisi, kültürün amacının işlerin nasıl yapılması gerektiğini gösteren çeşitli kurallar aracılığıyla bir ‘yaşama tasarımı’ sağlamasıdır. İkinci görüş, kültürün amacını parçalara anlam kazandıran bir çerçeve oluşturmak olarak kabul eder, ‘nesne’ler ancak böyle bir çerçeve içinde birbirlerine göre olan konumlarıyla anlam kazanabilir. Üçüncü yanıt tipi ise, kültürün amacının grupları tanımlamak olduğunu söyler; bunlar çoklu gruplar (sahte türler) veya tek türden oluşan gruplardır. Bu anlamda, amacı grupları birbirinden ayırmak, onları birbirinden ayrı ve farklı kılmaktır (Rapoport, 2004).

Kültürün bu işlevleri doğrultusunda, toplumların farklılaştığı ve bu farklılaşmanın ise mimariye yansıdığı açıktır. Anadolu’daki Türk, Rum ve Levanten konut mimarilerinin karşılaştırmasını yapan Erpi (1990), aynı yörede, aynı çevre koşullarını paylaşan değişik kültürlerle mensup toplum kesimlerinin mimarilerin, sosyo-kültürel etmenler doğrultusunda farklılaştığını söylemiştir. Karşılaştırma sonucunda; Türk konutunun “organik” diye adlandırılan tasarım anlayışı doğrultusunda oluştuğunu, genellikle geometrik olmayan kentsel dokularda “amorfi” ve arsa alanlarına oturan yapılarda “formalist” bir biçimlenmeye yer verilmediğini, biçimlenmenin ihtiyaçların oluşturduğu, doğal organizasyon sonunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Rum konutlarının ise biçimlenmesindeki hareket noktasının geometri olduğunu, kent dokusunun düzgün geometriye oturan gridal bir doku olduğunu ve böyle bir dokunun üç boyuttaki doğal biçimlenmesinin düzgün bir dikdörtgen prizması olduğunu söylemiş; plan ve cephe organizasyonlarında ise bu katı diyebileceğimiz görsel düzenin egemen olduğunu yazmıştır. Levanten yapılarının ise parçacı ve dermeci bir ifade yansıttıklarını, bunlar için ortak bir üsluptan söz etmenin mümkün olmadığını vurgulamıştır.

Aynı şartlara sahip bölgelerde farklı yerleşimler oluşturulabildiği gibi, farklı iklim, topoğrafya ve malzemenin bulunduğu birbirinden uzak yerleşmelerde aynı tipte yapılar gelişmiştir. Örneğin, Bodrum, Kapadokya ve Zigana’daki ortadan girişli, kübik ve düz damlı evler birbirine benzemektedir (Şekil 3.46) (Özbek, 1990).

Şekil 3.46 Farklı bölgelerde benzer yapı tipleri (Özbek, 1990)

Sosyo-kültürel etkenlerin, geleneksel mimari ürünün özelliklerinin belirlenmesindeki etkileri, doğal etkenler ile karşılaştırıldığında daha ağır basmaktadır. Rapoport'un yaklaşımına göre de, yapıya dönüşmüş biçim kültürel etkenler tarafından belirlenmekte, doğal etkenler bu süreçte sadece etkileyici olmaktadırlar (Eyüce,2005). Tez kapsamında; biçimlerin belirlenmesinde büyük etkisi olan sosyal ve kültürel etmenler;

1. Yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar,
2. Aile yapısı ve komşuluk ilişkileri,
3. Dini inançlar ve mahremiyet,
4. Ekonomi,
5. Politika ve hukuk olmak üzere beş alt başlıkları altında incelenecektir.

3.2.3.2.1 Yaşama Biçimi ve Temel İhtiyaçlar

Yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar her kültürde farklı özellikler göstermekte; buna bağlı olarak da her toplumda farklı biçimlenmelere neden olmaktadır. Her toplumun kendine özgü, oturma, yeme, yaşama vb. alışkanlıkları olup, bu doğrultuda yapıdan beklentileri de değişmektedir.

Geleneklerin oluşmasında ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında, çok değişik öğelere bağlı olarak ortaya çıkan ve zaman içinde değişen kullanıcı gereksinimleri önemlidir. Kullanıcının

her toplumsal davranışı ve gelenekleri, aynı zamanda birkaç temel gereksinme ya da gereksinmelerin tümü tarafından kararlaştırılmaktadır. Esas-temel ve bilinçsiz gereksinmeler; fizyolojik, güvenlik, sevgi, toplumsal çevre içinde başarılı olma ve değerlendirilme, idealdeki işi yapma olarak sıralanmaktadır (Aynan, Kızıl, 1992). A. Ünlü, gereksinimleri ikiye ayırmıştır.

- Birincisi, yaşanabilirlik yönünden gereksinimlerdir. Bunlar; fizyolojik, psikolojik gereksinimler; işitme koşulları, ısı, nem, fiziksel, kimyasal ve biyolojik yönden havanın temizliği, estetik, aydınlatma v.b. ile sosyal çevre gereksinimleri; yaşam biçimine ve gruplara uyan mekan düzeni, donatıma ilişkin olarak boyutlar, iletişim v.b. şeklindedir.
- İkincisi ise, ekonomik yönden dayanıklılık ile ilgili gereksinimlerdir ve bakım, yangın, deprem, sel v.b. dış etkenlere karşı dayanıklılık, yapım, işletme maliyetlerinin önceden tahmin edilene uygun olacak biçimde olanakların ve kaynakların değerlendirilmesi şeklinde özetlenmiştir (Ünlü, 1986).

Geleneklerin alışkanlıklardan, alışkanlıkların da gereksinimlerden doğduğu, toplumsal psikoloji açısından kanıtlanmış bir gerçektir ve zaman içinde değişen koşullar gereksinimleri, gereksinimler alışkanlıkları, onlarda gelenekleri etkilemektedirler (Kırımlı, 1983).

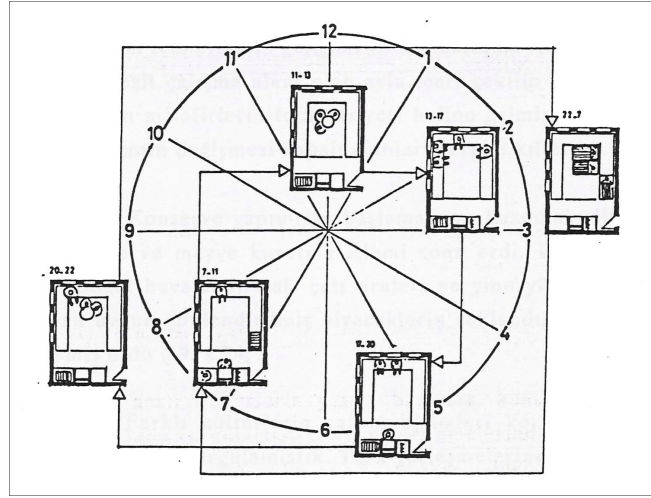
Gelenek; uzunca bir süredir kullanılmakta olan, geçmişte edinilmiş bilgilere dayanan, toplumun kültürel yapısına göre değişim gösteren değerlerdir (Şenoğlu, 2003). Tarihsel sürecin içerisinde geçmişten gelip hala belirli oranlarda geçerli olabilen faaliyetlerle, bunların ürettiği eylem, olay ve nesnelerin tümüdür (Özer, 1983). Düşünüşlerin, efsanelerin ve adetlerin uzun bir süre içinde yerleşip bir çağdan öbür çağa sözlü olarak aktarılması; eski çağlardan beri yerleşmiş olup, kuşaktan kuşağa geçerek gelen ve topluluğun üyeleri arasında ortak ve özel bir ruh dolayısıyla sağlam bir bağ meydana getiren her tür alışkıdır (Okyanus sözlük, 1971). C. Bektaş (2004), “gelenekle sanatçı arasındaki gerilim sanatı doğurur. Gelenek bu anlamda çağdaştır, yaşamakta olanıdır. Bu, yaşamakta olanla çatışmak, yeni yollar açmak, katkılarda bulunmak, gerçek yaratma olayıdır” sözleriyle geleneklerle yapılar arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır .

Yaşam biçimi, ihtiyaçlar, alışkanlıklar ve bunlarda doğan gelenekler; her toplumda mimari yapıları ve yerleşimleri etkilemiş ve bu etkiler doğrultusunda değiştirip ve biçimlendirmiştir.

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Mekan düzenlemelerinin ve yapı biçimlenme özelliklerinin oluşum süreçlerinde, kültürlerin

büyük etkileri olmuştur (Eyüce, 2005). Örneğin; Geleneksel Türk Evi'nde odaların iç düzenlemesinde de kullanılan sedirler yaşama biçimiyle ilişkilidir. Odaların çok işlevli olarak kullanılması, odanın ortasında geniş mekan gereksinmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, oturma birimleri duvar kenarlarında yer alan sedirlerden oluşturulmuştur. Bu sedirler gerektiğinde yatma alanı olarak da kullanılmıştır. Asıl yatma eylemi yere serilen yataklarla sağlandığından, gündüz kaldırılan yatak, yastık vb. için her oda da yüklük yapılmıştır. Yemek yeme eylemi ise yerde sofrada gerçekleştirilmektedir. Bu bağdaş kurarak oturma geleneğiyle de ilişkilidir. Yemeğin yerde yenilmesi nedeniyle odalarda masa bulunmamaktadır. “Çok işlevli olan odalar; farklı zamanlarda farklı işlevleri yerine getirmektedir”(Şekil 3.47) (Kaygusuz, 1993). “Etrafı sedirli ve yüklüklü odaların ortasındaki boş mekanda yalnız sofra kurulup sini üzerinde yemek yenmez, o kaldırılıp çarşaf yayılır ve yorgan kaplanır, o kaldırılıp gerekli gereçler getirilip hamur açılır ya da başka yiyecekler yapılır, bunlar kaldırılıp gergef konur nakış işlenir, böylece bu faaliyetler birbirini takip eder” (Kıray, 1982).

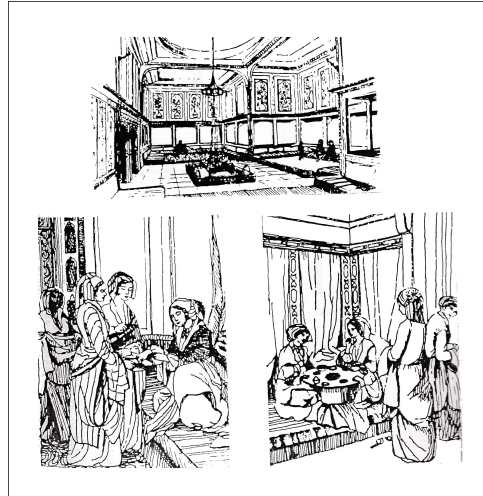
Şekil 3.47 Geleneksel Türk Evi odasının çok işlevselliği (Kaygusuz, 1993)

Ayrıca, Geleneksel Türk Evi'nde odalar, seki altı (papuçluk) ve seki üstü olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmuştur. Gelenekler sebebiyle, ayakkabılar papuçlukta çıkarılarak odaya girilmektedir (Şekil 3.48). Böylece, ailenin bir çok eylemini gerçekleştirdiği odanın temizliği sağlanmaktadır. Yıkama eylemi için, odalarda gusülhaneler yapılmıştır. “Yıkama eylemi, Avrupa’da su ile doldurulan bir gereşte gerçekleştirilirken, Osmanlı’da suyu dökme prensibine göre gerçekleştirilmektedir. Bu, toplumdaki akarsuyun pislik tutmama kavramıyla çakışan geleneksel düşünce yorumudur” (Akıncı, 2000). Avlu, bahçe vb. mekanlar, çamaşır yıkama, pekmez yapma, bulgur ve erişte yapma vb. eylemlerin gerçekleştirilmesine olanak tanıyacak şekilde düzenlenmiştir.

Şekil 3.48 Seki altından görünüş, Muğla (Bektaş, 1996).

Yaşama biçimi ve gelenekler, Geleneksel Türk Evi'nde çıkmanın oluşumunda da etkili olmuştur. Evlerin çok katlı olmasıyla, avlu ve bahçelerin kapalılığı nedeniyle dışa kapalı olan kadın, üst kattaki pencerelerden sokağın cazibesini keşfetmiş; zamanla sokağın üzerine taşan bu kısımlar çıkmanın doğmasına neden olmuştur. Önceleri kadının dinlenmesi, gelip geçeni seyretmesi, satıcıdan öteberi alması, komşusuna seslenmesi gibi bir çok oyalayıcı nedenle yer alan çıkmalar, zamanla evin en değerli köşesini oluşturmuşlardır. Babanın nargilesini içtiği, ninenin Kuran'ını okuduğu, annenin dikişini diktiği, genç kızın nakışını işlediği ve misafirlerin ağırlandığı özel bir bölüm halini almıştır (Şekil 3.49)(Özbek, 1985)

Şekil 3.49 Geleneksel Türk Evinde çıkma ve yaşama biçimi ilişkisi (Özbek, 1985)

Günümüz Mimarlı Mimarlık Ürünleri:

Günümüz Mimarlı Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar

çoğunlukla dikkate alınmamış, dolayısıyla insan faktörü biçimlenmede etkili olmamıştır.

a-Gecekondular: İlk yapılan örneklerinde, halkın göç edilen yerlerdeki yaşama biçimlerini sürdürme istekleri doğrultusunda biçimlendirilmişlerdir. Bu durum, yapının plan, yapı kütlesi ve cephelerine etki etmişse de, daha sonra apartmanlaşan gecekonduarda bu etkiler kaybedilmiştir. Örneğin; ilk gecekonduarda, geleneksel yapılarda görülen, tek hacimde bir çok işlevin yapıldığı, karma işlevli mekanlar mevcuttur. Ayrıca, “gecekonduarda konut içinde ayakkabı ile gezilmemektedir. Eğer ailenin ekonomik durumu biraz iyi ise, konut girişinde pabuçluk bölümü bulunmaktadır. Yapısında bu harcamaya giremeyecek durumda olan ise, ayakkabı çıkartmak ve bırakmak için giriş kapısı önünde küçük bir sahanlık yapmış, bu sahanlığı çamurdan korumak için, bahçe zemininden en az bir basamak yükseltmiş, yağmurdan korumak için ise, üstünü bir saçak ile örtmüştür (Şekil 3.50) (Divanlıoğlu, 1980).

Şekil 3.50 Gecekondu da ayakkabılık ve saçak örneği, Ümraniye, İstanbul.

Aileler çoğunlukla sini çevresinde yemek yeme, yer yatağında yatma ve benzeri alışkanlıklarını bu konutlarda da devam ettirmiş, tüm bu alışkanlıkları yapıların plan ve biçimlerine yansıtmışlardır” (Divanlıoğlu, 1980). Ayrıca gecekonduların çoğunda, aileler yaşama biçimleri ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılarına ekler yapmışlardır. Bu nedenle gecekondu, kümesi, odunluğu, sebze bahçesi eklentileri ile “*ocak*” sayılır ve bu anlamı ile kent konutundan çok köy konutunun durumuna yaklaşır (Özsoy, 1983). Konutların bazılarında köydeki geleneklerle de bağlantılı olarak, tuvalet dışarıdan girişi olan, yapıya bitişik ya da ayrı bir ek olarak yapılmıştır (Şekil 3.51).

Şekil 3.51 Tuvaleti ayrı olan gecekondu örneği, Ümraniye, İstanbul.

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Konut planlarının çözümlerinde, ne toplumsal ne de bireysel farklar önemslenmektedir. Yapımcı ve kullanıcı aynı kültüre ait kişiler değildir. Konutlar standart ihtiyaçları olan tek tip kullanıcı için tasarlanmakta yaşama biçimlerindeki farklılıklar kaygı olarak dahi hissedilmemektedir. Örneğin; Geleneksel Türk Evinde yaşama biçiminden doğan çıkma, günümüzde farklılaşarak hemen hemen her yapıda görülen yeni şeklini almıştır. Günümüz apartmanlarının karakteristiğini oluşturan çıkma, iki farklı tiptedir. Birincisi, balkonlar ve bunların büyük şehirlerde sokakların kalabalığı, yapıların birbirine çok yakın oluşu, gürültü, hava kirliliği vb. nedenlerle kullanılmayıp kapatılması ile oluşmuş çıkmalardır (Şekil 3.52).

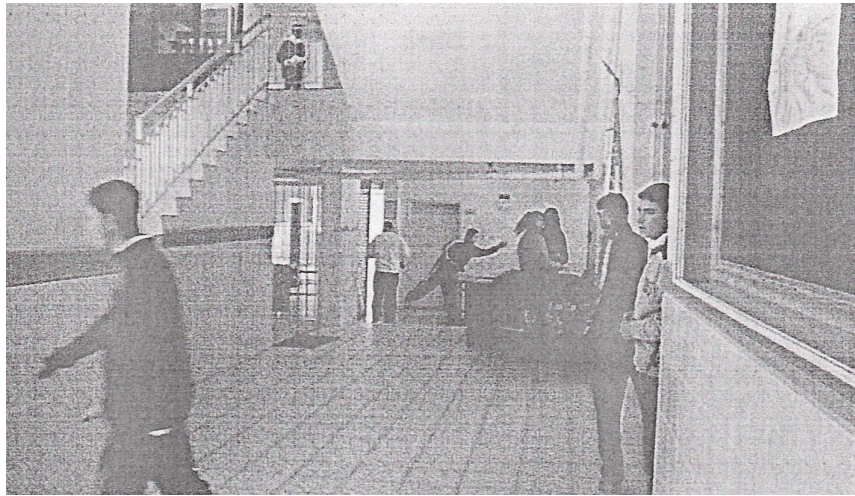

Şekil 3.52 Günümüz çıkma örneği, Bağdat Caddesi, İstanbul.

Bu balkonlar kimi zaman depo, kimi zaman küçük bir oda, kimi zaman da kiler olarak kullanılmaktadır. İkinci çıkma tipi ise, zemin kat bitiminde başlayıp, yapı yüksekliğince devam eden çıkmalardır. İmar yönetmeliklerine dayalı olarak yapılan bu çıkmalar, üst

katlarda mümkün olduğunca yer kazanmak amacıyla oluşturulmaktadırlar. Ancak betonarme karkas yapılarda cephe boyunca devam eden bu çıkmalar, odalarda uygunsuz yerde kolonların olmasıyla sonuçlanmaktadır. Ayrıca, genellikle çıkmalarda yalıtım yapılmadığı için birinci katların zemin ve duvarlarında ciddi boyutlarda nem sorunlarıyla karşılaşmaktadır.

c-Tip projeler: Bu yapılarda, yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar tasarım verisi olarak ele alınmamaktadır. “Habraken, konutun toplumsal olduğu kadar bireysel bir olgu olduğu görüşünü savunarak, endüstri öncesi dönemlerde var olan birey-konut ilişkilerinin toplu üretim sürecinde bireyin bir kenara itilmesiyle yok olduğunu ve bunun olumsuzluklarını tartışmıştır” (Gür, 2000). Tip projelerle, aynı proje birbirinden farklı kültüre mensup toplumlarda uygulanmaktadırlar. Ayrıca, gereksinimlerden bağımsız yapılmaları da, bu projelerin önemli sorunlarından biridir. Örneğin; 1973 yılında tasarlanmış tip proje ile 1994 yılında yapılmış Antalya Merkez Muratpaşa Lisesi, bir çok ihtiyaca cevap vermemektedir. Yapıda bulunmayan spor salonu, projenin tadil edilmesiyle oluşturulan ek bodrum kata yerleştirilmiş ancak işlevsel olarak oldukça yetersizdir. Koridora konulmuş masa tenisi bu spor için uygun olmayan alana sıkıştırılmıştır (Şekil 3.53). Yapının projesinde olmayan bilgisayar laboratuvarı, resim atölyesi, müzik odası ve sinevizyon odası için ek bir bina yapılmıştır. Ayrıca, yaklaşık 43-44 öğrencinin bulunduğu dersliklerin açıldığı 275 cm genişliğindeki koridor, bu yoğunluğu kaldıramamakta ve güvenlik açısından tehlike oluşturmaktadır. Koridorlara açılan kapılarla dar olan koridor genişliği 150 cm.’ye düşmekte ve ani açılan kapılar kazalara neden olmaktadır. Öğretmenler odası ve müdür odası gibi birimlerinde ebatlarının yetersiz olması nedeniyle tadilatlarla ihtiyaç duyulmaktadır (Tekin, 2005).

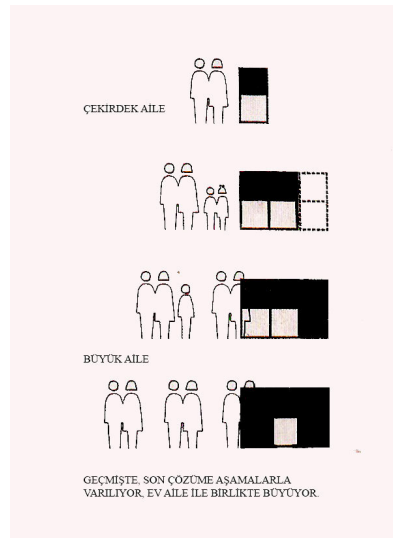
Şekil 3.53 Antalya Merkez Muratpaşa Lisesi ek bodrum kat, spor bölümü, masa tenisi (Tekin, 2005).

3.2.3.2.2. Aile Yapısı ve Komşuluk İlişkileri

Ö. Sayın aileyi, insan türünün devamını sağlayan, çocuğun ilk toplumsallaşmasını gerçekleştiren, belirli kurallar çerçevesinde üyelerini bir araya getiren, o güne dek toplumda oluşmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, ekonomik, sosyal ve psikolojik yönleri olan en küçük toplumsal birim olarak tanımlamıştır (Akçalı,1992). Aile; anne, baba ve çocuklardan meydana gelen en küçük toplumsal birimdir. Fransız sosyologu Emile Durkheim aileyi, “aralarında kan bağı bulunan ya da aynı soydan geldiklerine inanan fertlerden oluşan sosyal varlıktır” diye ifade etmiştir. Kan bağı ve hısımlık ailenin iki temel vasfıdır. Başlangıçta biyolojik esaslara dayalı aile, daha sonra sosyal bir örgüt halini almış; nüfusun çoğaltılması veya yenilenmesi; ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin; çocukları sosyalleştirme ve millî kültürü taşıma gibi çeşitli fonksiyonları üstlenmiştir (Celkan, 1991). Eski devirlerde geniş ataerkil aile, Ortaçağ'da küçük ataerkil aile çoğunlukta iken, yerlerini günümüzde (modern demokratik) çekirdek aile almıştır. Geniş ataerkil ailede ana-baba, evlenmemiş kız çocuklar ve oğullar, oğulların hanımları, yani eltiler ve onların çocukları aynı evde otururlar. Küçük ataerkil ailede ana-baba, evlenmemiş kız çocuklar ile erkek çocuklar, erkeğin annesi, babası, gelinin kayınbiraderi, görümcesi ya da akrabalarından bir ikisi aynı evde otururlar. Çekirdek aile ise ana-baba ve çocuklardan oluşmuştur (Ağdemir, 1991).

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Ailenin yapısı, ailedeki kişi sayısı ve bunların değişimi geleneksel konutların oluşumunda önemlidir. Örneğin; gerektiğinde bölünebilme özelliğine de sahip olan geleneksel yapılar, aile nüfusu arttıkça büyümüştür (Şekil 3.54).

Şekil 3.54 Aile tipi ve konutun gelişimi (Bektaş, 1996).

Aile tipine bağılı olarak, Geleneksel Türk Evi’nde odalar, geniş aile içindeki her çekirdek ailenin birçok gereksinimlerini karşılayacak şekilde biçimlendirilmişlerdir. Bu nedenle bir çok yörede “hane” adını da alan oda çekirdek ailenin oturma, yatma, yeme, yıkanma gibi tüm eylemlerine olanak verecek şekilde düzenlenmiş ve donatılmıştır (Ünügür, 1992). “Organizasyonda her ögenin fonksiyonu, formu, bir başka öge ile ilişkisi ve hacimdeki yeri kullanıcıların eylem biçimine göre tasarlanmıştır” (Hattap, 2005). Değer yargıları, davranış biçimleri ve günlük faaliyetleri büyük benzerlikler gösteren, homojen denilebilecek bir karakterdeki geleneksel aileler, ortak yaşama ve yaşamı paylaşmaya önem vermişlerdir. Bu nedenle yapılarda, ortak yaşama ve paylaşma temeline dayalı bir mekansal şekillenme görülmektedir. Ailenin ortak yaşama alanı olan “sofa” ya da “hayat” buna en güzel örnektir (Şekil 3.55). Diğer taraftan, aile bireylerinin doğa ile yakın ilişki kurduğu bahçe ve avlular, çeşitli geleneksel faaliyetlerin gerçekleştirildiği ve komşuluk ilişkilerinin kurulup geliştirildiği mekanlar olmaları açısından, yapıların çoğunda değişmez öge olmuşlardır (Bayır vd., 1992).

Şekil 3.55 Ailenin ortak yaşama alanı olan “hayat”tan görünüm, Aydın (Aran, 2000).

Günümüz Mimarısız Mimarlık Ürünleri:

a-Gecekondu: Aile yapısı gecekonduların yapımında önemli bir veridir. 1992’de yapılan bir araştırmada, gecekonduarda yaşayan geniş aile sayısının çekirdek aile sayısından fazla olduğu saptanmıştır. Hatta, apartmana dönüşmüş gecekonduarda da, yaşantı bazen bir büyük aile düzeni niteliğini korumaktadır. Bu düzende karar verici apartmanı gerçekleştirmiş (ya da gecekonduyu gerçekleştirip, genişletip, iyileştirip belki de yasallaştırmış olan) ve böylece ailenin gelecek kuşaklarına kent mekanı içinde kesin ve somut bir demir atmış; bu olanağı sağlayan kaynağı yani işi kurmuş, mali olanakları kanallı etmiş olan babadır. Torunlar hangi okullara gidecek, büyük alışverişler nerede ve ne zaman yapılacak, aile bütçesi tüketim alanları arasında nasıl paylaşılacak, hangi TV programları izlenecek, kimlerle görüşülecek, gelinler nasıl giyinecek ve benzer kararlar baba tarafından ya da onun etkisi altında

verilmektedir (Şenyapılı, 1998).

Bu geniş ailelerde, evlenen çocuklar arttıkça, yeni evlere ihtiyaç duyulmaktadır. İş yaşamına yeni atılan gençlerin gelirlerinden kira payı ayırmalarının da çok zor olması nedeniyle, gecekondular yatayda ve düşeyde büyümektedirler. Sonuçta, ya gecekonduya oda eklenir, ya gecekondunun bahçesi müsaitse bir iki odalık küçük bir ek yapılır ya da apartmana kat eklenir. Bu evlenmek isteyen ya da evlenen gençler için konut açabilmenin tek olanağıdır (Şenyapılı, 1998). Bu eğilim doğrultusunda, apartmana dönüşmüş bir çok gecekondunun üzerinde filizleri görmek mümkündür (Şekil 3.56)

Şekil 3.56 Uygun imkan bulduğunda kat çıkmayı bekleyen gecekondular, Ümraniye, İstanbul.

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar::Bu yapılarda, aile yapısı veri olarak değerlendirilmemektedir. Örneğin, üç oda bir salon yapılan evlerin, her ailenin yaşantısına uyması beklenmektedir. Bağdat caddesinde oturan aile tipi ile Ümraniye’de oturan aile tipi farklı olmasına rağmen, yapıların planları ve cepheleri aynı yapılmaktadır (Şekil 3.57).

Şekil 3.57 a-Aparman örneği, Bağdat Caddesi, Kadıköy, b- Aparman örneği, Mandıra Caddesi, Ümraniye

c-Tip projeler: Apartmanlarda olduğu gibi tip proje ile oluşturulmuş yapılarda da aile yapısı önemsenmemektedir. Aynı projeye olmuş toplu konutlarda, farklı aileler aynı yaşam tarzına zorlanmaktadır. Ancak yapım sırasındaki ekonomikliğe rağmen, kullanım aşamasında bir çok ek maliyet çıkmaktadır.

3.2.3.2.3 Dini İnançlar ve Mahremiyet

“İnsanı etkileyen ve buna bağlı olarak yapı biçimlenişini yönlendiren bir takım sembolik değerler vardır. Dini inançlar bu belirleyici etkenlerden birisidir” (Özbek, 1990). Mahremiyet konusu da konut biçimlenmesinde bir faktördür. Mahremiyet, kişi veya grupların birbirleri ile olan etkileşimlerini kontrol eden ve farklı örüntülerde oluşan davranış mekanizmalarını ayarlayan zihinsel bir süreçtir (Ünügür, 1992). Ayrıca, bir kişinin veya grubun ortamıyla kurmak istediği toplumsal ilişkilerde, denetim hakkını elde tutması veya elde tutma isteği demektir. Chermayeff ve Alexander mahremiyeti; özel, yarı özel, yarı kamusal ve kamusal mekanlar olmak üzere dört ayrı mekansal kategoride incelemiş, mahremiyetin eşiğini, davranış konumu kavramı ve belirli davranışa ilişkin, kültürel, toplumsal ve dini yargıların belirlediğini vurgulamışlardır (Gür, 1996)

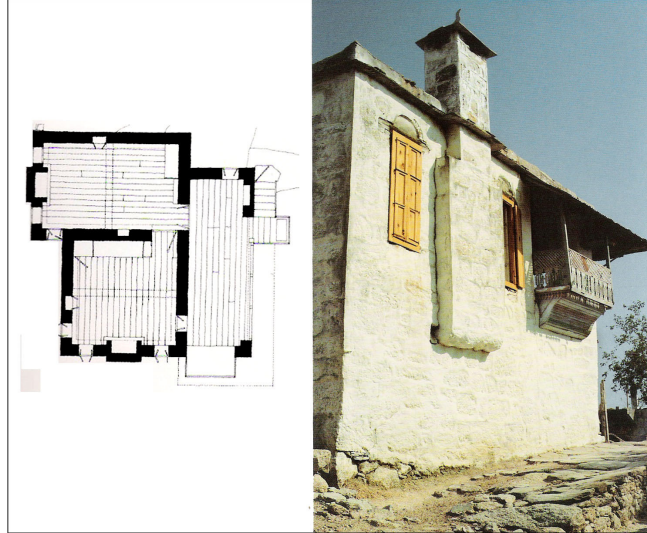
Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Dini inançlar ve mahremiyet Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu etkilemişlerdir. İslam dininin aile yaşantısına ve buna bağlı olarak konut oluşumuna etkisi olmuştur. Örneğin; gösterişsiz ve alçak gönüllü olması istenen Müslüman konutunun, en az iki yatak odası, olanaklıysa (kadın ve erkek konuk için) üç yatak odası barındırması gerekmektedir. Fakat, ergenlik yaşına gelmiş çocuklara ayrı yatak odalarının ön görülmesi; yaşlıların evde barınması; gelen konuğun bir gün ve bir gece evde kalmasının konuğun hakkı olması (muhtelif hadislerden) ve dokunulmazlığı olan (Nur Suresi, s. 27) zevce ve cariyeler dışında mahremiyetin emredilmiş olması nedeniyle, İslam konutunda oda sayısının fazla olması kaçınılmaz olmuştur (Gür, 2000). Dini inançların etkisini, yapıların yöneliş ve biçimlenişlerinde de izlemek mümkündür. Örneğin Sakaoğlu (1978), Divriği'deki bir evin konumlanışında, İslam Dini için önemli olan Kible kavramının neredeyse tek kaygı olduğunu aktarmıştır. Müslüman Türk ailesi, sadece ibadete yönelirken değil, yatarken, otururken, ateş yakarken, sokağa çıkarken de Kible yönünü hesaba katmış, yapıyı buna göre biçimlendirmiştir.

İslamiyet'in mahremiyete ilişkin etkisi; ailenin iç yaşantısının yabancılardan gizlenmesi ile aile fertleri dışında kadın ve erkeğin bir arada oturmaması şeklinde özetlenmektedir. Bu

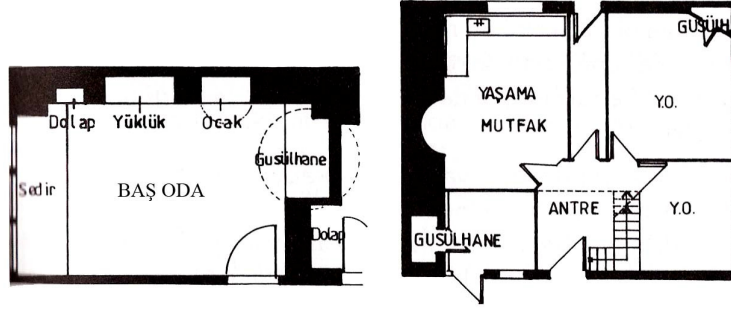
kurallar farklı ölçeklerde konut mekanlarının biçimlenmesini etkilemiştir (Ünügür, 1992). Özel, yarı özel, yarı kamusal ve kamusal zonları ayıran bariyerler biçimlenmede etkili olmuştur (Gür, 1996).

“Toplum içinde ailenin, aile içinde bireylerin mahremiyeti önemlidir. Aile, toplum içinde dışa dönük bir yaşam göstermeyerek mahremiyetini sergilemektedir” (Akıncı, 2000). Konutun dış dünyayla yalıtılmasının istenmesi nedeniyle, konut içinin sokaktan algılanmayacak şekilde yapılanması istenmiş, avlu etrafında biçimlenilmiş, avlu ve bahçe duvarları yüksek yapılmış, üst katların pencere ve balkonlarında ise kafes kullanılması yoluna gidilmiştir (Şekil 3.57)(Soygeniş, 1995). Aynı nedenle, bir oturma terasının ya da dış sofanın, bahçe veya avluya bakan kısmı açık bırakılırken, sokak tarafı yabancı gözlere karşı kafeslerle kapatılmıştır. Ayrıca, bazı evlerde çıkmalar sağır bırakılmış, ışık yan ve tepe pencereleri ile sağlanmıştır (Kaygusuz, 1993).

Şekil 3.58 Kepenkli pencereleri ve kafesli ayazlığı ile mahremiyetin sağlandığı Kızılağaç'ta avlulu bir ev (Aran, 2000).

Aile içinde bireylerin mahremiyeti, erkek ve kadınların oturma alanlarını birbirinden ayırmak için oluşturulmuş olan harem ve selamlık bölümleri ile sağlanmıştır. “Aile reisi ve onun erkek konuklarına ayrılan baş oda kavramı, aile bireyleri dışında kadın ve erkeğin bir arada bulunmaması gerektiği durumlar için uygulama bulmuş bir mekandır” (Gür, 1996). Ayrıca, Geleneksel Türk Evi'nde gusülhanelerde, yıkanma eyleminin mahremiyetinden dolayı odalarda gizli bir köşe de, odaya girildiğinde algılanmayacak şekilde düzenlenmiştir (Şekil 3.59). “Din ve gelenekler, Türk evinde içe dönük bir yaşama biçimini ortaya koymuştur. İç mekan düzenlemesi bakımından sofa da, evin mahremiyetinin sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır” (Hattap, 2005).

Şekil 3.59 Doğu Karadeniz Bölgesi'nden gusülhane örnekleri

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

a-Gecekondular: İlk yapılan gecekondu, geleneksel yapım kurallarından esinlenerek yapıldığından ve köyden yeni göç etmiş halk köydeki yaşam şeklini sürdürdüğünden, yapılarda dini inançların etkileri görülebilmektedir. Bu etki biçimlenmeden çok iç düzenlemede göze çarpmaktadır. Örneğin, tuvalet yönlendirilmesi, yatak ve koltukların yerleşimi İslam dinince kutsal olan kible yönü düşünülerek yapılmıştır. Örneğin, kibleye ayak uzatılarak yatmamaya özen gösterilmiştir. Ancak, gecekondu mahremiyet pek sağlanamamaktadır. “Gecekonduların ortalama büyüklüğünün kır ortalamasından küçük kent ortalamasından büyük olduğu bilinmektedir. Konutlardaki oda sayıları ve buna bağlı olarak oda başına düşen nüfus yer yer önemli sorunlar yaratacak boyutlardadır” (Özsoy, 1983). Düşük gelirli ailelerin, niteliksiz ve az hacimli olan bu konutları ile aile büyüklükleri kıyaslandığında, aile içinde mahremiyetin sağlanmasının zor olduğu görülmektedir. Çocuklar ve ebeveynler çoğunlukla aynı odayı paylaşmaktadırlar (Şekil 3.60).

Şekil 3.60 İki hacimli gecekondu, anne- baba ve çocukların paylaştıkları yatak odası. Anne-baba resimde görülen yatakta, çocuklar ise yere serilen yer yataklarında uyumaktadır.

Ümraniye, İstanbul

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: “Bu yapılar; yarı özel ve yarı kamusal zonları iyi çözümleyememeleri veya çözümsüz bırakmaları sebebiyle başarısız olmuşlardır. Apartmanlarda gürültü, görüntü ve koku ile ilgili denetim sağlanamamakta, yarı özel mekan sayılan bahçeler çok katlı konutlarda oluşturulamamaktadırlar. Sonuçta, çocuk oyunları kısıtlanmakta ve bu durum strese neden olmaktadır. Diğer yandan, kapı açıldığında konut yabancı gözlere kendini sunmakta ve kullanıcı kendini her an denetim altında hissetmektedir” (Gür, 1996). Ayrıca, bu konutlardaki yalıtımsız iç duvarlar nedeni ile hem aynı evde odalar arasında hem de bitişik dairedaki komşular arasında ses denetimini yani, mahremiyet sağlanamamaktadır.

c-Tip projeler: Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlarda yaşanan sorunların çoğuna tip proje yapılarında da rastlanmakta, dini inançların ve mahremiyetin yapıların tasarımına etki etmediği görülmektedir.

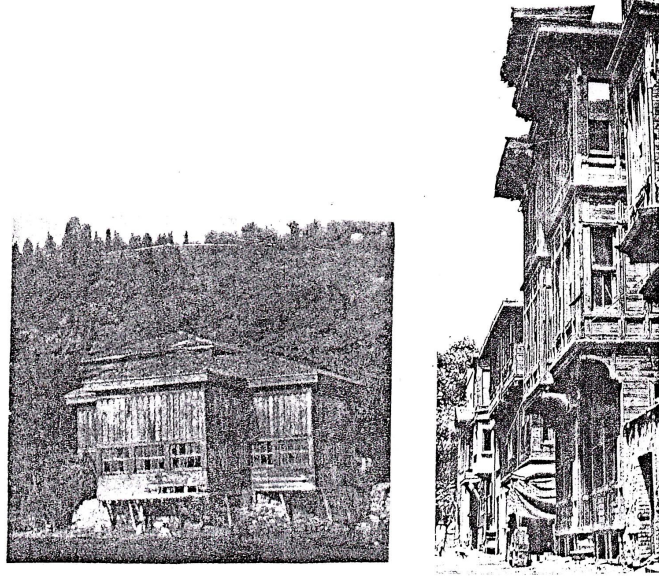
3.2.3.2.4 Ekonomi

Bir toplumda, diğer tüm eylemleri etkileyen önemli faktörlerden biri ekonomik işlev diye adlandırılan mallar ve hizmetlerin üretimidir (Arça, 1978). Mal ve hizmet yaratma süreci olarak adlandırılan üretim; işgücü, toprak ve sermaye olmak üzere üç temel öğeden oluşmuştur (Temel Britannica, 1993). Bu üç öğe ekonomiyi, ekonomi ise toplumların yaşam standartlarını belirler. Sosyal bir kurum olarak ailenin ekonomik işleve sahip olma derecesi, eş seçimine, çocuk yetiştirmesine, eğlence türüne, savunmasına ve barınak türüne etki eder (Arça, 1978).

En küçük birim olan kişilerin ekonomik durumlarından başlayarak, ülkelerin ekonomik durumları da yapıların biçimlenmesinde etkilidirler. Örneğin, gelişmiş ve varlıklı ülkelerin yapıları ile gelişmemiş ülkelerin ya da toplumların yapıları arasında açık seçik olarak belirlenebilecek farklar vardır (Divanlıoğlu, 1980).

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Geleneksel yapıların oluşumunda ekonomi faktörü etkili olmuştur. Örneğin; İstanbul'daki benzer yapı yöntem ve gereçleri ile yapılan orta halli bir kişinin konutu ile varlıklı bir kişinin yalısı ya da konağı arasında da bir çok yönden farklılıklar vardır (Şekil 3.61) (Divanlıoğlu, 1980). Ya da Divriğ'de yoksul evlerinde ahşap çatkırıyı oluşturan malzeme kısıtlı kullanılarak yığma kerpiç ev; zengin evlerinde ise, hem ahşap malzeme bol kullanılarak, hem de kerpicin mukavemetini arttıracak biçimde çamuruna kireç, bol saman katılmak suretiyle, dolma ev tekniğine yaklaşılmıştır (Sakaoğlu, 1978).

Şekil 3.61 a-Amcazade Hüseyin Paşa yalısı, Kanlıca, İstanbul; b-Orta halli kişilere ait konutlar dizisi, Arnavutköy, İstanbul (Divanlıoğlu, 1980)

Sosyal ve ekonomik durumu iyi olan kişiler evlerini daha özenli yaptırmışlardır. Bunun dış cephedeki etkisi, büyüklük ve düzgün işçilik şeklinde olmuştur. Genellikle harem ve selamlık kısımlarına sahip bu tür evlerde, yazlık ve kışlık katları da ayrı olarak yapılmıştır. Bazı kişilerin ise, yazlık ve kışlık olmak üzere iki ayrı evleri vardır. Tavanlarda, duvarlarda, kapılarda yapılan süslemeler de ekonomik duruma bağlı olarak değişmektedir (Özbek, 1990). Ayrıca, Geleneksel Türk Evi'nde, sofaya açılan eyvan sayısı, konutu yaptıran kişinin varlığına göre dörde kadar çıkarak planda zengin düzenlemelere olanak sağlamıştır (Divanlıoğlu, 1980). Türk evinde dış sofalı plan tipinden sonra iç sofalı plan tipinin kullanılması ekonomik ve sıhhi nedenlere dayanmaktadır. Odaların sofanın iki tarafına dizilmesiyle dış duvardan tasarruf edilmiş ve odalar arası irtibat daha kolaylaşmıştır (Eldem, 1984). Ekonomi ve üretim biçimi yerleşme düzenlerini de etkilemiştir. Örneğin, bazı bölgelerde geçim kaynakları aynı olanlar kişiler, bir arada yerleşmişlerdir. Çünkü, bu toplulukların stoklama alanı gibi ortak kullandıkları bir takım mekanlar vardır. Buna karşılık Doğu Karadeniz köy evleri tarlaların içindedir (Şekil 3.62). Herkesin sahip olduğu tarlanın büyüklüğü evler arasındaki mesafeyi belirlemektedir. Bu nedenle dağınık yerleşim görülmektedir. Ancak, dağınık yerleşimde tek etkenin üretim şekli olmadığı, topoğrafya etkeninin de önemli olduğu bilinmektedir (Özgüner, 1970).

Şekil 3.62 Doğu Karadeniz’de tarlaların içinde konumlanmış yapılar, (Aran, 2000)

Geleneksel toplumlarda, işgücü ve toprağa dayalı üretim, ailelerin ekonomik düzeyini belirlemiş, ekonomi de yapı şekillerini etkilemiştir. Aynı yöredeki yapılar, biçimlenmelerindeki diğer etkenler benzer olduğu halde, ait oldukları kişilerin varlık durumlarına göre belirli özelliklerde farklılaşmışlardır. Ancak, Anadolu’daki Türk evinin biçim ve boyutlarının belirlenmesinde, ekonomik etkenler etkili olmuşlarsa da; oda kavramı ve biçiminin temel ilkeleri, ekonomik koşullara bağlı olarak önemli değişiklikler göstermemektedir. Değişen, malzeme, boyutlar, süslemeler ve işçiliktir.

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerin biçimlenmesinde ekonomik koşullar ilk sırada yer almaktadır.

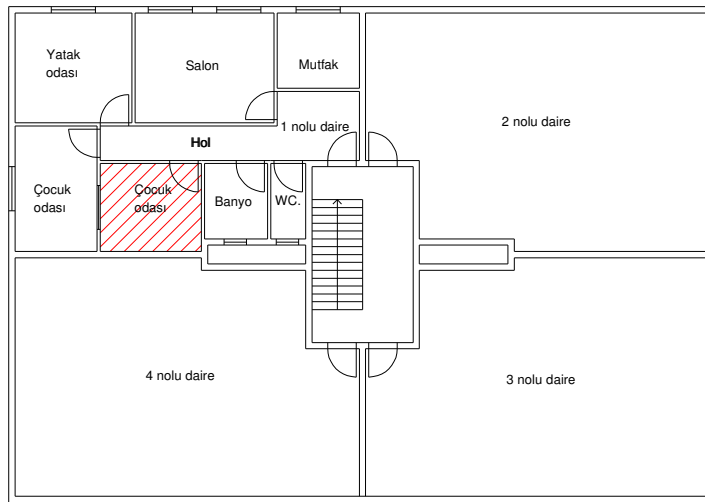
a-Gecekondular: Asıl oluşum nedeni ekonomik faktörlere dayanmaktadır. 2001 yılında İstanbul’da yapılan araştırmada, gecekondu bölgelerinde yaşayanların %78.5’i İstanbul’a geliş nedeni olarak ekonomik sebepleri; aynı şekilde %77’si gecekondu yapma nedeni olarak ekonomik yetersizliği göstermiştir. Bu sonuçlar gecekondulaşmanın başlıca sebebinin ekonomik etkenler olduğunu göstermektedir (Anon, 2001a). Yani, minimum alanda maksimum kullanmanın sağlanmasına dayalı olarak; en küçük alanı elde edip başını sokmak ve kiradan kurtulabilecek bir mekan elde etmek asıl amaçtır (Şen, 1968). Bu amaç doğrultusunda, ailenin ekonomik düzeyine göre yapı şekillenmekte, yapı büyüklüğü, katsayısı ve kullanılan malzeme buna göre belirlenmektedir (Şekil 3.63). Gecekonduların dönüşüm aşamasında da ekonomik faktör ön plandadır. “Başlangıçta sadece barınak amacıyla ortaya çıkan gecekondu, zamanla bu amaçtan uzaklaşarak rant amacına yönelmişlerdir. Yukarıda bahsedilen araştırmada, gecekondu sakinlerinin yaklaşık ¼’ü oturduğu yerin kendine ait olmadığını belirtmiştir. %42’si evin bulunduğu arsasını başkasından aldığını, %18 arsayı yapı

ile birlikte aldığını bildirmiştir. Bu durum hazine arazilerinin yaygın olarak ticaret konusu yapıldığını göstermektedir” (Anon, 2001a).

Şekil 3.63 Ekonomik durumu farklı ailelerin gecekonduları, ekonomik durumu iyi olan aileler gecekondusunu yatayda ve düşeyde büyütüştür, Ümraniye, İstanbul.

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Bu yapılar tamamen ekonomi amaçlı yapılmaktadırlar. Hem müteahhit hem de mal sahibi için, maksimum gelir elde etmek asıl amaçtır. Ya da “Belirli bir alanda, çok sayıda daireyi en ucuz şekilde yapmak ve bunu azami kar haddi içinde satmaktır. Dünyanın hiçbir yerinde maksimum kar haddi %10’u geçmezken, burada kar haddinin %50 düzeyini aştığı bilinmektedir” (Şen, 1968). Satışın kolay olması ve daha fazla gelir getirmesi nedeni ile evler üç oda bir salon yapılmaktadır. Ancak, kimi zaman arsanın yetersizliği buna imkan vermemekte; böylece küçük ve kullanışsız, ışık almayan odalar oluşturulmaktadır. Örneğin, Şekil 3.64’de görülen planda, birbirinin aynı planlı dört dairede de çocuk odasının birisi ışık almamakta, penceresi diğer çocuk odasının içine bakmaktadır.

Şekil 3.64 Işık almayan odaları olan daireler, Üsküdar, İstanbul.

Ayrıca, müteahhitler kazançlarını arttırmak için, yapılarda kalitesiz ve yetersiz malzeme kullanmakta, sonuçta kullanım aşamasında bir çok sorun yaşanmaktadır. Yalıtımsız dış duvarlar hem nem sorununu hem de gürültü sorununu beraberinde getirmektedir. Ekonomi sağlamak amacıyla malzemelerden çalınarak yapılar yapılmaktadır. Bunların sonucunda, depremlerde yapılar yıkılmakta, can ve mal kayıpları olmaktadır (Şekil 3.65).

Şekil 3.65 17 Ağustos 1999 Marmara depreminde yıkılan yapılar, Yalova
(www.benkoltd.com)

Tip projeler: Büyük ölçüde ekonomik nedenlerden ortaya çıkmışlardır. Tek proje bedeli ödenerek, çok sayıda yapı yapılması, olumsuzluklarına rağmen ekonomikliği nedeniyle tercih edilmektedir. Örneğin; her hangi bir yerde yapılacak okul, hastane, lojman vb. yapılar için Bayındırlık Bakanlığında tip proje alınmakta, proje bedeli ödenmeden yapıya başlanmaktadır. Yapımda kalitesiz, ucuz malzeme ve niteliksiz işçilik kullanılmaktadır. Böylece yapının ekonomik olması sağlanmaktadır. Ayrıca, aynı arsada tek bir projenin tekrarı ile de bir çok yapı yapılmaktadır. Bu yapılarda ise, proje bedelinin yanı sıra malzeme alımında ve işçilikte de toplu üretim nedeniyle ekonomik yönden avantajlar elde edilmektedir. Ancak, yapım sırasında ekonomik yönden avantajlar sağlayan tip proje yapıları, kullanım aşamasında ek maliyete sebep olmaktadır. Bir çok yapıda tadilatlar ve eklerle yapıların işlevselliği arttırılmaya, kullanımda yaşanan sorunlar çözümlenmeye çalışılmaktadır. Örneğin, yoğun hasta potansiyeli olan Ümraniye Merkez Sağlık Ocağı girişindeki kayıt bölümü yapının dışına kadar taşan uzun kuyruklara neden olmuş; bu durum yapıya giriş ve çıkışta çeşitli sorunlar doğurmuştur. Bu sorunlar, yapı girişine ek yapılarak çözülmüş ancak ek maliyet getirmiştir (Şekil 3.66).

Şekil 3.66 Ümraniye merkez sağlık ocağı, pembe boyalı kısım 2005 yılında eklenmiştir.

3.2.3.2.5 Politika ve Hukuk

Politik ve askeri koşullar mimari biçimlenmeyi genellikle üç yolla etkilemişlerdir (Divanlıoğlu, 1980) :

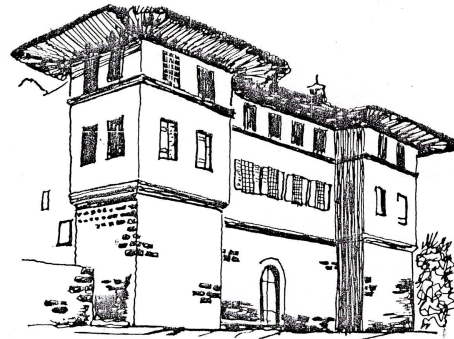
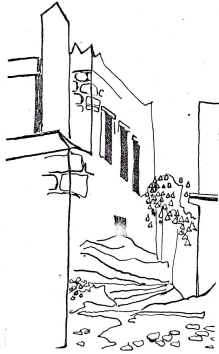
1. Politik ve askeri başarıların yapı biçimlerini etkilemesi,
2. Politik ve askeri etkilerle biçimlerin taşınması,
3. Politik ve askeri koşullarla ortaya çıkan gereksinimleri karşılama isteği.

Askeri ve politik başarılardan, ülkelerin ekonomik durumu olumlu yönde etkilenmiştir. Ekonomik düzeyin artması sonucu yapıların biçim ve niteliği değişmeye başlamıştır. Yani politik başarıyı, mimari başarı izlemiştir. Ayrıca, askeri ve politik etkilerle biçimler taşınmıştır. Örneğin, savaşlar sonucu bazı ülkelerin ele geçirilmesi ve sömürülmesi, buralara mimari biçim ve ilkelerin taşınmasına neden olmuştur. İlkelerin taşınması her zaman tek yönlü olmamış, kimi durumda dağılım yenilenden yenene doğrudan olmuştur (Divanlıoğlu, 1980).

Geleneksel Mimarlık Ürünleri:

Politika ve hukuk Geleneksel Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda çeşitli şekillerde etkili olmuştur. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde politik sebeplerle ülke içinde biçimler taşınmıştır. Bazı merkezler zaman ile etki alanlarını büyütmüşlerdir. 19'uncu yüzyılda, memleket içindeki fiziki bağlantıların kolaylaştığı bir dönemde, idarede merkeziyet kuvvetlenmiş ve başşehrin yaşama, oturma adet ve şekilleri en uzak illere kadar ulaşmış bu durum mimariye de yansımıştır (Eldem, 1984). Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Avrupa ve Asya'daki şimdi bağımsız olan ülkelerde Osmanlı Mimarisi etkileriyle

karşılaşılmaktadır. Balkanlar ve Yugoslavya'nın kimi bölgelerinde halen bu etkinin izleri ile karşılaşmak olasıdır (Divanlıoğlu, 1980). Askeri ve politik koşullarla ortaya çıkan gereksinimleri karşılama isteği yapı biçimlenmelerini savunma ölçeğinde etkilemiştir. Yerleşimleri dış saldırılardan koruma bu güne kadar hep var olmuş bir kaygıdır. İnsanların bu duygusu yapıların şekillenmelerine de etki etmiştir. Kimi yerlerde savunma amacıyla şehrin etrafına hendekler kazılmış kimi yerlerde şehir surlarla çevrilmiş ve bu alanın içinde gelişmiştir. Surların dışındaki evler ise yüksek bahçe duvarları ile çevrilmiş küçük birer kale görünümünü almışlardır. Bu duvarlar savunmanın yanında mahremiyet nedeniyle de yapılmışlardır. Zemin kata açılan pencereler varsa bunlar demir ve ahşap parmaklıklarla korunmuşlardır. Evlerin dış görünüşleri de savunma ihtiyacı doğrultusunda biçimlenmiştir. “Örneğin, Bodrum Kule Konutları, barınmanın yanı sıra savunma gereksinimiyle biçimlenmişlerdir (Şekil 3.67a). Kulenin zeminden bir kat yukarıdaki girişine dıştan merdivenle ulaşılmaktadır. Kulenin girişleri denizin ters yönüne yani poyraza açılmaktadır (bu denizden gelecek saldırılara karşı bir önlem olduğu kadar serin rüzgarı almak içinde olabilir). Konutların üstleri de kale gibi, sivri uçlu mazgallarla bitirilmektedir. Tuvalet içeridedir ve bunun savunma sırasında bahçeye çıkılmaması nedeniyle olduğu düşünülmektedir. Anadolu'nun değişik bölgelerindeki varlıklı toprak ağası ya da derebeyi konaklarında da aynı savunma gereksinmesinin yapıya etkileri izlenebilmektedir (Şekil 3.67b)” (Divanlıoğlu, 1980).

Şekil 3.67 a- Bodrum Kule Konutu örneği, Bodrum, b- Memiş Ağa Konağı, Sürmene- Ketsel, (yapının kalın duvarlarında ve üst kat samanlığında gizli atış mazgalları vardır. Konağın dört köşesinde bulunan kule çıkımlar yapıya kale görünümü vermektedir) (Divanlıoğlu, 1980).

Bunların dışında; kimi zaman biçimlenme, politik koşullar sonucu oluşturulan yasalarla, kanunlarla, zorunluluk ve yaptırımlarla da şekillenmiştir. Özellikle kentsel alanlardaki konutlarda yasaların uygulanmasıyla ortaya çıkan biçimler, planlamada, kat yüksekliklerinde, görsel olarak oluşturulan cephe düzenlemelerinde ve yangınlar için alınan önlemler ile denetlenebilir olmuştur (Dağgülü, 1995).

Osmanlı toplumunda batılılaşma ile birlikte başlayan hukuksal değişim, örgütlenme ve yenileşme, inşaat faaliyetlerinde yeni uygulamaları ve beraberinde de denetimi getirmiştir. Örneğin; Tanzimat dönemi nizamname ve kanun maddelerinin inşaat faaliyetlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesi ile ilgili olarak getirdiği düzenlemeler; inşaat işlerini yürütecek ve denetleyecek örgütlerin kurulması ve işletilmesi, yolların bakım ve onarımı, yapıların yüksekliği, sokakların genişlikleri, malzeme seçimi ve kullanımı, malzeme temini, boyut, nitelik ve fiyat denetimi şeklinde sıralanmaktadır (Dağgölü, 1995). Osmanlı İmparatorluğu etki alanı içindeki bölgelerde, devletin yapı malzemelerine standartlar getirmiş ve bu standartların giderek bir çok yapı ögesinin de standartlaşmasına yol açmıştır. Bu durum geniş bir alanda tipleşmeye neden olmuştur. Bu konuda Ergül, geleneksel mimarlık ürününün yerel olduğu kadar yerel olmayan bir mimarlık nesnesi olabildiğini savunarak, yönetsel/yönetimsel etkenlerin mimari biçimin belirlenme sürecindeki etkilerine değinmiştir. Ergül'e göre: "Devletin yapı malzemelerine getirdiği standartlar oldukça ayrıntılı sınıflandırmalar ve ölçüler içermektedir. Ahşap dikme en ve boyları ve diğer ahşap eleman boyutları hep belirlenmiştir. Hükümler ahşap dışındaki diğer malzemeleri de içermektedir." Örneğin; devlet tarafından boyutlandırılarak satılan kereste Geleneksel Türk Evi'nde oda ve sofaların boyutlarını belirlemiştir. Diğer yandan, başta yangın nedeni ile olmak üzere, çeşitli dönemlerde yapı biçimlenmelerine yönetimler tarafından kısıtlamalar getirilmiştir. 1934 yılında İstanbul Belediyesi, yangın nedeni ile evlerden ahşap kafeslerin kaldırılmasını istemiştir (Eyüce, 2005).

Politika ve hukuk Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin biçimlenmesinde etkili olduğu gibi Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin biçimlenmesinde de etkili olmuşlardır.

Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri:

a-Gecekondu: Politika, gecekonduların yapımında ve değişiminde önemli rol oynamıştır. 1949'daki ilk gecekondu affıyla o yıla kadar yapılmış bulunan gecekondu yasallaştırılmıştır. Af yasalarıyla gecekonduların meşrulaştırılması ve belediyelerin bu alanlara alt yapı getirmesine olanak verilmesi, gecekondu geliştirmesini hızlandırmış, bölgenin gelişmesi ve nüfusun çoğalmasını beraberinde getirmiştir. 1949'u takiben 1953 ve 1963 yıllarında da gecekondu affı çıkarılmıştır (Anon, 2001a). Bunların ardından, 1966'da 775 sayılı gecekondu kanunu yayınlanmıştır. Bazı değişikliklerle birlikte halen yürürlükte olan bu kanun, gecekondulaşma konusundaki uygulamalarda en kapsamlı olanıdır. Bu kanuna göre gecekondu yerleşimleri; gecekondu ıslah bölgeleri, gecekondu önleme bölgeleri ve gecekondu tasfiye bölgeleri olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktadır (Kerem, 1998). Bunların

devamında, 1976, 1983, 1984 ve 1986 yıllarında da çıkarılan gecekondu affıyla ilgili yasalar ya da yapılan yasa değişiklikleriyle amaçlanan, o güne kadar yapılan gecekondulara meşruluk getirerek yeni yapımları önlemek olmakla beraber, çıkan her af, gecekondulaşmayı teşvik edici olmuştur. Her af bir süre sonra yenisinin çıkacağı beklentisine yol açmıştır. Oluşan beklentiler hiçbir zaman boş çıkmamış, gecekondulaşma hızla büyümüştür (Anon, 2001a). Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra 2981 ve 3290 sayılı af yasalarının çıkarılması, 3194 ve 3030 sayılı yasalarla belediyelere plan yapma ve yaptırma yetkisi verilmesi bu dönemdeki yerleşme sistemlerinin ve gecekonduların dönüşümüne yönelik en önemli olaylardır. 1984 yılına kadar yapılan tüm yasa dışı konutlar imar affıyla yasallaştırılmış ve her gecekonduya 4 kat izin verilerek gerekli servis imkanları da sağlanmıştır (Terzi, 2004). 1984 yılındaki af ile gecekondu affı da nitelik değiştirmiştir. Gecekonduya güvence sağlamaya dönük bir af olmanın ötesine geçerek, çok katlı olmayan gecekondu bölgelerinin ıslah planlarıyla apartmanlaşmasına yol açılmak istenmiş ve gecekondu yapanlara kentsel ranttan pay alma olanağı getirilmiştir. Gecekondu affının böyle nitelik değiştirmesi, kentlerin imarlı mahallelerindeki kaçak yapıların affını da beraberinde getirmiştir (Özsoy, 1998). 1980’li yıllarda yapılan düzenlemeler ve konut ihtiyacının getirdiği değişim ve dönüşüm olgusu gecekondu alanlarında yoğunluk artışı ve yerleşilmemesi gereken alanlara yerleşim baskısı olarak sonuçlanmıştır (Terzi, 2004).

Türkiye’de anayasal hukuk sistemi “toplum yararı” ve “konut edinme hakkı” kavramları kapsamında, iktidarlara, parlamentoya ve siyasal partilere gecekondular için önlem alma açısından yeterli aracı vermektedir. Ancak, çok partili hayata geçişten bu yana, siyasi iktidarların bu aracı kullanma eğiliminde olamadıkları, başka bir deyişle siyasi iradenin bulunmadığı görülmektedir. Tersine populist politikalar ve patronaj sistemiyle oy tabanlarını genişletme çabası, kaynak ve rant dağıtımıyla kentsel ve kırsal alanlarda toprağa ilişkin sorunların büyümesine ortam hazırlamış, var olan engelleyici aletlerin de uygulamasına engel olmuştur”(Arslan, 1998).

Sonuçta, bu yapıları önleme amacıyla üst üste çıkarılan kanunlarla, gecekondular meşrulaştırılmış, artmaları ve katlılaşmaları sağlanmıştır. Ayrıca, her seçim döneminde oy toplama amacıyla da, gecekondulara haklar verilmiş, kaçak yapılaşmalara göz yumulmuştur. İzlenen ekonomi politikaları rant faktörünü ön plana çıkarmıştır.

b-Yap-satçı üretim süreci sonucu oluşmuş apartmanlar: Bu yapıların oluşumundaki en önemli etken, 1954’de çıkarılan kat mülkiyeti yasasıdır. Bu yasayla tek ailelik konutlar çok ailelik konutlara dönüşme imkanı bulmuştur. Yasa orta sınıfın konut edinme olanaklarını

genişletirken, arsa ve yapı sahiplerine önemli rantlar sağlamış; bu kesimin yerel yönetimler üzerinde kat artırımı baskılarını yoğunlaştırmış; kaçak kat eğilimlerini güçlendirmiş; henüz fiziki ömrünü doldurmamış yapıların yıkılarak yeniden yapılaşmasına neden olmuş; inşaat sektöründe yap-satçı denilen küçük girişimcilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Arslan, 1998).

c-Tip projeler: Bu yapıların oluşumunda politika ve siyaset önemli bir etkidir. Tip proje ile yapılan yapıların bir çoğu devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, iktidarın mimarlık alanındaki programı: Ankara'nın imarı, çeşitli illerde hükümetin otoritesini temsil eden yönetim yapıları, özellikle hükümet konakları, ilkokullar, sağlık hizmetleri, diğer kamu hizmetlerine ait yapılar, memur evleri, köy evleri, göçmen evleri ve işçi evleri şeklindedir. Bu amaçla, tip projeler hazırlanmış, Ankara'da ve yurt düzeyinde acil ihtiyaçlara cevap verecek yapılardan başlanarak, daha az acil olanlara doğru inşaat faaliyetleri sürdürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kentleşmenin hız artmasına bağlı olarak konut alanında da tip proje uygulamaları gündeme gelmiştir. Yoğun göç nedeniyle artan konut talebinin ekonomik ve hızlı çözülmesi için çok katlı toplu konut uygulamalarına gidilmiştir. Toplu konut uygulamaları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Emlak Bankası, Sosyal Sigortalar Kurumu, yerel yönetimler ve kooperatifler tarafından yapılmaya başlanmıştır (Tekin, 2005). Konut açığı ve yap-satçı üretimin pahalı konut arzı yeni konut sunum biçimlerini gündeme getirmiştir. Toplu konut sunum biçimi bir çözüm olarak ilk kez 1967 yılında İkinci Beş Yıllık Plan'da önerilmiştir. Bu süreç, büyük bir sermayenin harekete geçirilmesini, talebin örgütlenmesini, büyük arsaların sağlanmasını, planlanmasının yapılmasını ve alt yapısının gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Bu dönemlerde başlayan toplu konut üretimleri, 1980 sonrasında çıkarılan toplu konut yasaları ile kurumsallaşmıştır (Tekeli, 1998). Toplu Konut Yasası'nın yürürlüğe girmesi ve Toplu Konut İdaresi'nin kurulması dönemin yapı üretimindeki en önemli olayı olmuştur. Böylece toplu konut üretimi canlanmış, kooperatifler 1983-1990 yılları arasında büyük atılım yapmışlardır. Bu dönemden sonra, büyük inşaat firmaları ve Toplu Konut İdaresi binlerce konutluk yeni yerleşimleri ve uydu kentleri gerçekleştirmeye başlamışlardır (Sey, 1998). Günümüzde de hem resmi kurumlar hem de özel kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan toplu konutların sayısı her geçen gün artmaktadır.

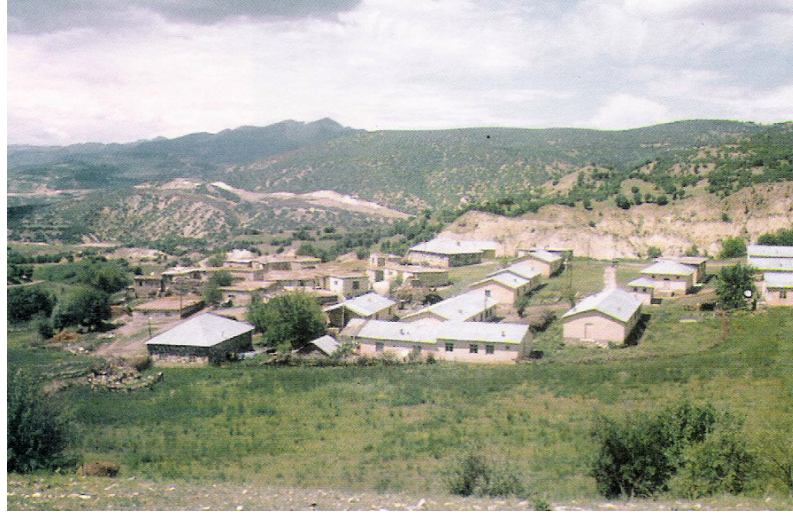
4. ALAN ÇALIŞMASI

Alan çalışmasının önemini, Mimarlık Ürünleri ile ilgili sistematik analizler yapan Brunskill; “Mimarlık ile ilgili çalışmanın zevki ancak alan çalışması ile tadılabilir” sözleriyle ifade etmiştir (Durukan, 1996). Alana yönelik güncel bilgilerin gerek kullanıcı gerekse fiziki koşullar açısından elde edilmesi, çalışmaların amaçlarına yönelik, daha akılcı çözümlere ulaşılmasını sağlar.

4.1 Alan Çalışmasının Amacı ve Kapsamı

Üçüncü bölümde, Mimarlık Ürünleri sınıflandırılmış, Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Bu kapsamda, yapıların özellikleri, oluşum süreçleri ve oluşumu belirleyen etkenler ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Alan çalışmasında ise alanda yer alan; kültürel bir süreklilik sonucu oluşturulmuş Geleneksel Mimarlık Ürünleri ile her yörede uygulanan tip projelerle oluşturulmuş deprem konutları yani Günümüz Mimarlık Ürünleri karşılaştırılacak, özellikleri ve oluşumlarını belirleyen etkenler araştırılacaktır. Böylece, literatürden bilgi edinimi sonucu ortaya çıkan veriler alan çalışması ile sorgulanacaktır.

Çalışma alanı olarak Bingöl’ün Kiğı ilçesi’ne bağlı Alagöz köyü seçilmiştir. Köklü bir geçmişe sahip Kiğı ilçesine bağlı köy, “Geleneksel” ve “Günümüz” Mimarlık Ürünlerini bir arada bulundurduğu için tercih edilmiştir (Şekil 4.1). Ayrıca köyde bulunan ve o toplumun yaşan şekillerini yansıtan, doğal çevre ve kültürel çevre koşulları göz önünde bulundurularak halkın kendi el emeği ile yaptığı yapıların arşivlenmesi amaçlanmıştır. Çünkü, deprem dolayısıyla hasar almış olan yapıların büyük bir bölümü devlet yetkililerince yıkılmış, yerlerine deprem konutları yapılmıştır (Şekil 4.2). Yıkıntılardan ve ayakta kalan birkaç yapıdan köyün mimari dokusunun çıkarılması ve bu yapıların arşivlenerek saklanması büyük önem taşımaktadır.

Şekil 4.1 Alagöz Köyü, 2001, önde Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri, arkada Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri (Anon, 2001b)

Şekil 4.2 Alagöz Köyü, 2006, geleneksel evler yıkılmış, yerlerine deprem konutları yapılmıştır.

4.2 Alan Çalışmasının Yöntemi

İnsan-çevre değerlendirilmelerine yönelik yöntemleri Gür (1985); tepkili ve tepkisiz yöntemler olarak ifadelendirmektedir.

1. Tepkili Yöntemler;

- Standart soru kağıdı teknikleri; açık uçlu soru kağıdı teknikleri, açık uçlu soruların kodlandırılması, kodlama teknikleri, karşılaştırmalı derecelendirme skalası, farklılaşım

skalası, likert tutum skalası, anlamsal farklılaşma skalası, soru kağıdı yönteminde görsel teknikler, biliş haritaları, taban haritalama tekniği, resim çizimleri, fotoğraflar, oyunlar ve

- Görüşmeler

2. Tepkisiz Yöntemler;

- Fiziksel izlerin gözlenmesi; skeç ve diagramlar, fotoğraf ve slaytlar, sayısal saptama,
- Belgelere dayalı gözlemler ve
- Çevresel davranışın gözlenmesi; notasyon çizelgesi ve harita, önceden kodlandırılmış denetim listeleri, harita tekniği, fotoğraf tekniği, videoteyp ve filmlerdir.

Zeisel (1995) ise yöntemleri:

1. Soru sormaya dayalı yöntem ve teknikler,
2. Gözleme dayalı teknikler ve
3. Hazır bilgiye (arşive) dayalı teknikler

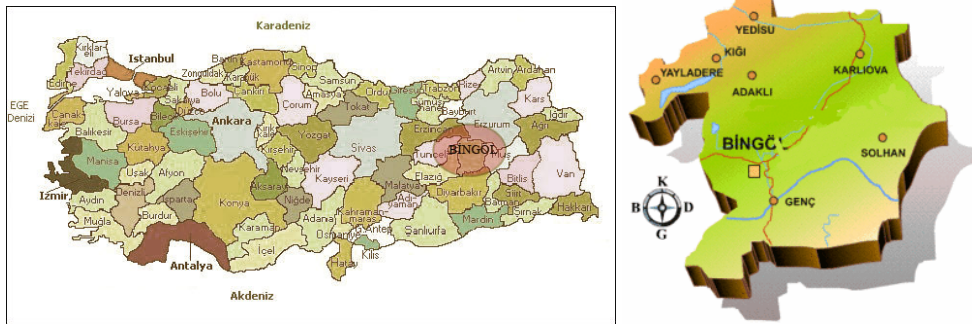
olarak ayırmaktadır (Akıncı, 2000).

Anket yöntemi; değer, tutum ve davranış saptayan toplumbilim kaynaklı bir yöntemdir. İnsan grupları arasında aynı soru grubuna düzenli verilen yanıtları saptar. Görüşme yöntemi; insanların ne düşündüğünü, ne hissettiğini, neyi bildiğini ve umduğunu anlamak üzere onlara sistemli sorular sormak demektir. Soru kağıdı yönteminde amaçlanan kısa zamanda çok sayıda insandan bilgi toplamak, görüşmelerde ise amaç az sayıda insandan derinlemesine bilgi toplamaktır. Gözlem ise; probleme ilişkin olguya bakmaktır. Düzenli ve basit gözlemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Düzenli gözlem; periyodik yinelemenin sonucunda elde edilen saptamadır. Basit gözlem ise; tek ve rastgele gözlemlerdir. Bu gözlemler; sosyal gruplaşmalar arasında oluşturulabileceği gibi, kullanıcı ve yapı arasında da olabilmektedir. Mevcut bir yapının fiziksel durumunu belirlemek için kullanılan yöntem ise; gözlemin diğer bir şekli olan, fiziksel izlerin incelenmesidir (Gür, 1996).

Yapılan alan çalışmasında Zeisel'in belirttiği bu üç yöntem kullanılmıştır. İlk olarak hazır bilgiye dayalı tekniklerden yararlanılmış, yakın çevredeki kütüphanelerden ve internet üzerinden alan ile ilgili literatür araştırması taranmıştır. Köydeki deprem konutlarını uygulamış olan Bingöl İl Bayındırlık Müdürlüğü'nden yetkililerle görüşülmüş, yapılarla ilgili yazılı ve sözlü bilgi alınmıştır. Daha sonra diğer iki teknikten yararlanılmış; anket, görüşme ve gözlemler yapılmıştır.

Araştırmada anket yöntemi; doğrudan kullanıcıya başvurma şeklinde bilgi toplamanın araştırmanın içeriğine uygunluğu nedeni ile seçilmiş ve yapıların oluşum süreçlerine, etkenlerine, kullanıcı ile yapı ilişkisine ait verilere ulaşılması hedeflenmiştir. Anket soruları; kullanıcıların kişisel bilgileri; kullanıcının sosyo-ekonomik durumu; kullanıcının konuta sahip olma şekli; kullanıcı konut ilişkisi; konutun fiziksel ve mekansal özellikleri; kullanıcı memnuniyeti ve istekleri olmak üzere altı ana başlıkta toplanmıştır. Kullanıcılar, anket sorularını içinde yaşadıkları konuta göre cevaplamıştır. Ancak, anket esnasında eski konutlara ilişkin görüşler de alınmıştır. Ayrıca, yapılan görüşmelerle ankette elde edilemeyen detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Anket sonuçları değerlendirilmiş ve sonuçlara ulaşılmıştır. Anket ve görüşmelerin yanı sıra yapılan gözlemlerle, yapılara ait veriler elde edilmiştir. Kullanıcı tarafından yapılan değişiklikler ve işlevsel değişimler gözlem yolu ile belirlenmiştir. Her yapıya ait mekansal kullanım ve fiziksel duruma ilişkin bilgiler krokiler yardımıyla tespit edilmiştir. Fotoğraflar çekilmiş, yapılardan ölçü alınarak rölemleri çıkarılmış, bu rölemler bilgisayar ortamında çizilmiştir.

4.3 Alanın Konumu ve Ulaşımı

Şekil 4.3 a-Türkiye Haritası, b-Bingöl Haritası (www.buildturkey.com, www.wikipedia.org)

Köyün bağlı olduğu ilçenin, batısında Tunceli, kuzeyinde Erzurum ve Erzincan, güneyinde ise Bingöl, Elazığ ve Diyarbakır illeri vardır. İlçe; bağlı bulunduğu Bingöl iline 73 km mesafededir. Ancak, bu yol stabilize olduğundan, Bingöl'e Elazığ ilçesine bağlı Karakoçan ilçesinden geçilerek 145 km.lik bir yolla ulaşılmaktadır. Alagöz köyü ise ilçe merkezine 27 km uzaklıktadır. Köyün yolu stabilize dir. Bölgenin dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olması, ulaşım imkanlarını olumsuz yönde etkilenmektedir. Özellikle yoğun kar yağışlarının olduğu kış aylarında ulaşımın daha da zorlaştığı hatta zaman zaman köy yolunun kapandığı görülmektedir. Kış ayının geride kaldığı dönemlerde ise çamur, heyelan vb. sebeplerle ulaşım da güçlük çekilmektedir.

4.5 Alandaki Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Sınıflandırılması

Üçüncü bölümde, Mimarsız Mimarlık Ürünleri iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Bu bölümde yapılan sınıflandırmaya da dayanarak, Alagöz köyündeki Mimarsız Mimarlık Ürünleri,

1. Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri;

- Köyün kurulduğu 19. yüzyıl sonlarından kalan, halkın yaptığı konutlar,
- 1950 sonrasında yine halk tarafından yapılmış yapılar,
- 2005-2006 yılları arasında halkın, devlet tarafından yıkılan konutunun yerine, aile üyeleri ve komşuların yardımıyla kendisinin yapmış olduğu betonarme konutlar,

2. Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri;

- 1992 yılında yapılmış olan kalıcı afet konutları,
- 2005-2006 yılında yapılmış olan kalıcı afet konutları

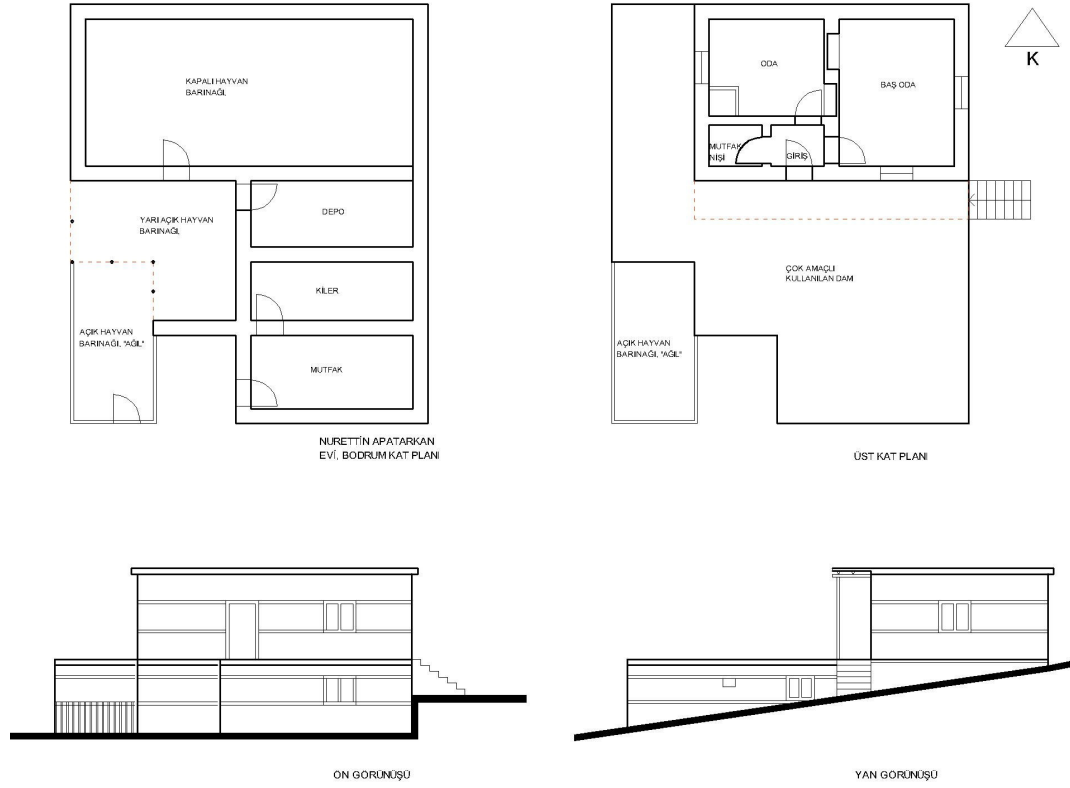
olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

4.5.1 Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri

Bu grupta; halkın özgün ihtiyaçları gereğince, var olan imkanlar çerçevesinde, kendi elemeği ile gerçekleştirdiği yapılar yer almaktadır. Bu yapılar mal sahibinin, aile üyelerinin, akrabaların, komşuların ve bazen de yardımcı bir ustanın ortaklaşa çalışması sonucu meydana gelmişlerdir. Bu nedenle halkın yaşam şekillerini, toplumun sahibi bulunduğu kültürü doğrudan doğruya yansıtmaktadırlar.

Bu gruptaki yapılar; yapım zamanları, yapım şekli, kullanılan malzeme ve teknik açısından üç farklı grupta irdelenecektir.

- a. Bu grupta, köyün kurulduğu 19. yüzyıl sonlarından kalan, halkın yaptığı konutlar incelenecektir. Konutların bazıları eğim dolayısıyla iki kat sayılabilecek teras ev şeklinde yapılmışlardır (Şekil 4.5, 4.6, 4.8, 4.9). Bu nedenle, katlar arası bağlantı dışarıdan sağlanmaktadır. Üst katta, yaşama birimleri, alt katta ise mutfak, kiler, depo, odunluk ve hayvan barınakları bulunmaktadır. Mutfak ışık alması için ön cephede, hayvan barınakları ise toprağa gömülü kısımda yer almaktadır (Şekil 4.5, 4.7). Alt katın damı, evin giriş terası olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.5 Nurettin Apatarkan Evi plan ve cepheleri

Şekil 4.6 Eğime oturmuş iki katlı teraslı ev örneği, Nurettin Apatarkan Evi

Şekil 4.7 Bodrum katta mutfak-kiler girişı ile hayvan barınağı girişı

Şekil 4.8 Eğime oturmuş iki katlı taşlı ev örneği (üst kat yıkılmış)

Şekil 4.9 Eğime oturmuş iki katlı teraslı ev örneği (üst kat yıkılmış)

Arsa şekli ve boyutu nedeniyle teras evler gibi geniş alana yayılamamış bazı konutların, tek katlı olduğu gözlemlenmiştir (Şekil 4.10, 4.11).

Şekil 4.10 Tek katlı ev örneği

Şekil 4.11 Tek katlı ev örneği, (mutfak ve hayvan barınağı yanda).

Toplu yerleşim nedeniyle yapıların yanlarında bahçeleri bulunmamaktadır. Ancak, halkın köy çevresinde çeşitli sebze ve meyve yetiştirdikleri bahçeleri ve tarlaları vardır. Yığma olarak inşa edilmiş yapılarda, taş ve ahşap kullanılmıştır. Taş temelde ve duvarlarda, ahşap ise hatıl olarak duvarlarda, tavanlarda, pencere ve kapılarda kullanılmıştır. Konutların çatıları yoktur, damlar ise genellikle su geçirgenliği az olan killi toprak ile örtülmüştür. Bu konutlar 1968 ve 2003 Bingöl depremlerinde hasar almış, bir kısmı kendisi yıkılmış bir kısmı ise hasarlı olması nedeniyle 2006 yılında devlet yetkililerince boşaltılarak yıkılmıştır. Bu nedenle konutlar yıkıntı halindedir (Şekil 4.12, 4.13). Yapıların çoğunlukla üst katları yıkılmış, alt katları ise hayvan barınağı olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Köy haklıyla yapılan görüşmelerden yıkımın bir nedeninin de, halkın deprem konutu yapıldıktan sonra hasarlı konutunda oturmaya devam etmesini önlemek ve yeni konutuna geçmesini sağlamak olduğu anlaşılmıştır. Çünkü bu köyde ve çevre köylerde çeşitli zamanlarda yapılan deprem konutları halk tarafından kullanılmamış, boş kalmış ve harabeye dönüşmüştür.

Şekil 4.12 Yıkılmış evler

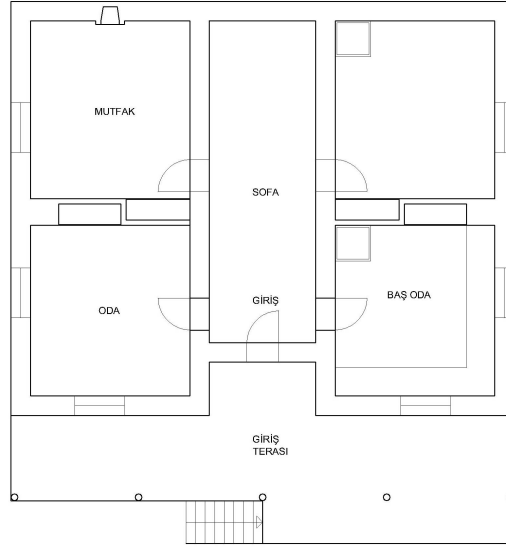
Şekil 4.13 Yıkılmış evler

Köyde bir aile, deprem konutunun yerine eski evini tercih etmiş, üst katının bir kısmı yıkılmış olan yapıyı aynı malzemeyi kullanarak eski şekline uygun olarak tamir etmiştir. Tamirat tam olarak tamamlanınca, aile konutunda oturmaya başlayacaktır (Şekil 4.14a,b)

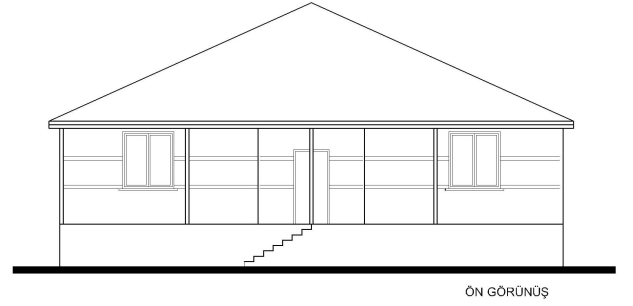

Şekil 4.14 Tamir edilen teraslı ev a- tamir öncesi, b- tamir sonrası

- b.** Bu grupta, 1950 sonrasında yine halk tarafından yapılmış yapılar incelenmiştir. Bu konutlar teraslı evlerden farklıdır. Konutlara çatı eklenmiştir. Bazılarının taş duvarlarında bağlayıcı olarak beton kullanılmıştır. Hepsi tek katlıdır. Depo ihtiyaçları, yüksek eğimli çatı arasında çözümlenmiş, hayvan barınakları ise yapının yakınında bir yerde ayrı olarak yapılmıştır (Şekil 4.15, 4.16, 4.17, 4.18).

İSMAİL EMSİZEVİ,
ZEMİN KAT PLANI

Şekil 4.15 İsmail Emsiz Evi plan ve cephesi

Şekil 4.16 İsmail Emsiz Evi ön görünüşü

Şekil 4 17 a- İsmail Emsiz Evi, ev ve hayvan barınağı ilişkisi, hayvan barınağı evin arkasındaki damlı yapı, b-depo olarak kullanılan çatı arasına çıkış

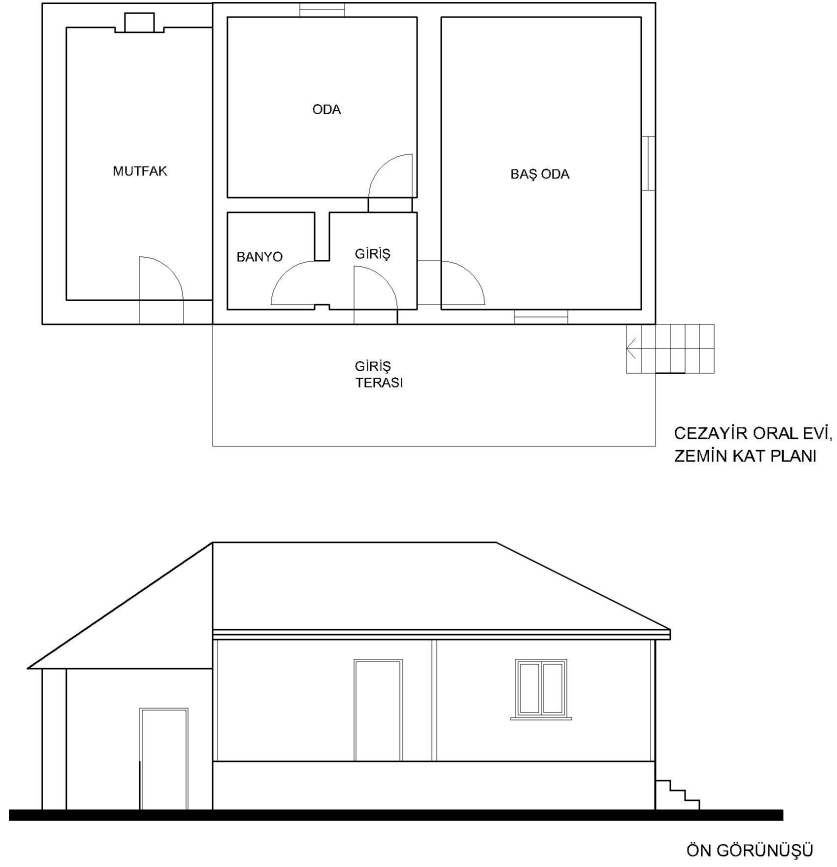
Şekil 4.18 Naci Emsiz Evi

Şekil 4.19 Celil Özlük Evi

- c. Bu grupta ise 2005-2006 yılları arasında halkın, devlet tarafından yıkılan konutunun yerine, aile üyeleri ve komşuların yardımıyla kendisinin yapmış olduğu betonarme konutlar vardır (Şekil 4.20, 4.21a,b). Konut deprem konutlarına bakılarak, yeni malzeme olan beton ve tuğla ile yapılmıştır. Pencereelerde ahşap değil plastik esaslı malzeme kullanılmıştır. Ancak, evin planlaması, konutunun yerinde olan teraslı ev ile benzerlik göstermektedir. Örneğin, eskiden bodrum katta yer alan mutfak, yeni konutta da yaşama bölümünden ayrılmış, ek bir mekan olarak yapılmıştır (Şekil 4.20, 4.21). İçinde odun ocağı vardır. Mutfağın duvarlarında taş kullanılmış, diğer duvarlara göre kalın yapılmıştır. Planda odaların konumları eski ev ile aynıdır. Çatı eğimi %40-

45 olup, çatı arası depo olarak kullanılmaktadır. Hayvan barınağı, bir önceki grupta olduğu gibi konuttan ayrı bir yerde çözümlenmiştir.

Şekil 4.20 Cezayir Oral Evi plan ve görünüşü

Şekil 4.21 a- Cezayir Oral evi, b- Evin ayrı yapılmış, 60 cmlik taş duvarlı mutfağı

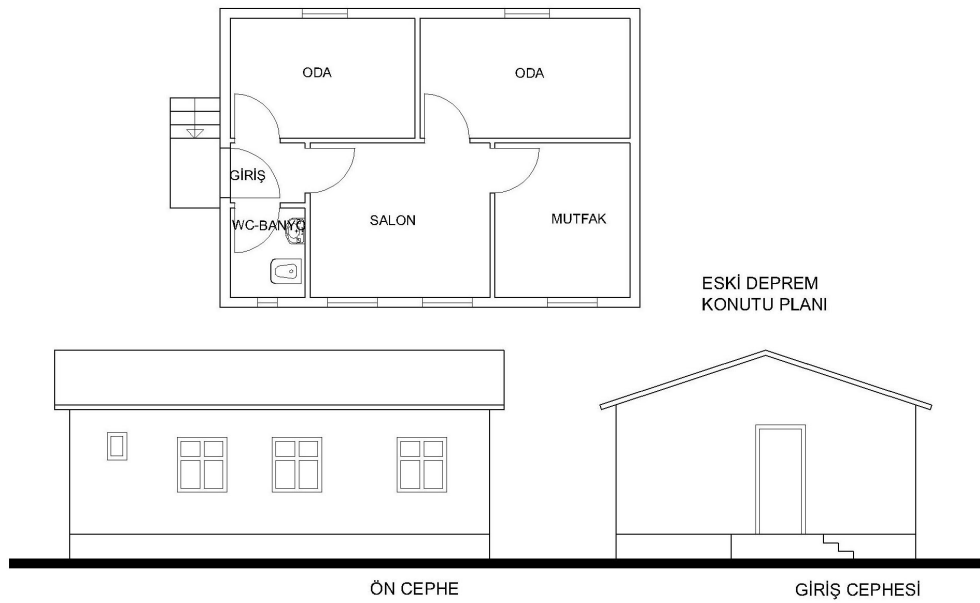
4.5.2. Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünleri

Bu grupta ise; 1992 ve 2005-2006 yıllarında yapılmış olan afet konutları ayrı ayrı incelenecektir.

- a. 1968 yılı depreminde evleri hasar almış olan aileler için 1992 yılında yapılmış olan kalıcı afet konutlardır. Bu konutlar, devlet tarafından yapılmıştır. Köyün bitimindeki boş araziye yapılmış konutlar, hiçbir veri gözetilmeden tek (Şekil 4.22, 4.23) ya da ikiz (Şekil 4.24, 4.25) olarak yapılmışlardır. Evlerin planları için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan tip proje kullanılmıştır.

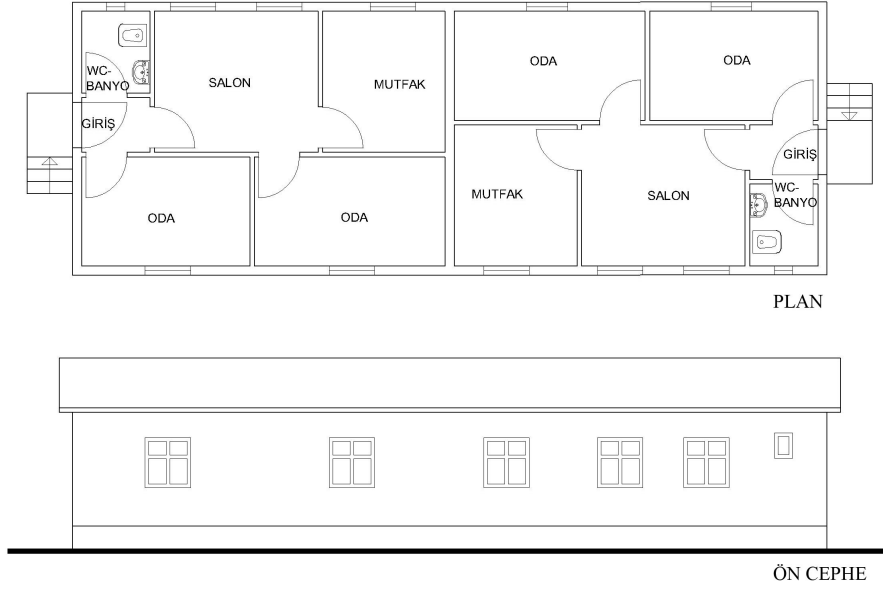
Şekil 4.22 Eski deprem konutu (tek konut örneği)

Şekil 4.23 Eski deprem konutu (tek konut) plan ve cephesi

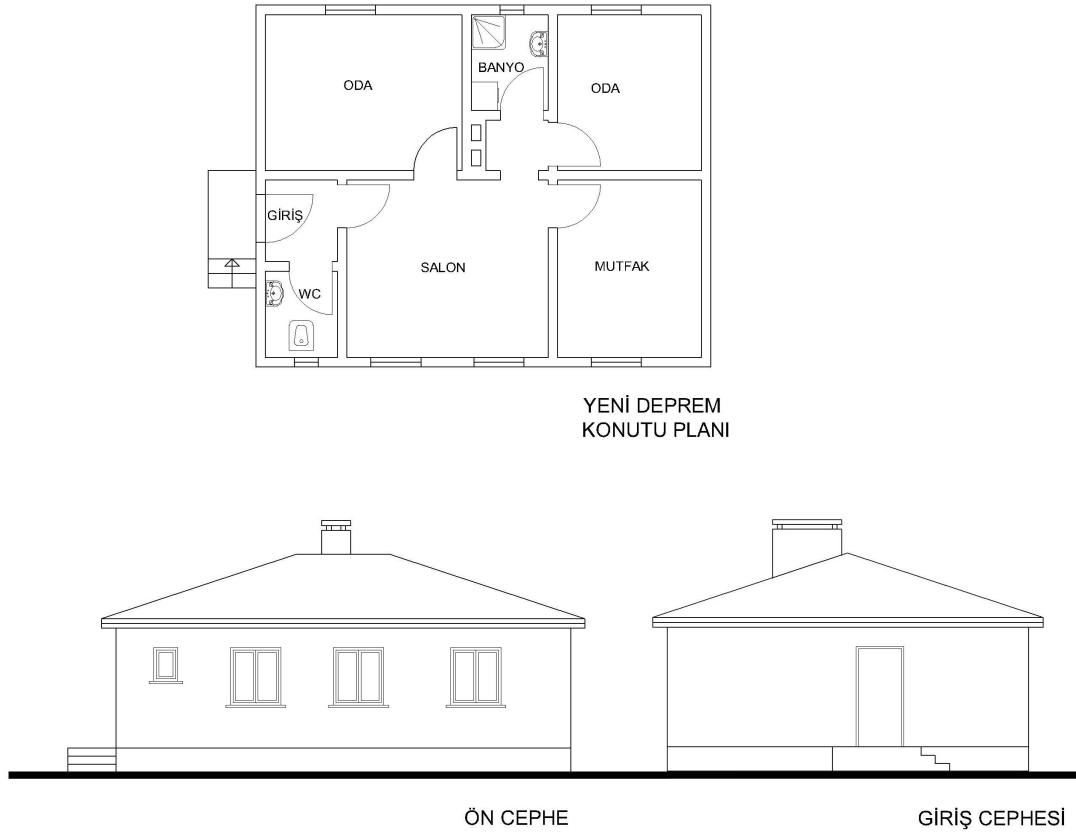
Şekil 4.24 Eski deprem konutu (ikiz konut örneği)

Şekil 4.25 Eski deprem konutu (ikiz konut) plan ve cephesi

- b. 2003 yılı Bingöl depreminde evleri hasar almış olan aileler için 2005-2006 yılında yapılmış olan kalıcı afet konutlardır. Bu konutlar *Evini Yapana Yardım (EYY)* yöntemi ile yapılmışlardır. Ancak bu yöntem ile halkın kendi evini yapmasına fırsat tanınmamış, araya giren müteahhitler yine Bayındırlık ve İskan Bakanlığına ait “Köy Tipi Bir Katlı Afet Konutu (2 odalı)” tip projesi ile konutları yapmışlardır (Şekil 4.26, 4.27). Bu konutlar, halkın yıkılan evinin yerine ya da yine halka ait arsaya yapılması, en azından köy yerleşimine uyum sağlamaları nedeniyle ilk yapılan deprem konutlarına göre olumludurlar. Plan olarak iki konut arasında çok küçük

farklar vardır. Yeni konutlarda tuvalet ve banyo ayrılmıştır. Beşik çatıdan kırma çatıya geçilmiştir. İşçilik ve malzeme niteliği diğerine göre artmıştır.

Şekil 4.27 Yeni deprem konutu plan ve cephesi

Şekil 4.26 Yeni deprem konutu

4.6 Alandaki Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen Etkenler

Mimarsız Mimarlık ürünlerinin oluşumunu belirleyen etmenler 3. bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde Alagöz köyünün doğal ve sosyo-kültürel çevre özellikleri incelenecek, köydeki farklı yapı gruplarının bu etmenlerin etkisiyle biçimlenip biçimlenmediği irdelenecektir.

4.6.1 Doğal Çevre Etkenleri

Alagöz Köyünün doğal çevre özellikleri incelenirken bağlı olduğu Kiğı ilçesinin özellikleri anlatılmıştır. Köyün iklimi ve topoğrafya özellikleri 27 km uzaktaki ilçeye aynıdır.

4.6.1.1 İklim

Bölge karasal iklimin etkisi altındadır. Yazları serin, kışları ise uzun ve serttir. Sonbaharda sağanak yağışlar görülmekte ve en çok yağış Kasım ayı içerisinde olmaktadır. 1985-2005 yılları arasındaki max. yağış 54 mm ile 1989 yılı Kasım ayında görülmüştür. Bazen bu ayın ilk günlerinde kar yağdığı da görülmektedir. Kış aylarında kar yağışları başlamaktadır. Kasım ile Nisan ayları arasında Kiğı’da kış mevsimi yaşanmakta; kış ilerledikçe çevrede kalın bir kar tabakası meydana gelmektedir. 1985-2005 yılları arasındaki max. kar yüksekliğinin 1987 yılı mart ayında olduğu belirlenmiş, kar yüksekliği 196 cm olarak ölçülmüştür. Kışın Kuzeydoğudan esen rüzgarlar büyük kar fırtınalarına neden olmaktadır. Son 20 yılın en şiddetli rüzgarı 1990 yılı Şubat ayında olmuştur. Şubat ayından sonra kar, yerini önce sulu yağın kara ve sonrasında yağmura terk etmektedir. Bölgede mart ayında, yağmur yağmasına ve havalar güzel gitmesine rağmen baharın geldiğine inanılmamaktadır. İlkbahar ancak; “Kocakarı Fırtınası” denilen kar fırtınasından sonra başlamaktadır. “Kocakarı Fırtınası”, Rumi Takvimine göre 28 Mart ile 4 Nisan (Miladi Takvime göre 13 Nisan’dan sonra) tarihleri arasındadır. Kiğı’da Mayıs-Haziran ayı arasında dolu yağışı da görülmekte; buna “Camız Kıran Fırtınası” denilmektedir. Haziranda yağışlar artık durmakta ve çok sıcak olmasa da kurak geçen yaz başlamaktadır. Son 20 yılda max. sıcaklık 37.5 C ile 1991 yılı ağustos ayında ölçülmüştür (meteor.gov.tr., kigi. gov.tr).

Şekil 4.28 Güneye yönelmiş odalar ve giriş

İklim verilerinin halkın kendi yaptığı konutların biçimlenmesini etkilediği görülmüştür. Örneğin; ilk gruptaki evlerin, yani Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerinin güneye ve arazi şekillenmesi dolayısıyla güneyin uygun olmadığı durumlarda ise batıya yönlendirildiği görülmüştür. Özellikle, yaşama ait bir çok işlevi içinde barındıran çok amaçlı oda güneye konumlandırılmış, kış aylarında yatay gelen güneşi içeri almak amaçlanmıştır (Şekil 4.28). Soğuk nedeniyle, yine bu gruptaki bazı evler iç sofalıdır. Uzun geçen kış aylarında en iyi şekilde yalıtımı sağlamak amacıyla küçük olan pencere boyutlarının kuzeyde iyice küçüldüğü, bazen tamamen kaldırıldığı gözlemlenmiştir. Kuzey rüzgarlarına ve bununla gelen kar fırtınalarına karşı, girişin kuzeyde olmamasına özen gösterilmiştir. Çünkü, fırtınalarla gelen kar, evin girişini kapatabilecek boyutlara erişebilmektedir. Yoğun kar yağışı nedeniyle, 1. gruptaki evlerden 1950 yılı sonrasında yapılanların çatı eğimlerinin %40-45 arasında olduğu belirlenmiştir (Şekil 4.29).

Şekil 4.29 %40-45 eğimli Geleneksel Mimarlıksız Mimarlık Ürünleri ile %33 eğimli Günümüz Mimarlıksız Mimarlık Ürünlerini

2. gruptaki yapıların yani Günümüz Mimarısız Mimarlık Ürünlerinin ise iklim verileri dikkate alınmadan tasarlandığı gözlemlenmiştir. Örneğin; 1990 yılında yapılan deprem konutlarından bazılarının bitişik nizam olduğu ve sırt sırta olan bu evlerden birinin sol cephesinin diğerinin sağ cephesinin aynı yöne baktığı belirlenmiştir (Şekil 4.25, 4.30,). Yani, bir konutun mutfağı ve salonu güneye yönlendirilmişken diğerinin yatak odaları ve banyosunun aynı yöne bakmaktadır.

Şekil 4.30 İkiz konutlar, öndeki konutun girişi güneye, oturma salonu ve mutfağı batıya, arkadaki konutun ise girişi kuzeye, yatak odaları batıya bakacak şekilde konumlandırılmışlardır.

Yine aynı yapıların vaziyet planı incelendiğinde, kimilerinin dar cephesinin batıya baktırılarak salonlarının kuzeye yönlendirildiği görülmektedir (Şekil 4.31). Boş bir alanda toplu halde yapılmış bu yapıların vaziyet planının neye göre düzenlendiği bilinmemektedir. 2006 yılında yapılan konutlarda yine aynı şekilde yön kaygısı olmadan yerleştirilmişlerdir. Konutlarda pencere sayısı ve boyutları da yön verileri dikkate alınmadan standart ölçülerde yapılmışlardır. Örneğin, deprem konutlarının 12 m² lik salonlarında 100*100 boyutlarında iki adet pencere bulunmaktadır. Bu pencereler, odanın aydınlık düzeyini arttırması dolayısıyla içinde yaşayanların %90'nı tarafından beğenilmektedir. Ancak kullananların hepsi, bu pencereler nedeniyle odanın ısınmadığını vurgulamıştır. Özellikle kış aylarında, salonu kuzeye bakan evlerde, bu pencerelerin en azından birisi dışarıdan çeşitli şekillerde kapatılmaktadır. Ayrıca her yörede uygulanan tip proje olduklarından %33 eğimle yapılmışlardır (Şekil 4.31).

Şekil 4.31 Aynı arsada, aynı iklim koşullarında, farklı yönlendirilmiş deprem konutları

4.6.1.2 Topoğrafya ve Arazi

Kiğı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde olup, bu bölümün yeryüzü şekillerinin özelliklerini göstermektedir. Çok engebeli bir yapıya sahip olan bölgede, sıra dağlar, platolar ve tek tek volkanik dağlar vardır. Dağ sıraları 3. zamanın kıvrımları sırasında meydana gelmiş; bazı kıvrımlar yükselirken diğerleri alçalmış, bu hareketler esnasında şiddetli volkanizmalar olmuş, volkanizmadan çıkan lavlar etrafa yayılarak yaylaları oluşturmuştur. Genç kıvrımlı ve volkanik dağların çokluğundan dolayı 1. derecede deprem bölgesidir. Bu sebepten her yıl deprem hareketleri görülmektedir. Kiğı'nın doğusunda Şeytan Sıra Dağları (2650m.), kuzeyinde Kızılmescit Dağları, batısında Altın Hüseyin Dağları, güneybatısında Sülbüs Dağı, güney ve güney doğusunda Sancak Dağları ve yaylası bulunmaktadır. İç kısımlarda ise, Kiğı'nın eteğinde kurulduğu Seyit Kasım ve Şenker Dağları ile bunların tam karşısında yer alan Sivri Dağı, ilçenin diğer önemli dağlardır (Anon, 2001b).

Kiğı'nın en önemli akarsuyu Peri Suyu'dur. Bu su üzerinde halen çalışmaları devam eden Kiğı HES Barajı ile 2000 yılında elektrik üretimine başlayan Özlüce Barajı bulunmaktadır. Peri Suyu, Şeytan Dağları'nı yandan yarararak güneye doğru akmakta ve yer yer menderesler çizerek Keban Barajı'na kadar ulaşmaktadır. Tap Düzü'nün güneybatısında bulunan Gökçeli çayı, gökçeli köyünden sonra Hacı Halil köprüsü denilen yerde Peri Suyuna katılmaktadır. Peri Suyu tarafında çok sayıda kaynak suları da mevcuttur. Ayrıca, Alagöz Köyü'nün alt tarafında birleşerek Darköprü Deresi adını alan üç ayrı dere de, dar bir yardan hızla akarak,

Darköprü Köyü düzlüğünde Peri Suyu ile birleşmektedir (www. kigi.gov.tr).

Bölgede genel bitki örtüsü bozkırdır. Ancak suyun bol olduğu bölgelerde, ormanlara da rastlanmaktadır. Bölgede en çok bulunan ağaç türü meşe, ardıç, yabani kavak, söğüt, dişbudak, karaağaçtır. Bunların dışında elma, armut, ceviz ve dut gibi meyve ağaçları da yetiştirilmektedir (www.kigi.gov.tr)

Şekil 4.32 Dar köprüden Alagöz köyüne çıkış

Alagöz köyü, dar köprü deresini takip ederek uzun ve dik bir rampayla çıkılan bir tepede, eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur (Şekil, 4.32). 1. gruptaki yapıların topoğrafyayla tam bir uyum içinde olduğu ve arazi ile bütünleştiği, doğal dengeyi bozmayacak şekilde teraslamalar yapıldığı görülmüştür. Yapıların eğimli bir araziye kurulmuş olması, yağış alan bu bölgede su birikmesi ve drenaj sorunlarını ortadan kaldırmıştır. Teraslı evlerde, toprağa gömülü alt katın ön cephesinin mutfak olarak tasarlandığı, ışık almayan arka kısımların ise hayvan barınağı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Alt katın çatısı ise teras olarak kullanılmakta, böylece eğimli arazide kurulan köyde, çeşitli işlerin yapımına olanak sağlayan geniş düz alanlar elde edilmektedir. Konutların yanı sıra hayvan barınakları da (Şekil 4.33), eğimle uyumlu bir doku, organik bir yapı sergilemektedir.

Şekil 4.33 Eğime uyumlu yapılmış hayvan barınakları.

2. gruptaki yapıların bir çoğunun topoğrafyayla uyumsuz olduğu, ne eğime ne de manzaraya bağlı kalınmaksızın yerleştirildikleri gözlemlenmiştir. Eğim nedeniyle, ikiz konutların biri diğerinden alt kotta yapılmış (Şekil 4.34), ancak iki konutun birleşim yerindeki çözümlenmemiş çatı detayı, yalıtım sorunlarına neden olmaktadır. 2006 yılında yapılan bazı konutlarda, girişin önüne yapılacak küçük terasa çıkan merdivenler tamamlanmamıştır.

Şekil 4.34 İkiz konutlar ve çözümlenmemiş detaylar.

4.6.1.3 Malzeme ve Yapım Teknikleri

Yaşamın sürdürülmesi için gerekli olan bir çok şeyin doğadan sağlandığı köyde, 1. gruptaki Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin de doğadan malzemelerle inşa edildiği gözlemlenmiştir (Şekil 4.35).

Şekil 4.35 Ahşap ve taşın birlikte kullanımı

Bölgede en çok bulunan malzeme taştır. 1. gruptaki yapılarda bol bulunması, kolay elde edilmesi ve ucuz olması nedeniyle ana malzeme olarak taş tercih edilmiş, taş yığma yapılar yapılmıştır. Ancak taşın yanında kapılarda, pencerelerde, tavanlarda ve hatıl olarak duvarlarda ahşap kullanılmıştır. Kullanılan ahşaplar çevredeki ormanlardan elde edilmektedir.

Taş ile yapılan duvarlar yüksek düzeyde yalıtım sağlamaktadır. Kalın taş duvarlarda ısı kaybının fazla olmaması, kışın ağır geçtiği bölgede önemlidir. Yaz aylarında ise sıcaklığı içeri almayan taş duvarlar, mekanların serin olmasını bu da özellikle mutfaklarda hayvansal besin ürünlerinin uzun süre bozulmadan saklanabilmesini sağlamaktadır.

2. grup yapılarda ise günümüzün yapı malzemesi olan beton ve tuğla kullanılmıştır. Doğal çevreyle uyumsuz olan bu malzeme köyün tarihi dokusunun ve köy ruhunun kaybedilmesine neden olmuştur. Ayrıca, 20 cm.lik tuğla kullanılarak yapılan duvarlarla ısı yalıtımı sağlanamamakta, burada oturan halk, kış aylarında zor ısınan ve çabuk soğuyan odalarda çok zorluk çektiklerini vurgulamaktadırlar. Deprem konutu olarak yapılmış bu binaların bir çoğunun duvarlarının bir sonraki depremde çatlamış olması nedeniyle de ısı kayıpları daha da artmıştır (Şekil 4.36).

Şekil 4.36 20 cmlik dış duvarlar ve depremde oluşmuş çatlaklar

Bu konutlarda yaşayan bir çok aile, konutlarına mutfak, balkon gibi çeşitli ekler yapmışlardır. Mutfaklar konutlara bitişik ya da ayrı, çoğunlukla taş malzeme kullanarak konutlardan daha kalın duvarlı olarak yapılmışlardır. Duvarlarda ahşap hatıl kullanılmıştır. (Şekil 4.37a). Yapıların bir çoğunun balkonu genişletilip, kar ve yağmurdan korunmak amacıyla üzeri kapatılmıştır. Bu çatı eklerinde de yine doğada bulunan ahşap tercih edilmiş, 1. gruptaki yapıların tavanlarında uygulanan, halk tarafından bilinen yapı tekniğini kullanılmıştır (Şekil 4.37b).

Şekil 4.37 a-Taş ve ahşap kullanılarak yapılmış mutfak eki, b-balkon eki

Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünlerinin biçimlenmesinde doğal çevre etkenleri büyük ölçüde etkili olurken, Günümüz Mimarsız Mimarlık Ürünlerinde bu veriler dikkate alınmamıştır.

4.6.2 Sosyo-Kültürel Çevre Etkenleri

Alanın sosyo-kültürel çevre özellikleri 3. bölümde olduğu gibi yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar, aile yapısı ve komşuluk ilişkileri, dini inançlar ve mahremiyet, ekonomi, politika ve hukuk olmak üzere 5 alt başlıkta incelenmiş; bu özelliklerin yapıların biçimlenmesinde etkili olup olmadığı irdelenmiştir.

4.6.2.1 Yaşama Biçimi ve Temel İhtiyaçlar

Alagöz halkının kendine has yaşama biçimi vardır. Eski dönemlerdeki kadar katı olmasa da geleneklere olan bağlılık devam etmektedir. Yaşama, oturma, yatma, banyo yapma, yemek yapma, yemek yeme, misafir ağırlama vb. gelenekler yörenin mimarisini de etkilemiştir. Bağdaş kurarak oturma geleneği nedeniyle, ilk üç gruptaki konutların yaşama birimlerinde yer minderleri vardır. Duvar kenarlarında oluşturulan oturma birimleri nedeniyle, odanın ortasında geniş bir mekan bulunmakta, bu mekan gün içinde farklı işlevler için kullanılmaktadır. Örneğin yemek yeme işlevi yere kurulan sofrada gerçekleştirilmektedir. Yatma eylemi de burada gerçekleştirildiğinden, odalarda yatak bulunmamakta, yüklüklerde duran yataklar akşam yere serilerek yatılmaktadır. Banyo yapma eylemi için odalarda “kurna” denilen gusülhaneler bulunmaktadır. 1. gruptaki bazı evlerde, mutfak ve onunla ilişkili bir kiler yaşama birimlerinden ayrı olarak konumlandırılmıştır. Örneğin, teraslı evlerde, mutfak alt katta, eğimin yüksek olduğu ön cephede yer almaktadır (Şekil, 4.5, 4.38a). Hayvancılık ile geçinen köy halkı için mutfakta yemek pişirme eyleminin dışında, yoğurt, ayran, peynir, çökelik, tereyağı gibi bir çok hayvansal gıda da yapılmaktadır. Mutfağın ayrı biçimlendirilmesi ile hem bu yiyeceklerin kokusunun yaşama ve yatma birimlerinden uzaklaştırılması hem de zemin katta sağılan sütün üst kata taşınmadan daha yakın bir mekanda işlenmesi sağlanmaktadır. Yemek pişirme eylemi odun ocağında yapılmakta, mutfak olarak kullanılan mekanda odun ocağı bulunmaktadır (Şekil 4.38b). Bu ocak yemek pişirmenin yanında ekmek pişirme eylemi içinde kullanılabildiği gibi, dışarıda üzerine sacın konularak ekmeğin pişirildiği ayrı bir ocak da vardır.

Şekil 4.38 a-Bodrum katta bulunan mutfakın görünüşü, b- Mutfaktaki odun ocağı

1. gruptaki çatısı olmayan evlerin düz damları ve teras evlerin alt katının damları yani evin giriş terası; bir çok geleneğin gerçekleştirildiği mekan olarak büyük bir işleve sahiptir. Örneğin, tutmaç, erişte, bulgur, pestil, konserve vb. kışlık gıdalar imece usulüyle bu mekanda yapılmaktadırlar. Bunun dışında, buğday, arpa, elma, armut, kayısı, domates, biber vb. çeşitli meyve ve sebzelerde düz ve güneş alan bu mekanda kurutulmaktadırlar (Şekil 4.39). Bu teraslar, köy halkının çeşitli oyunlar oynadıkları özel mekanlardır. Örneğin, köy kahvesinin bulunmadığı köyde, köyün erkekleri damın üzerine çizerek oluşturdukları dama tahtası ve doğal taş ve ağaçtan yaptıkları dama taşlarıyla burada dama oynamaktadırlar. Çocuklarda, çizgi, çelik çomak vb. oyunları için bu alanları tercih etmektedirler.

Şekil 4.39 Bodrum katın damı, giriş terası, buğday kurutmak için kullanılıyor

2. gruptaki Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri yani tip projeye oluşturulmuş deprem konutları bu geleneklerden bağımsız tasarlanıp yapılmışlardır. Bu nedenle ilk yapılan deprem konutları pek fazla kullanılmamıştır. Evleri çok hasarlı olduğu için zorunlu olarak bu yapıları

kullanılanlardan %70'i ise konutlara gelenekler ve ihtiyaçlar doğrultusunda ekler yapmışlardır. Kullanılan yapıların %65'ine mutfak, %90'ına giriş terası, %50'sine tuvalet, %80'ine bahçe eklenmiştir. Ancak, yaşayanların %90'ı bu eklerin hepsini yapmak istediğini belirtmiştir. Eklenen mutfaklara, odun ocağı yapılmıştır (Şekil 4.40).

Şekil 4.40 a- Mutfak eklenmiş eski deprem konutu (Yeşil kısım eklenen mutfaktır);

b-Mutfaktan odun ocağı görünümü

Hayvan barınakları için ise eski evlerinin alt katları tamir edilmiştir. İlk deprem konutlarında, tuvalet ve banyo birlikte tasarlanmıştır. Normal kullanımda banyo ve içinde klozet olarak doğru görünebilen mekan, köyde klozet kullanımı olmadığı için banyo ve içinde yer alan alaturka tuvalet ile kullanılamaz bir hal almıştır. Bu nedenle yapılara dışarıda yer alan tuvalet eklenmiştir. Ayrıca, köy halkı evlerinin yanında ya da arkasında küçük birer bahçe oluşturmuşlardır. Bahçeler kimi zaman odunluk olarak da kullanılmaktadır (Şekil 4.41).

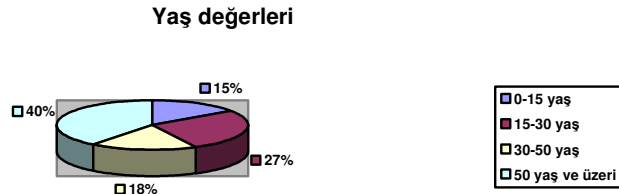

Şekil 4.41 Eski deprem konutlarında odunluk olarak da kullanılan bahçe

Yeni deprem konutlarında da aynı eksikler bulunmakta, ancak bir kısmı yeni kullanılmaya başladığından, bir kısmı ise hala kullanılmadığından çok fazla ek gözlemlenmemiştir.

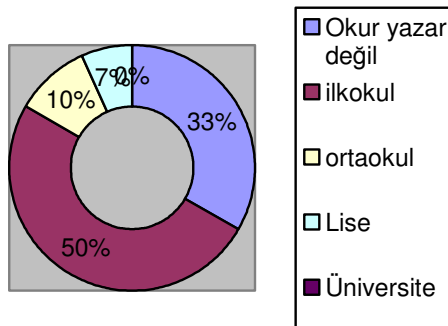
4.6.2.2 Aile Yapısı ve Komşuluk İlişkileri

Köyde genellikle ataerkil aile yapısı mevcuttur. Evlenen çocuklar aileleriyle oturmaktadırlar. Bu nedenle 1. grup evler buna göre planlanmıştır. Odalarda banyo için gusülhaneler bulunmaktadır. Ancak, ülkenin içinde olduğu sosyo-kültürel değişimlerden Alagöz halkı da etkilenmiştir. Göç nedeniyle köyün nüfusu azalmış, aile yapıları değişmiştir. Bu azalma; terör, çoğalan aile nüfuslarına toprak bölüşüldükten sonra tarlaların azalması, kış aylarının uzun sürmesi ve bu süre zarfında ilçede buna yönelik iş kollarının bulunmaması vb. nedenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Genç nüfus büyük şehirlere (İstanbul, İzmir, vb) göç ettiğinden, köyde genellikle yaşlı kesim ikamet etmektedir. Nüfusun %40'ı 50 yaş ve üzerindedir (Şekil 4.42).

Şekil 4.42 Nüfus Yapısı

1990 yılında yapılan nüfus sayımında 115 olan köy nüfusu, 2000 yılı sayımında 66 olarak belirlenmiştir. Bu da köydeki aile yapısındaki değişimi göstermektedir. Köydeki ailelerin %35'i çocukları büyük şehre göç etmiş, ailelerden oluşmaktadır. Ancak köyde hala %30 oranında ataerkil aile yapısına sahip aileler bulunmaktadır. Bu ailelerde, hane reisinin anne ve (veya) babası, eşi, evlenmemiş çocukları, evlenmiş erkek çocukları, gelini ve torunları aynı evi paylaşmaktadırlar. Bu tip ailelerin nüfusu 7-10 olarak belirlenmiştir. Köyde eğitim düzeyi oldukça düşüktür (Şekil 4.43). Okul çağını geçmiş nüfusun %33'ü okuma yazma bilmemektedir. %50'si ilkokul mezunu, %10'u ortaokul, %7'si ise lise mezunudur. Üniversite mezunu yoktur.

Şekil 4.43 Eğitim Düzeyi

Köy içerisinde, akrabalar ve komşular çok büyük bir aile gibi yaşamlarını sürdürmektedirler. İmecenin yaygın bir şekilde sürmesi, akraba ve komşuları gün boyu çeşitli işler nedeniyle bir araya getirmekte, bunun sonucunda da ilişkiler yoğun bir şekilde devam etmektedir. Örneğin; evlerin damlarında ya da teraslarında, köy hanımları toplanıp imece usulü çeşitli işler yaparlar. Örneğin, kışın çorba yapmak için kullanılan tutmaç için, her hanım bir sofranın başına geçip işe koyulurlar. Kimi hamuru açar, kime açılan hamuru damın bir köşesine serer, kimi serilip kuruyanı toplayıp küçük küçük keser. Daha sonra kesilen tutmaçlar bu düz mekanda serilerek kurutulur. Başka bir gün ise, aynı mekanda konserve ya da başka bir iş yapılır. Evin damları iş dışında da hanımların buluşma ve sohbet etme mekanları olmaktadır. Erkeklerin ise toplanıp oturdukları yer genellikle evin çok amaçlı odasıdır (Şekil 4.44). Ancak bazen evin giriş terası olan damda da misafir ağırlanmaktadır.

Şekil 4.44 Çok amaçlı oda

2. gruptaki Geleneksel Mimarsız Mimarlık Ürünleri aile yapıları ve komşuluk ilişkileri gözetilmeden tasarlanıp yapılmışlardır. Parçalanmış aileler, ya da çekirdek aileler için bu evler yeterli iken, hala ataerkil aile yapısını sürdüren aileler için bu evler, hem oda sayısı hem de odaların işlevleri ve konumları açısından yetersizdirler. Yapılan ankette %30'unun oda sayısından ve boyutlarından memnun olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle bazı aileler, kendileri hasar alan geleneksel evinde ya da ilk deprem konutunda oturup, yeni konutunu oğlu, gelini ve torunlarına vereceğini belirtmiştir.

2. gruptaki evler, komşuluk ilişkileri düşünülmeden yapıldığından, hanımların ne toplanıp iş yapacakları ne de dışarıda sohbet edip zaman geçirecekleri bir mekanı vardır. Gün içerisinde yaşamın çoğunun dışarıda geçtiği köy yaşamında, 1 m2'lik giriş terası ancak ayakkabıların çıkarıldığı bir yer olmaktadır (Şekil 4.45a). Bu nedenle, deprem konutlarını kullananların %90'ı girişe teras eklemiştir; (Şekil 4.45b) oturup dinlenecekleri, komşusuna bir bardak çay

ikram edebilecekleri, çamaşır ve halı yıkayıp asabilecekleri işler için bir mekan oluşturmuşlardır.

şekil 4.45 a-Eski deprem konutlarının mevcut giriş terası; b-Eklenmiş teras

Eski deprem konutlarında bu sıkıntıyı yaşayan halk, yeni deprem konutlarının giriş terasının da aynı şekilde yapılmasını doğru bulmamaktadır. Bu sorunu yeniden yaşayıp ek yapmamak için, maddi durumu iyi olanlar, mteahhitte ek para ödeyip inşaat sırasında giriş terasını yaptırmışlardır (şekil 4.46).

şekil 4.46 a-Yeni deprem konutlarında giriş; b- Yeni Deprem konutunda ek para ödenerek yaptırılmış giriş terası

4.6.2.3 Dini inançlar ve Mahremiyet

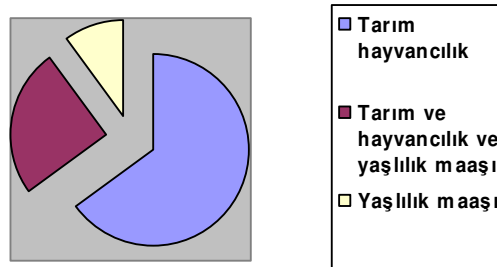
Müslüman köy halkı için, dini inançlar ve mahremiyet önemlidir ve yapı biçimlenmesini etkilemiştir. Örneğin 1. grup yapılarda, mahremiyeti sağlamak amacıyla, odalar bir çok işlevi bir arada bulunduracak şekilde düzenlenmiştir. Bütün odalarda yer minderleriyle oturma birimleri oluşturulmuş, misafir ağırlarken, erkekler ve kadınların ayrı ayrı oturabilmesine olanak tanınmıştır. Böylece, hem misafirlerin hem de ev halkının mahremiyetini sağlanmıştır. Ayrıca, odalarda düzenlenen gslhanelerle, ev içinde bireylerin mahremiyeti düşünülmüştür. Ancak 2. gruptaki yapılarda yatak odaları ve mutfak yaşama birimine açılmakta bu durum

mahremiyeti tamamen ortadan kaldırmaktadır. Erkek misafirler ağırlandırken, evin hanımı için mutfaktan odalara geçişin salondan olması önemli bir sorundur. Banyonun konumu da mahremiyet açısından yanlıştır. Kullanıcıların % 90'ı odaların ve banyonun konumundan memnun değildir. Eski konutlarda banyonun hemen girişte olması, yeni konutta ise solonda oturan kişiler tarafından algılanması kullanımda zorluklara sebep olmaktadır.

4.6.2.4 Ekonomi

İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Ailelerin %65'i tarım ve hayvancılıkla, %25'i tarım, hayvancılık ve yaşlılık maaşıyla, %10'u ise sadece yaşlılık maaşıyla geçinmektedir (Şekil 4.46). Halkın %10'un aylık geliri 0-150ytl arası, %90'nının aylık geliri ise 150-500ytl arasındadır. Gelir hayvancılıktan elde edilmekte, tarım ise çoğunlukla evin ihtiyaçları oranında yapılmaktadır.

İklimin sert olması ve doğal yapının elverişsiz olması bitkisel üretimi sınırlandırmaktadır. Üretim ciddi oranda pazarlanabilecek düzeyde olmayıp, tüketim ihtiyacını karşılamaktadır. Köyde, buğday ve arpa gibi tahılların yanında fasulye, domates, patates, salatalık, nohut, ceviz, kayısı, elma ve armut üretilmektedir. Arazi yapısı itibariyle yöre, özellikle küçükbaş hayvancılığa çok elverişlidir. Nüfusun kalabalık olduğu ve terör olaylarının olmadığı zamanlarda hemen hemen her vatandaş küçükbaş hayvancılık yapmaktadır. Köy genelinde mevcut toplam hayvan sayısı 100 civarındadır. Bunun 60'ı küçükbaş, 40'ı büyükbaş hayvandır. Ayrıca 100 civarında kanatlı hayvan ve 20 civarında arı kovanı mevcuttur. Yöre arıcılık içinde çok müsait bir yapıdadır. Üretilen ballar, ilçe genelinde ve İstanbul'da pazarlamakta olup, kaliteli ballar arasındadır. Ancak profesyonel anlamda arıcılık yapan yoktur. Köyde halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayacak dükkanlar bulunmamakta, ihtiyaçlar ilçe merkezinden karşılanmaktadır. Bu nedenle, halkın %90'ı alışveriş olanaklarından memnun değildir.

Şekil 4.47 Halkın geçim kaynağı

Yaşam için gerekli olan gereksinimlerini, tarım ve hayvancılıktan sağlayan köy halkı için konut, yalnızca barınma amaçlı olmayıp, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olan tarım ve hayvancılıkla doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle, ekonomi faktörü mimariyi etkilemiş, konutlar bu yöndeki veriler dikkate alınarak inşa edilmiştir. 1. gruptaki evlerin alt katları hayvan barınağı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca yaz aylarında hayvanların barınması için, evin yanında “ağıl” denilen üstü açık barınaklar yapılmıştır. Hayvansal ürünlerin yapıldığı mutfak, alt katta düzenlenmiş, bu gıdaların kokusunun odalara sinmesi önlenmiştir. Ayrıca yapılan peynir, çökelik, vb. gıdaların hem evde tüketim için olanlarının hem de pazarlanacak olanlarının satılmadan önce bozulmaması için, kiler olarak kullanılan mekanın serin olmasına özen gösterilmiş, alt katta mutfakla ilişkili olan kiler, ıstık almayan tarafta düzenlenmiştir.

Ailenin ekonomik gelir düzeyi yapıların boyutlarını ve oda sayılarını etkilemiştir. Maddi durumu iyi olan ailelerin evleri 3-4 odalı daha düşük gelirli ailelerin ise 2 odalı odalıdır.

2. grupta birbirinin aynısı olan deprem konutlarında ise halkın ekonomik gelir düzeyi, yapılan ekler ve eklerin kalitesi ile kendini göstermiştir. Örneğin kimi aileler tamamen bağımsız büyük bir mutfak yaparken kimi yapıya bitişik küçük bir ek yapmış kimi yıkık eski evindeki mutfağı tamir etmiş kullanmaktadır. Kimi büyük bir balkon eklerken kimi küçük bir teras yapmıştır. Bazı aileler ise ihtiyaçları olmasına rağmen hiç ek yapamamıştır.

4.6.2.5 Politika ve Hukuk

Kırsal kalkınma projesi kapsamında ilçede ve köylerinde çalışmalar başlamıştır. Bunun ekonomik yaşama önemli yararlar sağlaması amaçlanmaktadır. Örneğin; küçükbaş hayvancılığı ve arıcılığı geliştirmek, ceviz ve kavak üretimini yaygınlaştırmak için teşvik uygulamaları geliştirilmektedir.

Ancak, terör olayları ilçenin ve köyün gelişimini etkilemektedir. Köyden göç etmiş olan kesim yaz aylarında terör nedeniyle köye gelmek istememekte; bu sebeple köye yatırım yapmamaktadırlar.

Deprem konutları, uygulanan politikalar sonucu gerçekleştirilmiştir. Uygulanan yanlış politikalar sonucu, Ankara'dan yapılan planlarla, doğal ve sosyo-kültürel verilerden bağımsız tasarlanan evler, köy dokusunun yitirilmesine ve yaşanması zor mekanlar oluşturulmasına neden olmaktadır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu tez çalışmasının amacı; geçmişten günümüze Mimarlık Ürünlerinin araştırılmasıdır. Mimarlık incelenmeden önce, tarihsel süreklilik içinde mimarlık irdelenmiştir. Daha sonra, dünyada mimarsız mimarlığa yaklaşımlar incelenmiş ve Türkiye’de mimarsız mimarlık detaylı olarak ele alınmıştır.

Mimarlık Ürünleri *Geleneksel ve Günümüz* olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Geleneksel Mimarlık Ürünleri kapsamında; tarih öncesi dönemden, günümüze kadar süregelen, halkın kendi el emeği ve usta yardımıyla yaptığı yapılar (vernaküler, yöresel, geleneksel vb. olarak adlandırılan yapılar) ; Günümüz Mimarlık Ürünleri kapsamında ise; gecekondular ve gecekonduların gelişimiyle oluşmuş niteliksiz apartmanlar, yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar ve devlet ve özel kişi ve kurumlarca üretilen tip projeler irdelenmiştir. Öncelikle ürünlerin özellikleri ve oluşum süreçleri anlatılmıştır. Daha sonra mimari biçimlerin oluşumunu belirleyen etkenler belirlenmiştir. Bu etkenler tez kapsamında;

1. **Doğal Çevre Etkenleri:** İklim, topoğrafya ve arazi, malzeme ve yapım teknikleri
2. **Sosyo-kültürel Çevre Etkenleri:** Yaşama şekli ve temel ihtiyaçlar, aile yapısı ve komşuluk ilişkileri, dini inançlar ve mahremiyet, ekonomi, politika ve hukuk

olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmıştır. Etkenlerin Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda etkili olup olmadığı irdelenmiştir.

Bu irdeleme sonucunda; doğal ve sosyo-kültürel çevre etkenlerinin Geleneksel Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda etkili olduğu, ancak Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda genellikle etkili olmadığı belirlenmiştir. Günümüz Mimarlık Ürünleri için ekonomi etkeni ön planda olmakla birlikte politik etkenlerinde önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece bazı gecekondular örneklerinde, yaşama şekli ve temel ihtiyaçlar, aile yapısı ve komşuluk ilişkileri ve dini inançlar ve mahremiyetin etkili olduğu ve bu örneklerin geleneksel konutla benzer mekansal kullanım biçimleri gösterdiği görülse de, bu yapıların derin bir kültürel birikime dayanan, iklimsel koşullara uygun mekan anlayışıyla yapılmış, topoğrafya ve malzemeyle bütünleşmiş geleneksel konutlardan ayrıldığı açıktır.

Şen (1968); “Günümüz Mimarlığı, köklü bir geleneğe bağlı olmayan, nedenleri tam bilinmeyen, sorumluluk duygusu, insanın insana saygısı *mimarlık ana kuralları* açıları dışına taşarak bambaşka amaçları olan yapılar düzeni meydana getirmektedir ve bu bugünün anonim mimarlığının yozlaşmış yanıdır” sözleriyle bu durumu açıklamıştır. Yaşadığımız

dönemde, kökü tamamen maddeye dayanan, insanı silip atan, yapı sanatından söz edilemezken, bu yapılar düzeninde bunun mevcut olduğunu vurgulamıştır. Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda hangi etkenlerin etkili olduğu Çizelge 5.1’de ortaya konulmuştur.

Etkenler		Geleneksel Mimarlık Ürünleri	Günümüz Mimarlık Ürünleri		
			Gecekondu - Gelişimiyle oluşmuş niteliksiz apartmanlar	Yap-satçı üretim sonucu oluşmuş apartmanlar	Tip Projeler
Doğal Çevre Etkenleri	İklim	Etkili	Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
	Topoğrafya ve arazi	Etkili	Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
	Malzeme ve yapım teknikleri	Etkili	Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
Sosyo-kültürel Çevre Etkenleri	Yaşama şekli ve temel ihtiyaçlar	Etkili	Etkili- Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
	Aile yapısı ve komşuluk ilişkileri	Etkili	Etkili- Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
	Dini inançlar ve mahremiyet	Etkili	Etkili- Etkisiz	Etkisiz	Etkisiz
	Ekonomi	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili
	Politika ve hukuk	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili

Çizelge 5.1 Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenler

Literatür bilgi edinimi sonucu ortaya çıkan bu sonuçların alan çalışması ile sorgulanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, “Geleneksel” ve “Günümüz” Mimarlık Ürünlerini (Deprem konutları) bir arada bulunduran Kiğı ilçesi’ne bağlı Alagöz köyünde alan çalışması yapılmış, biçimlerin oluşumlarını belirleyen etkenler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Doğal çevre etkenleri açısından;

- 🚩 Geleneksel konutlar, yön, rüzgar gibi iklimsel çevre verileri değerlendirilerek biçimlenmiştir. Konutlar iklim verileri ışığında, güneye ya da arazinin uygun olmadığı durumlarda batıya yönlendirilmiş, çok soğuk geçen kış aylarında güneşin içeri alınması amaçlanmıştır. Kar fırtınaları düşünülerek girişin kuzeyde olmamasına

özellikle dikkat edilmiştir. Yalıtımı sağlamak amacıyla küçük olan pencere boyutları kuzeyde ya iyice küçültülmüş ya da tamamen kaldırılmıştır. Çatı eğimleri %40-45 arasında yapılmıştır.

- Tip planlara sahip deprem konutlarında ise bu tür iklimsel kaygılara rastlanmamakta, yön gözetilmeksizin yapılan yerleşim sonucu, aynı mekanlar, farklı yönlere bakmaktadırlar. Girişi ya da iki adet geniş penceresi olan yaşama birimi kuzeye gelen konutlar mevcuttur.

🌈 Geleneksel konutların topoğrafyayla tam bir uyum içinde olduğu, arazi ile bütünleştiği, doğal dengeyi bozmayacak şekilde teraslamalar yapıldığı görülmüştür.

- Deprem konutlarının ızgara düzenindeki, çevreden bağımsız ve uyumsuz yerleşim dokusu ise, organik geleneksel köy yerleşiminden farklı bir yapıdadır ve topoğrafyayla bağ kurmamaktadır.

🌈 Geleneksel konutlarda, iklimle ve bitki örtüsüyle doğrudan ilişkili olan doğal malzemeler kullanılmakta, geleneksel yapım sistemleri uygulanmaktadır. Köydeki yapılarda genellikle taş ve çeşitli işlerde ahşap kullanılmıştır. Malzeme doğayla ilişkili olduğundan çevreyle bütünleşmektedir.

- Deprem konutlarında ise, günümüzün endüstriyel yapı malzemeleri kullanılmaktadır. Malzemenin ucuza temin edilmesi geçerli bir kriterdir. Betonarme ve tuğla malzeme, en kolay ve en ucuz temin edilen malzeme olduğu için ülkenin her yerinde olduğu gibi bu yapılarda da tercih edilmiştir. Bunun sonucu olarak, geleneksel konutların yöreye özgü karakteri ortadan kalkmış, kimliksiz bir yapılaşma oluşturulmuştur. Ayrıca, betonarme karkas yapım sistemi ve delikli tuğla duvarın, taşla yapılan geleneksel konutlara göre ısı tutma kapasiteleri daha düşük olduğundan, daha az ısı yalıtımı sağlamakta, konut yazın sıcaktan hemen ısınırken; kışın da ısınmamakta ve erken soğumaktadır.

Sosyo-kültürel çevre etkenleri açısından;

🌈 Geleneksel konutlar, yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar doğrultusunda biçimlenmişlerdir. Mekanlar ve mekanlar arasındaki ilişkiler bu çerçevede belirlenmiştir. Mutfak, yaşama biriminden bağımsız planlanmıştır. Bir çok geleneksel işin uygulanmasına olanak sağlayan düz damlar yapılmıştır.

- Deprem konutlarında ise, standart kullanıcı profili belirlenmiş, ülke ölçeğinde tasarımlar buna göre yapılmıştır. Sonuçta, ihtiyaçları karşılamayan mekanlar

Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunda hangi etkenlerin etkili olduğu Çizelge 5.2’de ve Ek 2’de ortaya konulmuştur.

Etkenler		Geleneksel Mimarlık Ürünleri	Günümüz Mimarlık Ürünleri (Deprem Konutları)
Doğal Çevre Etkenleri	İklim	Etkili	Etkisiz
	Topoğrafya ve arazi	Etkili	Etkisiz
	Malzeme ve yapım teknikleri	Etkili	Etkisiz
Sosyo-kültürel Çevre Etkenleri	Yaşama şekli ve temel ihtiyaçlar	Etkili	Etkisiz
	Aile yapısı ve komşuluk ilişkileri	Etkili	Etkisiz
	Dini inançlar ve mahremiyet	Etkili	Etkisiz
	Ekonomi	Etkili	Etkili
	Politika ve hukuk	Etkili	Etkili

Çizelge 5.2 Alagöz köyü Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünlerinin oluşumunu belirleyen etkenler

Sonuç olarak, literatür araştırması ile elde edilen Türkiye geneline ait veriler, Alagöz köyündeki alan çalışmasında da doğrulanmıştır. Köydeki Geleneksel ve Günümüz Mimarlık Ürünleri karşılaştırılınca, Geleneksel Mimarlık Ürünlerinin bir çok yönden üstün olduğu ortaya çıkmıştır. Doğal ve sosyo-kültürel çevre etkenleri çerçevesinde biçimlenen yapıların nitelikli çevreler oluşturduğu açıktır. Şen (1968) bu durumu; “Bir yapıyı her yönüyle etkileyerek, onu iyiye veya kötüye götüren şey başta *tecrübe* ve *bilgidir*. Halkın geleneklerine olan tutkusu, sosyo-ekonomik düzen *tecrübe* ve bilginin tamamlayıcısıdır” sözleriyle açıklamış; Günümüz Mimarlığında, doğal ve sosyo-kültürel etkenlerin dikkate alınmadığı gibi kaba bir bilgisizliğin de söz konusu olduğunu vurgulamıştır. Oysa; “konut, insanın ‘*başını sokabileceği bir delik*’ değil, adeta insanla birlikte yoğrulması gereken bir doku olarak anlaşılmalıdır. 1960’lı yıllardan beri bilinmektedir ki, bir grup insan için doğru gibi görünen konut çözümleri diğer bir grup için uygun olmayabilmektedir. Bir konut veya konut grupları tasarımında kullanıcının kim ya da kimler olacağı, bu insanların yaşam tarzlarının nasıl olduğu, konut bölgelerinin planlanması ve tasarlanmasında son derece önem taşımaktadır. Konut tasarımının başarısı doğru yerde, doğru zamanda, doğru insan için doğru

örgütlenme olması demektir” (Gür, 2000).

Çalışmada Mimarlızsız Mimarlığın tanımlanabilmesi için özellikle oluşum etkenleri üzerinde durulmuştur. Uzun yıllar boyunca varlığını koruyan ve devam ettiren Geleneksel Mimarlızsız Mimarlık Ürünlerinin, doğal ve sosyo-kültürel çevre etkenleri dikkate alınarak biçimlendiği, kültürel bir süreklilik sonucu oluştuğu, bu şekilde ihtiyaçlara cevap verdiği, içinde yaşayan halkın mutlu bir yaşam sürmesini sağladığı ortaya konulmuştur. Günümüz Mimarlızsız Mimarlık Ürünlerinin ise kültürel süreklilikten tamamen uzak olarak, ekonomik ve politik etkenlerle biçimlendiği, bu şekliyle bir çok olumsuzluğu bünyesinde bulundurduğu belirlenmiştir.

Bunların önlenmesi amacıyla; bulunduğumuz zamanın şartlarına göre, fiziksel ve toplumsal değerlere son derece uygun olan geleneksel yapıların, günümüz yaşam koşulları ve teknolojisi ile de bütünleştirilerek yeni tasarımlara ışık tutacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu amaçla, geleneksel yapıların hızlı bir şekilde yok edilmesi engellenmelidir. Şehirlerde hızlı bir şekilde değişen yaşam şekillerine oranla kırsal bölgede değişim daha yavaş yaşanmaktadır. Bu nedenle, en azından kırsal bölgedeki geleneksel konut kültürünün sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, yapılacak uygulamalarla sürekliliğin kesintiye uğratılmaması esas amaç olmalıdır. Bu doğrultuda, doğal ve sosyo-kültürel etkenler araştırılmadan yapılan tip konut projelerine son verilmeli, kültürel bir birikime sahip köyler kimliksizleştirilmemelidir.

Yapılacak projelerde;

İklimsel etkenler dikkate alınmalı, insan için gerekli olan konfor şartları sağlanmalı, konut yazın serin kışın ise sıcak olabileceği şekilde yönlendirilmeli, yağmur ve kar suyunu içeri alınması önlenmeli ve yalıtım sorunları çözümlenmelidir. Yapılarda, doğal malzemelere ağırlık verilmeli, topoğrafya verileri dikkate alınmalı, köy dokusu belirli ölçülerde yaşatılmalıdır.

Sosyo-kültürel etkenler dikkatlice incelenmeli, mekanlar, boyutları ve birbirleriyle ilişkileri yaşama biçimi ve temel ihtiyaçlar ve aile yapısı ve komşuluk ilişkileri doğrultusunda belirlenmelidir. Yöre halkının mahremiyete verdiği önem göz önünde bulundurulmalıdır. Tarım ve hayvancılığa dayalı üretim biçimi mimari oluşumda veri olarak değerlendirilmelidir.

Yapılan birçok çalışmada da ortaya konduğu gibi, kültürel belirleyiciliğin evrensel bir olgu olduğu belirtilmektedir. İnsanların yaşamlarını, kültürel değerlerini, geleneklerini ve üretim ilişkilerini barındırmayan, doğal çevre özelliklerini dikkate almayan yaklaşımların, geleneksel konut kültür mirasının korunması ve sürdürülebilmesi açısından yetersiz kalacağı açıktır. Bu

tür uygulamalarla büyük ölçüde, geleneksel mimariye sahip çıkmayan, yöresel kimliği yok sayan, birbirinin aynı, tekdüze, anlamsız ve kimliksiz bir fiziksel yapılaşmanın temelleri atılmaktadır. Konutla ilgili kararlar yalnız fiziksel yapıyla değil, toplumsal yapıyla da ilgili kararlardır. Bu nedenle; dikkat ve özenle hazırlanıp uygulanmalıdır. **“Mimari kimliğin”** çok önemli bir sorun olduğu göz ardı edilmemelidir (Ertürk, vd, 2006).

Bu bağlamda; Türkiye’de Geleneksel Mimarlık Ürünleri korunmalı ve süreklilik çerçevesinde Günümüz Mimarlık Ürünleri, “kalıcı olabilecek” kaygısı duyularak oluşturulmalıdır. Alagöz köyünde yaşanan mimarideki değişim, kültürel sürekliliğin kesintiye uğramasıdır ve Türkiye genelinde aynı tip problemler mevcuttur. Yaşanmış tecrübelerden sonuçlar çıkararak geleceğe yönelmek, küreselleşen dünyada, Türkiye’yi var kılacaktır.

KAYNAKLAR

Acar, E., (1996), “Anadolu’da Tarih Öncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut ve Yerleşme”, Tarihden Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 380-394.

Akçalı, M.R., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 193-195.

Akı, A. ve Yüksel, Ş., (1996), “Anadolu Yerleşim Dokusu İçinde Antakya Kentinin Çevresel Ve Bölgesel Koşullar İçinde İrdelenmesi”, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumuna Sunulan Bildiri Özetleri, 5-7 Haziran 1996, 27.

Akıncı, N.F., (2000), Geleneksel Sivil Mimarının Sosyo-Kültürel ve İşlevsellik Bağlamında Tarihsel Sürekliliği İçin Planlama/Finans Modeli, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü

Aksoy, Ö., (1977), Biçimlendirme, Baskı-Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş., Trabzon.

Aksoylu, S., (2003), “Türkiye’de Modernleşme Politikaları ve İmar Uygulamaları”, Arredemento Mimarlık, (100+62):116-123

Aldersey-Williams, H.,(1999), Mimarlıkta Yöresellik, (Çev., E. Kendir), Archiscope, (4):70-74.

Alsaç, Ü., (1973), “Türk Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Devrindeki Evrimi”, Mimarlık, (11-12):12-25.

Alsaç, Ü., (1997), Mies Van Der Rohe, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.

Altaban, Ö., (1998), “Cumhuriyet’in Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul.

Altunay, A.S., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 53-84.

Anon., (1993), “Ekonomi”, Temel Britannica, 6:98.

Anon.,(2001a), İstanbul’da Kaçak Yapılaşmanın Nedenleri, Ticaret Odası Yayını.

Anon.,(2001b), Kiğı, Kiğı Milli Eğitim Müdürlüğü Yayını.

Anon., (2004),“Mimarın Kenti, Kentin Mimarı Türkiye Kongreleri:İzmir Kongresi Sonuç Bildirgesi”, Mimarlık, (321):6-9.

Anon., (2006),“ 18.Yapı Ve Yaşam Kongresi “Mimarlığa Bakış” Sonuç Bildirgesi”,

Arcan, E.F. ve Evci, F., (1999), Mimari Tasarıma Yaklaşım, Mert Matbaacılık Sanatları Tic. Ve San. Ltd. Şti, İstanbul.

Aran, K., (2000), Barınaktan Öte: Anadolu Kır Yapıları, Tepe Mimarlık Kültür Merkezi, Ankara.

Arça, N., (1978), Konut Değişiminde Sosyal ve Ekonomik Belirleyicilerin Ölçülendirilmesine İlişkin Bir Yöntem Araştırması, İzmir.

Arıtan, Ö., (1999), “20. Yüzyılın İlk Yarısında Soyut Sanat ve Mimarlık,” Ege Mimarlık, (1):39-44.

Arslan, R., (1998), “İmar Dışı Yapılaşmalara Sosyo-Politik Bir Yaklaşım”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi, İstanbul, 9-20.

Asiliskender, B., Balcı, G. ve Yılmaz, N., (2005), “Koruma ve Yaşatma”, Mimarlık, (322).

Aşkun, İ., (2005), “Yapı Sanatından Mimarlık Sanatına”, Tasarım , İstanbul, (156):122-127.

Aynan, R.E. ve Kızıl, F., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 215-216 .

Aysel, N.R., (2004), Mimari Tasarımın Biçimlenmesinde Bir Çevre Faktörü Olarak Su ve Boğaziçi Örneği, Doktora Tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü

Balamir, A., (2003), “Mimarlık ve Kimlik Terimleri-1: Türkiye’de Modern Yapı Kültürünün Bir Profili”, Mimarlık, (313):24-29.

Balamir, M., (1996), “Türkiye’de Apartkentlerin Oluşumu”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 335-344.

Başakman, M.,(1991), Geleneksel Konut Çevrelerinin Korunması Bağlamında Geleneksel-Bölgesel Mimarinin Yorumlanması ve Modern Çevrelerin Yaratılmasına Işık Tutması Araştırma Projesi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Batur, A., (1998), “1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul

Bayır, E., Bekçioğlu, N. ve Bilgen, P., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 231-242.

Baytın, D., ve Erdim, M.,(1983), “Halk Mimarisi ve Geçmişe Özlem Bodrum Deneyimi”, 4. İstanbul Sanat Bayramı Son Yüzyılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, Sempozyum 83, 17-23 Ekim 1983, MSÜ, İstanbul, 46-47.

Begel, E. E., (1996), Kent ve Kültürü Sayı 8 Yaz’96, Atlan Batbaacılık, İstanbul.

- Bektaş, C., (1996), Türk Evi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, C., (1997), Halk Yapı Sanatı, Eczacıbaşı Ansiklopedisi, 747-748, İstanbul.
- Bektaş, C., (2001), Halk Yapı Sanatı, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Bektaş, C., (2004), Anadolu Evleri Dizisi-2 “Antalya Evleri”, Bileşim Yayınevi, İstanbul.
- Benevolo, L., (1981), “Modern Mimarlığın Tarihi”(Çev., A. Tokatlı), Çevre Yayınları, İstanbul, 1.
- Bilgin, İ., (1996), “Anadolu’da Modernleşme Sürecinde Konut ve Yerleşme”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 472-490.
- Bilgin, İ., (1997), Mimaride Dışavurumculuk, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.
- Bilgin, İ.,(1998), “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyet’in İmarı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul.
- Bozdoğan, S., (2002), “Modernizm ve Ulusun İnşası”(Çev., T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul
- Broadbent, G.,(1975), Design in Architecture, John Wiley and Sons.
- Büktel, Y., (2000), Mimarlık Tarihi 1, Trakya Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Edirne.
- Chastel, A., (1975), “XX. Yüzyılda Mimarlık, Mimarlık Tarihi”(Çev., Z. Çelik), Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Cin, H., (1990), “Açılış Konuşması”, Türkiye Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart 1990, SÜ, Konya, 11-15.
- Conti, F., (1982), Eski Yunan Sanatını Tanıyalım (Çev., S. Turunç), Anka Ofset Basımevi, İstanbul.
- Çakıroğlu, B. ve Ertürk, Z., (1999), “Yöreselin Analizi”, Arkitekt , (465):48-69.
- Dağgüllü, M., (1995), Kırsal ve Kentsel Ölçekte Trakya Konutlarının İncelenmesi ve Çağdaş Kullanımlara Uyarlanması İçin Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Divanlıoğlu, D., (1980), Mimarlıkta Biçimlerin Oluşma Etkenleri, Doçentlik Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Dostoğlu, S., (1981), Tarih, Mimarlık Tarihi ve Bazı Kavramlar, Mimarlık, (81/3):7-10.
- Durukan, İ., (1996), Yerküreler Mimari ve “Atlılar Köyü” Üzerine Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, ÇÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Eldem, S.H., (1984), Türk Evi, “Osmanlı Dönemi I”, Türkiye Anıt Çevre, Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- Eldem, S.H., (1973), “Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı”, Mimarlık,(11-12):5-11.
- Erbakan, S.Ö., (2006), 2006 Avrupa Birliği Sürecinde İnşaat Sektörü, İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği Yayını, İstanbul.
- Erdoğan, N., (1992), Gecekondu ve Köken Yerleşmelerinin Yapısal Kültür Bağlamında İncelenmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erençin, A., (1979), Kapadokya Yerel Konutlarında Turizme Yönelik Yenileme Çalışmalarına Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Erenler, E., (1997), Pürizm, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.
- Erman, T.,(1998), “Kentteki Kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul
- Erpi, F., (1999), Mimari Üzerine Söyleşiler, Kurtuluş Matbaası, Ankara.
- Erpi, F., (1990), “Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu’daki Türk, Rum Levanten Konut Mimarileri”, Türkiye Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart 1990, SÜ, Konya, 73-83.
- Ertürk, S. ve Ertürk, Z., Günçe, K., (2006), “Gelenekten Günümüze Konut: Kıbrıs Örneği”, Yapı, (292):76-82.
- Eruzun, C., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 106-127.
- Eruzun, C. ve Sözen, M., (1992), Anadolu’da Ev ve İnsan, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Esin, N., (1996), Dekonstrüktivizm, Mimari Akımlar 2, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Eyüce, A., (2005), Geleneksel Yapılar Ve Mekanlar, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- Fathy, H.,(1996), “Toplum ve Mimarlık” (Çev. B. Özlüdil), Arredamento Mimarlık, (156):64-65.
- Gieselmann, R., (1996), Mimaride Üslup Arayışı, Mimari Akımlar 1, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Gombrich, E.H., (1999), “Sanatın Öyküsü”(Çev., E. Erduran ve Ö. Erduran), Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Gozzoli, C.M., (1982), Gotik Sanatını Tanıyalım (Çev., S. Turunç), Anka Ofset Basımevi, İstanbul.
- Gökçe, G., (1979), Geleneksel Mimaride Strüktür, Yapı, (33):19-28.

Gökmen, G.P., (1998), “Geçmişten Günümüze Dar Gelirli Kentlilerin Konut Sorununa İlişkin Politikaların ve Sonuçlarının İrdelenmesi”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi, İstanbul, 95-108.

Görgülü, Z., (1998), “Gecekonduyun Yasal ve Niteliksel Dönüşümü ya da Hisseli Bölüntülü Alanlar”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi, İstanbul, 21-34.

Günay, R., (1989), Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gür, Ö.M., (1996), Mekan Örgütlenmesi, Gür Yayıncılık, Trabzon.

Gür, Ö.M., (2000a), Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü, YEM Yayınları, İstanbul.

Gür, Ö.Ş., (2000b), “Modern Mimarimizde Seçmecî Dönemler ve Ayırdedici Farkları”, Yapı, (224):51-59

Gürbüz, O., (1996), “Van Gölü Çevresinde Kır Yerleşmesi”, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim Ve Konut Uluslararası Sempozyumuna Gönderilen Öneriler, 5-7 Haziran 1996, 12-13.

Güvenç, B., (1991), İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Güzer, A.C., (1996), 70 Sonrasında Mimarlık, 70 Sonrası Mimarlık Tartışmalar, Mimarlar Derneği, İstanbul.

Hasol, D., (2006), “Türkiye Mimarlık Politikasına Doğru”, Yapı, (293):37-38.

Hasol, D., (2003), “80. Yılda Cumhuriyet Dönemi Mimarlığına Bir Bakış”, Yapı, (265):49-54.

Hasol, D., (1998), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Hasol, D., (1970), “Endüstri ve Mimarlığımız”, Mimarlık Şehircilik ve Türkiye’nin Sorunları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.

Hattap, S.O., (2005), Geleneksel Mimaride Konut Kültürü, İnşaat Dünyası , Temmuz 2005, 267:102-108 .

Hinginar, F.F., (2006), 2006 Avrupa Birliği Sürecinde İnşaat Sektörü, İnşaat Malzemesi Sanayicileri Derneği Yayını, İstanbul.

İtelson, W.H., (1960), Some Faktors Influencing the Desing and Function of Psychiatric Facilities, Brooklyn College, Psychology Dept.

Janer, V.C., (1984),”Oluşturucu İmgeler” (Çev., A.Akpınar), Mimarlık , (84/2):6-11.

Joedicke, J., (1966), “Modern Mimarinin Gelişimi”(Çev., B. Özer ve O. Göçer), İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Kahvecioğlu, H.L., (1991), “1980 Sonrası 2000 Öncesi Türk Mimarlığı Üzerine”, Mimarlık Dekorasyon, (9):122-123 .
- Kandil, M., (1993), “70 yıllık Cumhuriyet Mimarlığı Üzerine Düşünceler”, Türkiye Mimarlığı Sempozyumu, Kimlik-Meşruiyet-Etik, 7-9 Ekim 1993, Ankara.
- Karabey, H., (1978), Kıyı Mekanının Tanımı: Ülkesel Kıyı Mekanının Düzenlenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi, Doktora Tezi, MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Kazmaoğlu, M. ve Tanyeli, U., (1986), “1980’li Yılların Türk Mimarlık Dünyasına Bir Bakış”, Mimarlık, (86/2):32-40.
- Kazmaoğlu, M., (1983), “Çağdaş Kültür ve Günümüz Türkiye Mimarlığı”, Sempozyum’83 Son 100 Yılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, 17-21 Ekim 1983, İstanbul.
- Keleş, R., (1998), Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Kerem, Z., (1998), “Gecekondulaşmaya Çözüm Arayışları”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi, İstanbul, 131-139.
- Kırımlı, A.G., (1983), “Türkiye’de Çağdaş Mimarlık Hareketleri”, 4. İstanbul Sanat Bayramı Son Yüzyılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, Sempozyum 83, 17-23 Ekim 1983, MSÜ İstanbul, 39-40.
- Kırımlı, A.G., (1983), “Türkiye’de Çağdaş Mimarlık Hareketi”, Sempozyum’83 Son 100 Yılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, 17-21 Ekim 1983, İstanbul.
- Kıray, M., (1982), Toplum Bilim Yazıları, Toplum Bilimleri Araştırma Merkezi Yayınları, G.Ü. Basın Yayın Y.O. Basımevi, Ankara
- Kocagil, L., (1999), 20. Yüzyıl Mimarlık Ortamına Eleştirel Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kortan, E., (2003), “Soruşturma 2003: Mimarlık Geçmişini Değerlendiriyor” Üzerine Bir Deneme, Mimarlık, (314):14-17.
- Kortan, E., (2000), “Yeni Yüzyılda Mimarlık”, Yapı, İstanbul,(222): 71-84.
- Kortan, E., (1996), “Mimarlık Alanındaki Son Gelişmeler Üzerine”, Mimari Akımlar 2, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kortan, E., (1986), XX. Yüzyıl Mimarlığına Estetik Açısından Bakış, Yaprak Yayınevi, Ankara.
- Kortan, E., (1985), “Son Yüzyıl Mimarlık Dünyasındaki Olayların Türk Mimarlığındaki Gelişmelerle Birlikte İrdelenmesi”, Yapı, (62):32-33
- Kortan, E., (1971), Türkiye’de Mimarlık Hareketleri ve Eleştirisi 1950-1960, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

- Kuban, D., (1996), “Çağdaş Tasarımda Yöresel Öğeler”, Yapı, (175):75-80.
- Kuban, D., (1998), Mimarlık Kavramları, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kuran, A., (1969), “Mimarlık Eğitimi Üzerine”, Mimarlık, İstanbul, (9):19-20.
- Küçükerman, Ö., Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, Apa Ofset Basımevi San. ve Tic. A.Ş., İstanbul.
- Lawton, M.P., (1970), “Ecology and Aging”, Spatial Behaviour of Older People, L.A. Pastalan ve D.H. Carson, (der.), Ann Arbor, University of Michingan.
- Moreux, J.-C., (1975), “ Mimarlık Tarihi”(Çev., Z. Çelik), Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, B., (2001), Mimarlık Tarihi Ders Notları 1, Mimarlık Vakfı Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Mutlu, B., (1975), “Kırsal Alanlardaki Kültürel Değerlerin Korunması Üzerine”,Yapı, (12):34-37.
- Nalçakan, M., (1993), Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişme Yansıma Ve Eskişehir Örneği, Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Oliver, P., (1997), Vernacular Architecture of the World, Cambridge University Press, United Kingdom.
- Önel, H., Aydemir, I., Akı, A., Şener, G., Önal, F. ve Gürer, T.K., (2003), “Örnek İlköğretim Okulu Projeleri: 480 Öğrencilik Y.İ.B.O.Projesi, Y.T.Ü. Proje Raporu”, Mimarlık, (314):60.
- Özbek, D.S., (1985), Türk Evinde Çıkmanın İşlevsel ve Biçimsel Evrimi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özbek, N., (1990), Geleneksel Evlerde Bina Formunu Etkileyen Faktörler ve Formun Tanımlanması, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü
- Özer, B., (1983), “Tarih-Gelenek ve Çağdaş Mimarlık”, 4. İstanbul Sanat Bayramı Son Yüzyılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, Sempozyum 83, 17-23 Ekim 1983, MSÜ İstanbul, 49.
- Özer, F., (1982), Çağdaş Mimari Dizaynlamada Tarihsel Tarihsel Sürekliliğin Değerlendirilmesi, İ.T.Ü Matbaası, İstanbul.
- Özgüner, O., (1970), Köyde Mimari Doğu Karadeniz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özkan, S., Turan, M. ve Üstüncök, O., (1979), “Instituonalized Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularisim in Historical Perspective”, METU Journal of the Faculty of Architecture, 5(2):127-156.

Özkan, S.,(1996), “Hassan Fathy’nin Modernizme Karşıtlığı ve Sonrası”, Arredamento Mimarlık, (156):62-63.

Özsoy, A., (1983), Gecekondu Biçimlenme Süreci ve Etkenlerinin Analizi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Özsoy, A., (1998), “Gecekondu Çevreleri ve Kalite(=Nitelik) Sorunu”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayınevi, İstanbul, 140-148.

Pevsner, N.,(1970), “Avrupa Mimarisinin Ana Hatları”(Çev., S. Batur), İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul.

Püsküllüoğlu, A., (1999), Çağdaş Türkçe Sözlük, Arkadaş Yayınları, Ankara.

Rapoport, A., (1969), House Form and Culture, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., London.

Rapoport, A., (1977), Human Aspect of Urban Form, Pergamon Press, England.

Rapoport, A., (2004), Kültür Mimarlık Tasarımı, (Çev., S., Batur), Tunç Matbaacılık, İstanbul.

Richard, J.M. ve Mock, E.B., (1966), “Modern Mimarlığa Giriş”(Çev., A. Kuran), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Rona, Z., (1997), Dışavurumculuk, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.

Roth, L. M., (2000), “ Mimarlığın Öyküsü”(Çev., E. Akça), Kabalı Yayınevi, İstanbul.

Sakaoğlu, N., (1978), Divriğ’de Ev Mimarisi, M.E. Basımevi, Ankara.

Scully, V., (1980), “Modern Mimarlık”(Çev., S.Batur), Çevre Yayınları, İstanbul.

Sey, Y., (1998), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul

Sezgin, H., (1984), “ Vernaküler Mimari ve Günümüz Koşullarındaki Durumu”, Mimarlık, Ankara,(3-4):44-47.

Sinemoğlu, N., (1984), Sanat Tarihi Tarih Öncesinden Bizans’a, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Soygeniş, M., (1995), Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evlerinin Mekansal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sönmez, Z., (1983), “XIX. Yüzyıl Sonlarında Türkiye’de Mimar Sorunu ve Sanayi-i Nefise Mektebi’nin İlk Mimarlık Hocası Alexandre Valluri”, Sempozyum’83 Son 100 Yılda Ülkemizde ve Dünyada Sanat ve Mimarlık, 17-21 Ekim 1983, İstanbul.

Sözen, M. ve Tanyeli, U., (1992), Sanat Terimleri ve Kavramları Sözlüğü, Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Sözen, M. ve Tapan, M., (!973), 50 yılın Türk Mimarisi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şen, N., (1968), Anonim Mimaride Çeşitlilik Deneme I, Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul.
- Şenoğlu, N.,(2003), “Geleneksel Mimarlık”, Ege Mimarlık , (48):45-48.
- Şentürk, L., (2003), “Makine Medeniyetinden Beklediğimiz Ev”,Sanat Dünyamız , (87):174-188.
- Şenyapılı, T., (1998), “Bugün Değişene Bakmamak Geleceği Görmemektir”, Göç, Kent ve Gecekondu, Birsan Yayinevi, İstanbul, 149-159.
- Şenyapılı, T., (1998), “Cumhuriyetin 75. Yılı Gecekonduyunun 50. Yılı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 301-316.
- Şerefhanoglu, M. ve Zorer, G., (1996), “Yöresel Mimari Biçimlenişinde İklim Ögesinin Etkinliği, Eski Diyarbakır Evleri”, Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim Ve Konut Uluslararası Sempozyumu’na Sunulan Bildiri Özetleri, 5-7 Haziran 1996, 27.
- Tabanlıoğlu, H., (1981), Mimari Nedir?, Yapı , (41):39-40.
- Tağmat, S.T., (2005), “Daha Kaliteli Bir Yaşam Çevresi İçin Mimarlık Politikası: Süreçler, Aktörler, Tartışmalar ve Türkiye”, Mimarlık, (326):13-14.
- Tanju, B., (1999), 1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tapan, M., (1998), “Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Korumamamızın Korunması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul
- Tanyeli, U., (2003), “Bir Sağırlar Diyalogu: Le Corbusier’den Türkiye’ye, Türkiye’den Le Corbusier’ye”,Sanat Dünyamız , (87):110-121.
- Tanyeli, U., (2000), “90’lar Türkiye’sinde Mimarlık: Metropolleşme ve Metropole Direnme”, Mimarlık Yıllığı 1 Türkiye’de Mimarlık 2000, Koleksiyon Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, U., (1997), Mimar, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.
- Tekeli, İ.,(1998), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Tarih Vakfı, İstanbul.
- Tekin, M.E., (2005), Türkiye’de Tip Proje Olgusu, Yüksek Lisan Tezi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Terzi, F., (2004), Gecekondu Alanlarına Yönelik Politika ve Yasal Düzenlemelerin Bu alanlar Üzerindeki Etkileri: Kağıthane Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü

Tonbul, S. ve Karadoğan, S., (2001) Dicle Havzasındaki Doğal Çevre Ve Beşeri Özellikleri İle Arkeolojik Değerlerin, Bölge Paleo Coğrafik ve Paleo Kültürel Koşulların Belirlenmesindeki Rolü ve Bugünkü Durumu, Taç Vakfının 25 Yılı Anı Kitabı Türkiye’deki Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras, Tunç Ofset Baskı, İstanbul, 341-349.

Ulus, T., (1990), “Geleneksel Konuttan Günümüz Konutuna Orta Mekan”, Türkiye Halk Mimarisi Sempozyumu, 5-7 Mart 1990, SÜ, Konya, 216-225.

Ünlü, A., (1986), Geleneksel Çevrelerde Tasarım Verilerinin Saptanması İçin Bir Model, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ünsal, B., (1973), Mimari Tarihi, Cilt 1, İstanbul D.M.M.A. Yayınları, İstanbul.

Ünügür, H.T. ve Ünügür, M., (1992), “Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması Raporu”, Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması, T.C Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 146-187.

Yazıcıoğlu, Z., (2003), “Le Corbusier ve Modern Türk Mimarlığı”, Sanat Dünyamız , (87):205-209.

Yetkin, K.S., (1977), Barok Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.

Yiğitbaş, M., (!950), Kiğı, Cemal Azmi Matbaası, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

www.mimarlarodasi.org.tr (Türkiye’nin Mimarlıkla Yeniden Buluşması İçin Mimarlar Bildirgesi 2004)

www.kigi.gov.tr

www.mimarlikmuzesi.org.

www.tdk.gov.tr

www.richard-seaman.com

www.azizistanbul.com

www.nationaltrust.org.uk

www.arkitera.com

www.herbstour.com

www.espace.ch

www.tenplusone.inax.com

www.rpi.edu

www.arkitera.com

www.csphoto.net

www.brynmawr.edu

www.anonymoses.blogspot.com

www.istanbullife.org

www.istanbul.net.tr

www.tbmm.gov.tr

www.optimum-tr.com

EKLER**Ek 1 Anket Formu Örneği**

Anket Numarası:

Anket Tarihi :

KONUTUN ADRESİ

1. Konutun Numarası-İsmi :
 2. Konutun Yapıldığı Yıl :
 3. Konutun Durumu : () Bakımlı () Bakımsız

KULLANICILARA AİT BİLGİLER

4. Ailenin Kökeni :
 5. Köye geliş tarihi :
 6. Aile içinde konuşulan dil :

Sıra No	Ad soyad	Cins	Doğum yeri	Yaş	Eğitim durumu	Meslek	Medeni durumu	Aile reisine yak.

KULLANICININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

7. Ailenin ortalama aylık geliri ne kadardır?
 () 100-300 () 300-500 () 500- 1000 () 1000-1500 () 1500 ve üstü
8. Aile reisinin çalıştığı iş nedir?
9. Ailenin gerçekleştirdiği herhangi bir üretim var mı? (Tarım, hayvancılık, el sanatları)
 () Evet
 () Hayır
10. (Var ise) Bu üretimlerden aylık-yıllık kazancınız nedir?
11. Ailenin aylık giderleri nelerdir ve ne kadardır?
 () Kira giderleri
 () Ev giderleri(elektrik, su vs.)
 () Yiyecek-giyecek giderleri
 () Tamirat Giderleri
 () Eğlence giderleri
 () Sağlık Giderleri

12. Arabanız var mı ?

13. Aşağıdaki eşyalardan hangilerine sahipsiniz?

- () Buzdolabı () Çamaşır makinesi () Fırın () Müzik seti () Bilgisayar
() Bulaşık makinesi () Video () Televizyon () Elektrikli süpürge

KULLANICININ KONUTA SAHİP OLMA ŞEKLİ

14. Konuta taşındığınız yıl?

15. Bu eve nasıl sahip oldunuz?

() Kendim yaptım

() Yaptırdım

() Satın aldım

16. Bu eve yapılırken kimlerden yardım aldınız? (Kendisi yaptı ya da yaptırdı ise)

() Aile Üyeleri () Komşular () Akrabalar () Usta () Müteahhit () Diğer

17. Bu evin inşaatı ne kadar sürdü?

() Bir yıldan az () 1-2 yıl () 2 yıldan fazla () Devam ediyor

18. Bu evi yaparken ne gibi zorluklarla karşılaştınız? (Kendisi yaptı ise)

() Malzeme sağlamak () İş gücü bulmak () Finans sağlamak

() Uzman yardımcı bulmak () Diğer

KULLANICI-KONUT İLİŞKİSİ

19. Konutunuzu kullanım süreniz nedir?

() Sürekli () Dönemsel

20. (Dönemsel ise) Nerede ve ne zamanlar oturuyorsunuz?

21. Bundan önceki eviniz neredeydi?

22. Burayı seçme nedeniniz nedir?

() Doğum yerim olması

() Akrabalarımın burada bulunması

() Tarım ve hayvancılığa uygun olması

KONUTUN FİZİKSEL VE MEKANSAL ÖZELLİKLERİ

23. Kat sayısı ve katların kullanımı

() 1 katlı () 2 katlı () Çok katlı

24. Evin strüktürel sistemi

() Ahşap iskelet

() Kerpiç dolgulu ahşap iskelet

() Yığma kargir

() Betonarme karkas

25. Oda sayısı ve Boyutları

Oda1	
Oda2	
Oda3	
giriş	
Mutfak	
banyo	
diğer	

26. Konutta ayrı bir mutfak var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
27. Pişirme ocağının cinsi nedir?
☐ Gaz ocağı ☐ Odun ocağı
28. Konutta ayrı bir tuvalet var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
29. Tuvalette lavabo var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
30. Konutta ayrı bir banyo var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
31. Konutta hangi yıkanma donanımları var?
☐ Kurna ☐ Duş teknesi ☐ Küvet ☐ Diğer
32. Konutta çamaşır nerede yıkanıyor?
33. Atık boşaltma sorunu nasıl çözümleniyor?
☐ Kanalizasyon ☐ Foseptik çukuru
34. Bahçeniz var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
35. Bahçenizi hangi amaçla kullanıyorsunuz ve sizce yeterli mi?

KULLANICI MEMNUYETİ VE İSTEKLERİ

36. Oturduğunuz konutun çeşitli özelliklerinden ne ölçüde memnunsunuz?

	Çok Memnunum	Memnunu m	Kararsızım	Memnun Değilim	Hiç Memnun Değilim
Yer					
Ulaşım olanakları					
Komşuluk ilişkileri					
Alışveriş olanakları					
Çevre olanakları (Okul vs.)					
Konutun ferahlığı					
Salonun boyutları					
Mutfağın boyutları					
Yatak odası boyutları					
Çocuk odası Boyutları					
Oda sayısının Yeterliliği					
Odaların konumu					
Konutun ışıklandırması					
Konutun ısınması					
Konutun izolasyonu					
Diğer					

37. Taşındığınız günden bugüne kadar, konutunuzun içinde herhangi bir değişiklik yaptınız mı?
☐ Evet ☐ Hayır

38. (Evet ise) Ne gibi değişiklikler yaptınız?

- ☐ Duvar yerini ötelemek
- ☐ Duvar kaldırmak
- ☐ Duvar koymak
- ☐ Oda eklemek
- ☐ Banyo-WC eklemek
- ☐ Mutfak eklemek ya da değiştirmek
- ☐ Balkon yapmak
- ☐ Balkon kapatmak
- ☐ Zemin kaplama malzemesini değiştirmek
- ☐ Tavan kaplama malzemesini değiştirmek

39. İmkanınız olsa evinizde değişiklik yapmak ister miydiniz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

40. Evet İse) Ne gibi bir değişiklik yapmak isterdiniz?

- ☐ Duvar yerini ötelemek
- ☐ Duvar kaldırmak
- ☐ Duvar koymak
- ☐ Oda eklemek
- ☐ Banyo-WC eklemek
- ☐ Mutfak eklemek ya da değiştirmek
- ☐ Balkon yapmak
- ☐ Balkon kapatmak
- ☐ Zemin kaplama malzemesini değiştirmek
- ☐ Tavan kaplama malzemesini değiştirmek

41. Evinizi kullanışlılık açısından değerlendirirseniz hangi sınıfa koyarsınız?

- ☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Orta ☐ Kötü ☐ Çok kötü

42. Yeniden bir konut yapacak olursanız hangi mekanların bulunmasını istersiniz?

- ☐ Açık iç mekan- Avlu ☐ Kapalı ahır
- ☐ Ambar ve sundurma ☐ Samanlık
- ☐ Kümes ☐ Ön bahçe
- ☐ Odun kömür deposu ☐ Garaj

43. İmkanınız olsa başka bir şehre ya da konuta taşınmak ister miydiniz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

44. (Evet ise) Nereye ya da nasıl bir eve taşınmak isterdiniz?

45. Taşınma İsteğinizin nedeni nedir?

- ☐ Toprak yetersizliği ☐ Geçim sıkıntısı ☐ İşsizlik ☐ Eğitim
- ☐ Akrabalarının bulunması ☐ Konutun yetersizliği

46. Konutla ilgili aktarmak istediğiniz olumlu yada olumsuz yanlar nelerdir.

Ek 2 Geleneksel ve Günümüz Mimarlıkların Ürünlerinin Oluşumunu Belirleyen Etkenlerin Karşılaştırılması

GELENEKSEL VE GÜNÜMÜZ MİMARLIK ÜRÜNLERİNİN OLUŞUMUNU BELİRLEYEN ETKENLERİN KARŞILAŞTIRILMASI (ALAGÖZ KÖYÜ)					
ETKENLER	GELENEKSEL MİMARLIK ÜRÜNLERİ			GÜNÜMÜZ MİMARLIK ÜRÜNLERİ (DEPREM KONUTLARI)	
DOĞAL ÇEVRE ETKENLERİ	İKLİM	E T K İ L İ	- GÖNİYER YÖNÜNDENİLMİ YAGAMA MİMARİSİ - YÖNE GÖRE AYARLANMIŞ PENCERE BOYUTLARI - KAR FİTİLLERİ DİREK OLARAK KULLANILMAMIŞ OLMASINA GÖRE GÖRÜLEBİLİR ÇİFTİ KAPILAR - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- BİLENDİRİLMİŞ YAPILAN YAPITILAR - BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - STANDART PENCERE KUTUP ve BOYUTLARI (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	TOPOĞRAFYA VE ARAZİ	E T K İ L İ	- GÖNİYER YÖNÜNDENİLMİ YAGAMA MİMARİSİ - ORGANİK DİREK - KUVVETLİ YÖNÜNDENİLMİ YAGAMA MİMARİSİ - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - STANDART PENCERE KUTUP ve BOYUTLARI (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ (örneğin: Kuvvetli bir yönün olduğu) - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	MALZEME VE YAPIM TEKNİKLERİ	E T K İ L İ	- DOĞAYLA VE ÇEVREYLE UYUMLU MALZEME - TAH VE ÇİFTLİ İZLERİNE GÖRE KULLANILAN - BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- DOĞAYLA VE ÇEVREYLE UYUMLU MALZEME - TAH VE ÇİFTLİ İZLERİNE GÖRE KULLANILAN - BİR YÖNE BAKAN YAGAMA MİMARİSİ - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
SOSYO-KÜLTÜREL ÇEVRE ETKENLERİ	YAŞAMA ŞEKLİ ve TEMEL İHTİYAÇLAR	E T K İ L İ	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	AİLE YAPISI ve KOMŞULUK İLİŞKİLERİ	E T K İ L İ	- ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	DİNİ İNANÇLAR ve MAHREMİYET	E T K İ L İ	- MAHREMİYETİ SAĞLAMAK İÇİN YAPILAN ÇOK İZLİ ÇATI - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	EKONOMİ	E T K İ L İ	- TARIM VE HAYVANCILIK İÇİN YAPILAN ÇOK İZLİ ÇATI - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR
	POLİTİKA ve HUKUK	E T K İ L İ	- KURUL KURULMASI İÇİN YAPILAN ÇOK İZLİ ÇATI - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR	E T K İ L İ Z	- İHTİYAÇLARA VE GELENEKLERİNE İLİŞKİLİ BİNALENİME - BAGDAS KUTUPLARI ÇEVREYLE İLİŞKİLİ BİNALENİME - ORGANİK DİREK - YÜKSEK KAT NİSNETİLE YERİÇİ YAPILMASI ÇATI DİREK - BÖLÜK NİSNETİLE YAPILAN İÇİ KESİMLERİN PLANLAMA BİLİMİ GÖRE KULLANILAN YAPILAR

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	24.12.1980	
Doğum Yeri	Kiğı-Bingöl	
Lise	1994-1998	Haydarpaşa Süper Lisesi
Lisans	1998-2003	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Çalıştığı Kurumlar

2003-2004	TASARIM Mimarlık&Dekorasyon AŞ.
2004	Tanay İnşaat Ltd. Şti.
2004-2005	OMNİ Mimarlık Dek. İnş. San.T.Ltd.Şti.
2007	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Bingöl İl Müdürlüğü